

Μέρος Ε΄

(335α) Όσοι αναδείχτηκαν Εθνικοί Εργάτες από την Επανάσταση του Ορλώφ και κατόπι<v>

01. Γεώργιος Παπάζογλου ή Παπαζώλης

Ο Γεώργιος Παπάζογλου, Έλλην στρατιωτικός, γεννήθηκε στη Σιάτιστα της Δυτικής Μακεδονίας στα 1725. Άμα αποφοίτησεν από τα σχολεία της πατρίδας του, ήρθε στη Θεσσαλονίκη, όπου επιδόθηκε στο εμπόριο. Η οικογένειά του κάθονταν στη Σιάτιστα στο σπίτι των αδελφών Σπύρου, <σπίτι> τότε Παπάζογλου. Σε τι ασχολούνταν ο πατέρας του μας είναι άγνωστο. Εκείνο μόνο που γνωρίζουμε, κατά παράδοση, είναι ότι, όταν οι κάτοικοι της Σιάτιστας ήθελαν και θέλουν να ψέξουν κορίτσια που ζουν ζωή περιορισμένη και κάπως α-κοινωνήτη, τα λένε «Παπαζογλάδκα», «Άφες τα τα Παπαζογλάδκα». Αυτό μαρτυρεί ότι οι αδερφές Παπάζογλου, δυο, κατ' άλλους τρεις, ζούσαν ζωή, επιβεβλημένα βέβαια, ακοινωνήτη, περιορισμένες στο σπίτι. Δεν έρχονταν σε σχέσεις με τον άλλο κόσμο, όχι βέβαια από περηφάνια, αλλά από φόβο μήπως η εμφάνιση η συχνή δίδει αφορμή να γίνεται λόγος γι' αυτές και για τον αδελφό τους και πάει στα αυτιά των Τούρκων η ύπαρξή τους και ακολουθήσουν οι κυρώσεις και κακές συνέπειες γενικά. Στο διαμέρισμα (περιοχή) που βρίσκονταν το σπίτι Παπάζογλου, βρίσκονται τα αρχοντικότερα σπίτια, του Πασιώτα, εφευρέτη του βαλσάμου (Βάλσαμο Πασιώτα) <;>, των αδελφών Χατζηγιάννη, της ηρωικής κυρά Σανούκως κ.λπ., και κλείονταν <το διαμέρισμα, η περιοχή> με μεγάλη πόρτα και ήταν <τα σπίτια> αθέατα στον επισκέπτη της Σιάτιστας. (336)

Ύστερα από την παρέκβαση αυτή, επανερχόμαστε στον πρόδρομο του Ρήγα, στον ενθουσιώδη <συμ>πατριώτη μας Γεώργιο. Οι εμπορικές επιχειρήσεις στη Θεσσαλονίκη δεν ικανοποιούσαν τη δραστηριότητα του Παπάζογλου, ζητούσε τόπο που θα του υπόσχονταν ευρύ στάδιο και για τέτοιοι διάλεξε την Οδησσό. Επιβαίνει, λοιπόν, μια μέρα σε ένα ρωσικό φορτηγό, φθάνει αίσια εκεί και επιδίδεται και εκεί στο εμπόριο. Κατά τα διάφορα ταξίδια σε διάφορα μέρη της Ρωσίας για τη διεκπεραίωση των εμπορικών του υποθέσεων γνωρίζεται με τον Αλέξη Ορλώφ και συνάπτει στενή φιλία μαζί του. Οι σχέσεις με τον Ορλώφ έγιναν αιτία να αφήσει το εμπόριο και τις επιχειρήσεις του και να ασπαστεί το στρατιωτικό στάδιο, στο οποίο έβλεπε μια ζωή ένδοξη και ωφέλιμη στην τυραννουμένη τάλαινα Ελλάδα. Δεν θεωρούσε δε δύσκολη την επίτευξη των

πόθων του για μια ενέργεια αποτινάξεως του τυραννικού ζυγού με τη βοήθεια της Ρωσίας, γιατί είχε παρατηρήσει ότι το Ανακτοβούλιο της Ρωσίας, προβλέποντας την πτώση της κυριαρχίας της Τουρκίας ως δυνατήν και ελπίζοντας να καταλάβει εκείνο τη θέση της, υπόθαλπε τον πόθο των Χριστιανών υπηκόων της Τουρκίας για την αποτίναξη του ζυγού τους και τους περιποιούνταν, για να μπορέσει να τους μεταχειριστεί μια μέρα για συμμάχους του στους αγώνες, που έμελλε να αναλάβει προσεχώς ενάντια στην τούρκικη κυριαρχία. Πολύ δε περισσότερο πρόθυμα θα δέχονταν την κατάταξη στον ρωσικόν στρατό Ελλήνων υπηκόων της Τουρκίας και θα φρόντιζε για τον τέλειο καταρτισμό τους στρατιωτικά, για να τους μεταχειριστεί ως στελέχη στον αγώνα που μελετούσε.(337)

Πώς ο Παπάζογλου κατατάχτηκε στο ρωσικό στρατό, πώς προήχθηκε (προήχθη) και ειργάστηκε για την απελευθέρωση της Ελλάδος, δίδομε το λόγο στον <Ι. Κ.> Βασδραβέλλη, παραλαμβάνοντας αυτά από το έργο του «**Οι Μακεδόνες, <εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνες 1796-1832>**», σελ.7 και εφεξής, <έκδοση Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1940>.

«...Συνεδέθη στενώς με τον κόμητα Αλέξιον Ορλώφ, όστις τον εισήγαγε <τον Παπαζώλην> εις τους κόλπους της Αυλής της Αικατερίνης, ερωμένης του αδελφού του Γρηγόρη Ορλώφ· τη παροτρύνσει των αδελφών Ορλώφ κατετάγη εις τον στρατόν, ταχέως δε προήχθη και μη στερούμενος πνευματικών και σωματικών προσόντων κατώρθωσε εντός ολίγου να αποτελή αναπόσπαστον μέλος του περιβάλλοντος της αυλής. Θερμός πατριώτης και οραματιστής της Ελληνικής ελευθερίας ο Παπαζώλης δεν παρέλειπεν ευκαιρίαν εις τα συμπόσια, τας ποικίλας συγκεντρώσεις και συναναστροφάς να καλλιεργή εις τους αξιωματικούς της Αυλής και του Ρωσικού Επιτελείου, προ παντός δε εις τους υπουργούς και εις τους προστάτας του, τους αδελφούς Ορλώφ, την δια ρωσικής βοήθειας εξέγερσιν των Ελλήνων (<σημ. 1> **Ρωσικά περί Ελλάδος> έγγραφα**, <νυν το πρώτον εις την ελληνικήν μεθερμηνεύόμενα υπό Κ.Α.Παλαιολόγου> εν Παρνασσώ¹, τ. Ι, σελ. 117 και τ. ΙΙ, σ.709 πρβλ. Π. Κοντογιάννη, **Οι Έλληνες <κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης Β' Ρωσσοτουρκικόν πόλεμον (1768-1774). Τύποις Π.Δ. Σακελλάριου, εν Αθήναις 1903>** σελ.69). Έχων συνεργάτας τους εκ Κεφαλληνίας θερμούς πατριώτας Μαρίνον Χαβούρη² και Κόμητα Πέτρον Μελισσηνόν, στρατηγόν του πυροβολικού και έμπιστον της Αυτοκρατείας, κατώρθωσε να λάβη εντολήν επίσημον, όπως κατέλθη εις την Ελλάδα (<σημ.2>Masson, *Memoires de la Russie*, t.3, p. 425 -πρβλ. Χιώτην, **Ιστ<ορικά> Απομν<ημονεύματα>**,τ.3,458-461) δια την μελέτην της καταστάσεως και την ενέργειαν προπαγάνδας επαναστατικής.

Αναχωρήσας εκ Ρωσίας έφθασεν εις Βενετίαν και Ραγούζαν (<σημ.3>όρα Παλαιολόγον, **<Ρωσικά περί Ελλάδος έγγραφα>**,.... > εν Παρνασσώ, Τ. Ι, σελ. 916 –Κοντογιάννη, **Οι Έλληνες** σ.70)· μετά περιπετείας δε πολλάς εις Τεργέστην·

¹ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ, Σύγγραμμα περιοδικόν κατά μήνα εκδιδόμενον. Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός. Εν Αθήναις. Τόμ. 8, Αρ. 6, (1884).

² Χαρβούρης, στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους** της Εκδοτικής Αθηνών, τ. ΙΑ', σελ. 59.

εκείθεν δε δια της Ηπείρου, διαρκώς κατηγών, εις την Αιτωλοακαρνανίαν. Ήλθεν εις επαφήν με τους αρματωλούς Χρίστον Γρίβαν, Γεροδήμον, Μπουκουβάλαν και Λαχούρην καθώς και με τους ειδικώς αφιχθέντας (338) Γέρω Ζιάκαν, αρματωλόν των Γρεβενών, και Φαρμάκην, αρματωλόν της Βλάτσης, συνεννοήθη με τους Μεσολογγίτας δια του διδασκάλου Παλαμά και απέστειλεν αγγελιοφόρους εμπίστους εις Δωρίδα και Παρνασσίδα. Οι Έλληνες ενθουσιάζονται και ετοιμάζονται δια τον αγώνα. Προχωρεί εις την Μάνην. Οι Μανιάται διστάζουν πολλά παθόντες εις προηγουμένας εξεγέρσεις και ζητούν πολύ δικαίως σοβαράς εγγυήσεις. Μεταβαίνει εις Καλάμας και συνεννοείται με τον Παναγιώτην Μπενάκην, προύχοντα της πόλεως. Εκεί συνέρχονται οι Μητροπολίται Πατρών και Λακεδαιμόνιος, οι Μελετάκης και Καφετζής από την Σπάρτην, οι δυο Νοταράδες από την Κόρινθον, ο Κρεββατάς, ο Ζαΐμης, ο Δεληγιάννης· υπογράφουν πρακτικόν εξεγέρσεως³, το οποίον παραλαβών ο Παπαζώλης απέρχεται εις Τεργέστην. Γράφει εις την Αικατερίνην και τους Ορλώφ τα αποτελέσματα του ταξιδιού του αρκετά εξωγκωμένα, αφ' ενός μεν ένεκα του εμφύτου ενθουσιασμού, όστις κατείχε τον Παπαζώλην προκειμένου περί ζητημάτων αφορώντων την απελευθέρωσιν της Ελλάδος, αφ' ετέρου όμως και εκ πληροφοριών ασυνειδήτων πρακτόρων, αποσκοπούντων δια της παροχής ψευδών ευχαρίστων πληροφοριών να προσπορισθούν οικονομικά οφέλη και ασχολείται εν τω μεταξύ εις την μετάφρασιν ρωσσικού πολεμικού συγγράμματος χάριν των ομογενών αυτού Ρωμαίων⁴, στρατευομένων υπό την δούλευσιν της Αυγούστης Αυτοκρατορίσσης της Μεγάλης Ρωσσίας.»

Το <βιβλίον αυτό το έγραψε το> 1765, ων (όντας) τότε ηλικίας 40 ετών.

«Το έργον τούτο ο Μακεδών συγγραφεύς αφιέρωσε τιμής ένεκεν εις τον κόμητα Γρηγόριον Ορλώφ. Αζίζει να παραθέσωμεν την προτασσομένην του συγγράμματος αφιέρωσιν, η οποία φανερώνει τα ευγενή αισθήματα του ανδρός, την ιδεολογίαν και την σκοπιμότητα της αφιερώσεως. Εις τας ολίγας αυτάς γραμμάς αποκαλύπτεται, εκτός της εθνικής αξιοπρεπείας του Παπαζώλη, ο πόνος του υποδούλου Έλληνος (339) εκ της καταπτώσεως των φυλετικών ιδανικών, δια την αναστήλωσιν των οποίων έστω και σκοπίμως μία ορθόδοξος Ρωσσία εξ όλων των άλλων Χριστιανικών Χωρών της Ευρώπης είχε ενδιαφερθεί: **«Οι προπάτορες των νυν Ελλήνων εστάθησαν τοσούτον ικανώτατοι στρατιώται, ώστε σπευδόν έδιδον παράδειγμα ανδρείας και κανόνας της πολεμικής τέχνης εις όλα τα άλλα έθνη. Τώρα δε δια την άδικον τυραννίαν και βάρβαρον δυναστείαν των Οθωμανών έχασαν σιμά εις την ελευθερίαν τους και όλα τα άλλα επαινετικά των προγόνων τους, καταγινόμενοι μόνον εξ ανάγκης εις πραγματείας και τέχνας επικερδείς, δια να ήθελον δυνηθή με το μέσον των χρημάτων καν να ημερώσουν την αγριότητα και θηριότητα αλλοπίστων Αγαρηνών και να φυλάττουν την Ορθόδοξον πίστιν με τα βαρύτατα δοσίματα μη**

³ Συνθήκην και συμφωνητικόν το ονομάζει ο Κ.Σάθας στο έργο του **Τουρκοκρατούμενη Ελλάς**, σελ. 463 και 481 αντίστοιχα.

⁴ **Ρωμαίων**, Ρωμιών (=Ελλήνων).

ελπίζοντες άλλοθι την ελευθερίαν των, πάρεξ από το κραταιότατον και ομόπιστον Βασίλειον της Μεγάλης Ρωσσίας».

Ο δε τίτλος του βιβλίου έχει ως εξής:

«Διδασκαλία, ήγουν ερμηνεία της πολεμικής τάξεως και τέχνης.

Η οποία δείχνει τους Κανόνες και την Μέθοδον της Πολεμικής επιστήμης, κατά την οποίαν την σήμερον τα στρατεύματα της Αυτοκρατορικής Μοναρχίας της Ρουσίας γυμνάζονται εις την άσκησιν, περιέχουσα την τάξιν, τους βαθμούς και την άσκησιν, και μικράν ερμηνείαν του πώς να πορεύωνται μερικοί αξιωματικοί, διαλαμβάνουσά τε δια όλα τα αναγκαία, οπού μεταχειρίζονται εις ένα στράτευμα, κατά τον νυν τρόπον των Μοναρχιών της Ευρώπης.

Συντεθείσα παρά Κυρίου Γεωργίου Παπαζώλη, Μακεδόνης, Οφφικιάλου⁵ της Αρτιλερίας⁶, ευρισκομένου εις την στρατιωτικήν δούλευσιν της Αυγούστης Αυτοκρατορίσσης της Μεγάλης Ρουσίας εις πεζήν Ρωμαϊκήν φράσιν, χάριν των ομογενών αυτού Ρωμαίων στρατευομένων υπό την αυτήν Μοναρχίαν».

Ενετίησι, ,αψζε' (1765).

Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων».

«Εν τω μεταξύ εις την Ιταλίαν ένθα ευρίσκετο ο Παπαζώλης συνεκεντρώθη μέγας αριθμός Ρώσσωα αξιωματικών υπό το πρόσχημα εμπορικών ή επιστημονικών (340) αποστολών. Ωσαύτως το κήρυγμα του Παπαζώλη έσχε βαθείαν απήχρησιν εις τους εκεί εγκατεστημένους Έλληνας, οίτινες ήρχισαν συγκεντρούντες μεγάλα ποσά δια τον προπαρασκευαζόμενον αγώνα. Αυτήν ακριβώς την εποχήν αφίχθησαν εις την Βενετίαν και οι αδελφοί Ορλώφ (πρβλ. Κοντογιάννην, **Οι Έλληνες** σ. 87-90).

Μετά τας γενομένας προπαρασκευάς, κατά τας οποίας πλήρως απεδείχθη η τυχοδιωκτική των Ρώσσωα εκστρατεία, τρία πλοία της μοίρας του ναυάρχου Σπυριντώφ αναχωρήσαντα εκ Μάλτας, ένθα είχε συγκεντρωθή η μοίρα του ρωσικού στόλου, αφίχθησαν εις Ιταλίαν και παραλαβόντα τον Θεόδωρον Ορλώφ, τον Παπαζώλην και τους νεοσυλλέκτους εθελοντάς κατηυθύνθησαν εις την Πελοπόννησον και απεβίβασαν αυτούς εις τον λιμένα της Οιτύλου κατά το τέλος του Φεβρουαρίου του έτους 1770».

Στις 23 δε Απριλίου του ίδιου έτους κατέπλευσεν άλλη μοίρα του ρωσικού στόλου με τον Αλέξιον Ορλώφ στην Κορώνια .

Τα ολέθρια επακόλουθα της τραγικής, αλλά και διδακτικής αυτής επαναστάσεως του Γένους μας είναι γνωστά από τη γενική Ελληνική Ιστορία· και όμως θα τα παραθέσομε εδώ, για να ολοκληρωθεί η ιστορία του γενναίου και ιδανικού εκείνου τέκνου της Σιάτιστας, που είχε πάθει ψύχωση με την ανάσταση και απελευθέρωση της Ελλάδος.

Οι Ρώσοι [όταν], σύμφωνα με τις συμφωνίες, έφθασαν στην Πελοπόννησο, δεν έφεραν αρκετά όπλα και άλλα υλικά πολέμου για τον εξοπλισμό των εγχωρίων. Έπειτα, από τους δικούς μας δεν εξηγέρθησαν πολλοί, από το ένα μέρος

⁵ **Οφφικιάλιος**, αξιωματικός (λέξη ιταλ. ufficiale= αξιωματικός).

⁶ **Αρτιλερία**, πυροβολικό (λέξη ιταλ. artiglieria= πυροβολικό).

διότι δεν τους ενέπνεαν οι αδελφοί Ορλώφ και από το άλλο μέρος διότι είχαν αναφύει διαφωνίες μεταξύ Ρώσων και των Πελοποννησίων ανταρτών, ως αφορά τα καθέκαστα των επιχειρήσεων του κινήματος, και διότι οι Ρώσοι που αποβιβάστηκαν στην ξηρά δεν ήταν περισσότεροι των χιλίων. Μολαταύτα κατά Μάρτιο του (341) 1770 η Σημαία της επαναστάσεως εκυμάτιζεν απ' άκρου σε άκρο της Πελοποννήσου και μεταδόθηκε και στη Στερεά, στη Θεσσαλία, στην Κρήτη, στις νήσους του Αιγαίου. Και η Επτάνησος που βενετοκρατιούνταν συγκινήθηκε και κείνη από το κίνημα και δυο χιλιάδες Ζακύνθιοι και τρεις χιλιάδες Κεφαλλήνες αποβιβάστηκαν στην Πελοπόννησο, για να λάβουν μέρος στο κίνημα. Κυριεύτηκαν τότε η Κυπαρισσία, ο Μιστράς και η Πύλος. Απόσπασμα δε υπό τον Αντώνιο Ψαρό διατάχτηκε να εκστρατεύσει ενάντια της Τρίπολης, αλλά κοντά στο χωριό Συλίμνια⁷, στην πρώτη έφοδο των Τούρκων, τράπηκε σε άτακτη φυγή και τρεις χιλιάδες Έλληνες σφάχτηκαν από τους Τούρκους και ο Ψαρός κατέφυγε στη Σπάρτη και ύστερα από λίγο επιβιβάστηκε σε ρωσικό πλοίο. Οι Τούρκοι τότε έκαμαν σκληρές σφαγές. Οι Ορλώφ, με όλες τις παρακλήσεις του Παπάζογλου και Μπενάκη να συνεχίσουν τον αγώνα, παριστάνοντας ότι ακόμα δεν είχε απολεστεί το παν και ότι ο πόλεμος κατά θάλασσαν μπορεί να ζωογονήσει την Επανάσταση, έφυγαν από την Πελοπόννησο και άφησαν τους Έλληνες στην τύχη τους, που υπόφερναν δηώσεις από τους Αλβανούς και την τούρκικη στρατιά. Αυτοί συμποσούνταν σε 60 χιλιάδες⁸ και διέτρεχαν τη Στερεά και τη χώρα πέρα από τον Ισθμό και λεηλατούσαν αυτήν, έσφαζαν τους κατοίκους και σε ακατονόμαστες ακολουσίες προέβαιναν, για να καταστείλουν παντελώς το κίνημα, το οποίο και κατόρθωσαν. Εποχή φρικωδέστατη.

Ο Παπάζογλου, βλέποντας τα παθήματα των αδελφών του, αισθάνονταν την καρδιά του αιμάσσουσας (να ματώνει), γιατί, πιστεύοντας τις ρωσικές υποσχέσεις, είχε υποκινήσει τον ελληνικό κόσμο σε επανάσταση και, βέβαια, ήταν υπεύθυνος για τα παθήματά του. Τι όμως έπρεπε τώρα να κάμει; Να γυρίσει πίσω στη Ρωσία; Δεν το ήθελε και δεν το ανέχονταν η καρδιά του να συζεί με ανθρώπους που (342) φάνηκαν ανακόλουθοι και ανίκανοι να κρατήσουν τις υποσχέσεις τους και έγιναν αίτιοι της καταστροφής των αδελφών του. Να πηγαίνει να ιδιωτεύσει στην γενέτειρά του Σιάτιστα κοντά στις αδελφές του; Θα ήτο ανοησία, γιατί θα ήταν βεβαία η σύλληψή του από τους Τούρκους και τη σύλληψή του θα ακολουθούσαν τα μαρτύρια των αδελφών του. Προσκολλήθηκε στο σώμα του Κατσώνη και πρόσφερε έτσι τις τελευταίες του υπηρεσίες στην πατρίδα του, δείχνοντας με αυτό ότι μονάχα με τις δικές μας δυνάμεις θα

⁷Συλίμνια: **Συλίμνα**, χωριό του νομού Αρκαδίας· υπάγεται στο Δήμο Φαλάνθου.

⁸ Βλ. Κ.Σάθας, **Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα**, σελ. 526, υποσημ. (1), όπου: «Ο Φραντζής αναβιβάζει εις 60.000 τον αριθμόν αυτών» και Ευαγγελίδης Τρ., **Ιστορία Αλή-πασά του Τεπελενλή**, σελ. 67.

μπορέσαμε να κατορθώσουμε την απελευθέρωση του γένους μας. Εκεί⁹, ύστερα από αρκετόν καιρό, απέθανεν από καρδιακό νόσημα στα 1775 και σε ηλικία 50 ετών.

02. Μαρκίδαι Πούλιου (Πούλιος <ή Πούπλιος> και Γεώργιος)

Οι Μαρκίδαι Πούλιου, Πούλιος και Γεώργιος, τα «κακά αυτά υποκείμενα», όπως τα χαρακτήριζεν ο πρεσβευτής της Αυστρίας που ήταν στην Κωνσταντινούπολη, υπήρξαν γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας της Δυτικής Μακεδονίας. Το άγονο σε φυτικά προϊόντα, αλλά γόνιμο σε άνδρες γενναίους, το εὐάνδρο της Σιάτιστας έδαφος, ολίγα βήματα παρέκεια από την πλατεία των Τριών Πηγαδιών κατά την Αέλ-Μπάρα, εκείνο τους γέννησεν, εκείνο τους εξέθρεψε σωματικώς και το ενδιαίτημα των Μουσών, η Ελληνική της Σιάτιστας Σχολή, μια σχολή από τις σπάνιες εκείνη την εποχή με καθηγητές (*δασκάλους*) πανελλήνιας φήμης, τους εμόρφωσε πνευματικά, τους δίδαξε τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους και ποιητές, τη Ρητορική του Ερμογένους, τον Καρτέσιο και Μαλεμβράχιο. Η σχολή αυτή τους ενέπνευσε την αγάπη στην ελευθερία και τις θυσίες για τα εθνικά ιδεώδη.

Στη Σιάτιστα οι Μαρκίδες έζησαν μαζί με τον ευτυχισμένο πατέρα τους Μάρκο έως την ενηλικίωσή τους και εκκλησιάζονταν στο ναό της Αγίας (343) Τριάδος, όπου και ετάφη ο πατέρας τους, όπως μαρτυρεί ο επιτύμβιος μαρμάρινος και καλής τέχνης σταυρός, που βρέθηκε από τον χαράσσοντα τις γραμμές αυτές στην εκκλησιά του Αγίου Αθανασίου, όπου αργότερα μεταφέρθηκε <από την Αγία Τριάδα> για περισσότερη ασφάλεια, και ο οποίος φέρνει την εξής επιτύμβια επιγραφή: «Πούλιου Μάρκος 1753»¹⁰. Ναι, στη Σιάτιστα έζησαν έως ότου τελείωσαν τη σπουδή τους και κατόπιν αποδήμησαν με το φλογερό πόθο που τους κατείχε να μπορέσουν, φεύγοντας από την πατρίδα τους, να συντελέ-

⁹ «Εις την νήσον Πάρον, κατ' άλλους εις Ρωσσίαν». Ι.Κ.Βασδραβέλλης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, Θεσσαλονίκη 1940, σελ. 11, και Ευαγγελίδης Τρύφων, **Ιστορία Αλή-πασά του Τεπελενλή**, σελ. 64.

¹⁰ α) Η χρονολογία επί του σταυρού είναι 1755.

β) Διαφορετική είναι η άποψη του Δ.Χατζή, δημοσιευμένη στην εφημερίδα «**οι Μαρκίδαι**», αριθμ. φύλλου 11 (15^η Ιουλίου 1960), του Γυμνασίου – Οικοτροφείου Σιατίστης. Σύμφωνα με αυτήν: ο σταυρός δεν μπορεί να ανήκει στον πατέρα των Μαρκιδών Μάρκο Πούλιου, κυρίως γιατί η χρονολογία επί του σταυρού, 1755, δεν ταιριάζει ούτε με τη γέννηση ούτε με το θάνατό του, με βάση τα χρονολογικά στοιχεία που έχουμε γι' αυτόν. Πιθανόν ανήκει στον παππού Πούλιο Μάρκου. Επίσης, σύμφωνα με τις έρευνες του Γ. Λαίου, ο πατέρας Μάρκος Πούλιου «το 1763 *ευρίσκετο στη Λειψία και το 1776 εγκαταστάθηκε στη Βιέννη. Τότε φαίνεται ότι επήρε κοντά του και τους δυο νεαρούς γιους του, Πούλιο <ή Πούπλιο> και Γεώργιο... επλήρωσε το 1789 στο δημόσιο ταμείο της Βιέννης ...και είναι άγνωστο πού και πότε απέθανε*».

(Λάιος Γ., **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση**, σελ. 89-90)

σουν στην αποτίναξη του τούρκικου ζυγού και να αξιωθούν να ιδούν μια μέρα ελεύθερη τη μεγάλη τους πατρίδα και τη γενέτειρά τους. Αφού, λοιπόν, με τέτοιους πόθους έφυγαν από την πατρίδα τους, ήρθαν στην Αυστρία και πολύ γρήγορα κατήρτισαν (*οργάνωσαν*) εκεί τυπογραφείο και από τα 1790, Δεκεμβρίου 31, άρχισαν, [κατόπιν κανονικής άδειας της αυστριακής Κυβέρνησης, της οποίας ήταν υπήκοος ο νεότερος αδερφός Γεώργιος Μαρκίδης¹¹], την έκδοση εφημερίδας,

«είτ' ουν ακριβές απάνθισμα των κατά τον ενεστώτα χρόνον αξιολογωτέρων και μην και ακριβεστέρων παγκοσμίων συμβεβηκότων, άπερ φιλοπόνως και εμμελώς, δίκην μελίσης απανταχόθεν συλλεχθέντα χάριν της επωφελούς των πολλών περί τα νέα περιεργείας φιλοφρόνως εκδίδονται παρά των Μαρκιδών Πούλιου. Βιέννη 1792».

Σε ένα δε φύλλο δικαιολογούντας την έκδοση γράφουν τα ακόλουθα, που αξίζει να τα αναφέρομε εδώ, γιατί δείχνουν το πατριωτικό τους ενδιαφέρον και τη βαθιά τους λύπη, που είχαν η καρδιά τους για την κατάπτωση της Ελλάδος.

«Αυτήν την όντως επαινετήν και αναγκαίαν χρήσιν της συγγραφής των εφημερίδων ιδόντες εις τα άλλα γένη και ημείς, οι Μαρκίδαι, και θείω ζήλω κινούμενοι δεν υπεφέραμεν να βλέπωμεν μόνον το ευκλεές ημών (344) Γένος άμοιρον των τοιούτων (εκείνο, όπερ ποτέ εφώτισε την οικουμένην), όθεν προ ολίγων χρόνων, καθώς δεν σας λανθάνει, αδεία και ελέει Καισαροβασιλική ανελάβομεν τον κόπον της συγγραφής των εφημερίδων της γλώσσης μας δια κοινήν ωφέλειαν των ομογενών μας και άλλων όπου καταλαμβάνουσι την γλώσσαν μας»¹².

Αν ο αναγνώστης προσέξει τα ανωτέρω, θα ιδεί ότι γράφουν πως ανέλαβαν τη συγγραφή των Εφημερίδων και όχι της Εφημερίδος, γιατί εκδίδονταν τρεις εφημερίδες, μια στην απλή δημοτική ελληνική γλώσσα, δεύτερη στη σκλαβονοσέρβικη και τρίτη για κείνους που βρίσκονταν στην οθωμανική επικράτεια Έλληνας, στην οποία αποσιωπώνταν όσα γίνονταν στα μέρη εκείνα, για να αποφεύγεται κάθε αιτία σκανδάλου¹³. Όπως όλες οι εφημερίδες της εποχής εκεί-

¹¹ Κατά τον Γ.Λάιο, βλ. **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση**, σελ.90, ο Γεώργιος Πούλιος με αίτησή του το 1793 αποκτάει την αυστριακή υπηκοότητα, αλλά και ο Πούπλιος πρέπει να είχε την υπηκοότητα αυτή από το 1790.

¹² Ι.Κ.Βασδραβέλλης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 20.

¹³ (1) Η κυκλοφορία των εφημερίδων αναγγέλθηκε στη Βιέννη -προφανώς από τους Μαρκίδες, αν και ανώνυμα- στις 16 Οκτωβρίου 1790 με ειδικό έντυπο, 2 σελίδων, και με τον τίτλο «**Είδησις**». Η Είδησις μας ήταν άγνωστη ως το 1928, όταν για πρώτη φορά αναδημοσιεύθηκε από τον καθηγητή και λόγιο Δημοσθένη Ρούσσο στο **Ελεύθερον Βήμα**, 26-11-1928, από το μοναδικό αντίτυπο που σώζεται στη Βιβλιοθήκη της Ρουμανικής Ακαδημίας, στο Βουκουρέστι, και είναι δεμένο στην αρχή του Α΄ τόμου της «**Εφημερίδος**». Από το Ελεύθερο Βήμα πρέπει να πήρε τις πληροφορίες του ο Φ.Ζ..Η «**Είδησις**» έγραφε μεταξύ άλλων: «...εις την απλήν ρωμαίικην γλώσσαν..... Σημειώτεον ότι τα περιστατικά του νυν καιρού γνωστά όντα δια να αποφευχθή κάθε αιτία σκανδάλου, ηυρέθη εύλογον οπού και δια τους εις την των Οθωμανών επικράτειαν ευρισκομέ-

νης, έτσι και η πρώτη ελληνική εφημερίς, στην οποία ασκούσαν μάλιστα αμείλικτη η αυστριακή λογοκρισία, ήταν ένας απλός φορέας ειδήσεων. Και τέτοια αν και ήταν, χωρίς δηλαδή άρθρα και πολιτικές γνώμες, επειδή είχε ευρεία κυκλοφορία στους ελληνικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας, της Θράκης, της Θεσσαλίας, των παραδουναβίων χωρών και των παροικιών της Αυστριακής Μοναρχίας, που βρίσκονταν τότε σε πολύ ανθηρή θέση, έγινε αγαθού πρόξενη, γιατί κρατούσε το λαό σε ενημερότητα εκείνων που γίνονταν στις άλλες χώρες και κινούσε το ενδιαφέρον του με τον τρόπο που περιγράφονταν τα γεγονότα, προ πάντων εκείνα που αναφέρονταν στην Γαλλική Επανάσταση.

Στο τυπογραφείο των Μαρκιδών, που ήταν το πρώτο που έγινε ύστερα από το τυπογραφείο του Γεωργίου Βενδότη¹⁴, τυπώθηκαν πολλά ωφέλιμα βιβλία για το γένος μας. Εκείνο δε που θα τονίσουμε εδώ είναι ότι εκεί τυπώθηκαν και ο **Ανάχαρσις**, ο **Ηθικός Τρίπους** και το **Εγκόλπιον**,¹⁵ που περιέχει πολεμικούς κανόνες, καθένα δε από 1000 αντίτυπα. (345) Εκεί σε δυο νύχτες τυπώθηκε και ο **Θούριος** του Ρήγα «Ως τότε παλληκάρια» με μετάφραση του γαλλικού Συντάγματος (Constitution), ένεκα του οποίου ενοχοποιήθηκαν και συνελήφθηκαν (συνελήφθησαν) από την Αστυνομική Διεύθυνση (Αστυνομία) της Βιέννης. Πόσο δε η έκδοση της Εφημερίδας τους συνετέλεσε στην αποδοχή και διάδοση των σχεδίων του Ρήγα είναι πασιφανές και δεν χρήζει αποδείξεως. Με τη δημοσίευση ύλης κατάλληλης για την ενίσχυση της εθνικής συνειδησης και ανάλογων περικοπών από τα αρχαία ελληνικά συγγράμματα και με την ειδησεογραφία, στην οποία αναγράφονταν οι νίκες του Βοναπάρτη στην Ιταλία, διαδίδονταν στους αναγνώστες οι νέες ιδέες για τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτου, παρμένες από τις αρχές της Γαλλικής Επαναστάσεως και πολύ

νους να γίνη μία εφημερίς, εις την οποίαν το κεφάλαιον περί των εις εκείνα τα μέρη συμβαινόντων θέλει αποσιωπηθή, ωσάν οπού εκείνα αυτοίς γνωστά είναι, και ούτως πάσα προσοχή δεν θέλει λείψη, το να αποφευχθή κάθε αίτιον σκανδαλοποιίας... Βιέννη 16 Οκτωβρίου 1790». (Λάιος Γεώργιος, **Ο Ελληνικός τύπος της Βιέννης από του 1784 μέχρι του 1821**, σελ. 29). (2) Η Κατερίνα Μ. Μάτσου, δημοσιογράφος, σε άρθρο της με τίτλο "Εφημερίς" (1790-1797), **Ο άθλος και η περιπέτεια της πρώτης ελληνικής εφημερίδας**, στις 18 Ιουνίου 2007 στο διαδίκτυο, σημειώνει ότι δεν είναι γνωστό αν πραγματοποιήθηκε μια τέτοια «δίδυμη» στην ελληνική γλώσσα έκδοση.

¹⁴ «Το 1791 ο Βεντότης ίδρυσε δικό του τυπογραφείο με την οικονομική υποστήριξη τσεσάρων Ελλήνων εμπόρων. Ανάμεσα στους υποστηρικτές ήταν και ο Σιατιστινός Δημήτριος Ψαράς». (Γ. Λάιος, **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημηχαήλ και Μανούση**, σελ. 89).

¹⁵ Έργα του Ρήγα που τυπώθηκαν στους Μαρκίδες:

1. Ο Νέος Ανάχαρσις, 1^{ος} και 2^{ος} τόμος.

2. Ο Ηθικός Τρίπους

3. Το Στρατιωτικόν Εγκόλπιον.

4. Η Νέα Πολιτική Διοίκησης, που περιείχε: α) την Επαναστατική Προκήρυξη, β) Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, γ) το Σύνταγμα, δ) το Θούριο.

Πηγή: Αμαντος Κων., **Ανέκδοτα Έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή** και Λεγράντ Αιμίλιος, **Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτό μαρτυρησάντων**.

δίκαια, άμα έγινε στην Κωνσταντινούπολη γνωστή η προπαγάνδα της ελληνικής αυτής εφημερίδας, διατυπώθηκε διαμαρτυρία της Υψηλής Πύλης στον Πρεσβευτή της Αυστρίας Έρμπερτ Ράτκηλ, ο οποίος και ειδοποίησε το Υπουργείο των Εξωτερικών στη Βιέννη «*ότι ο διευθυντής της ελληνικής εφημερίδος Γεώργιος Πούλιος, Αυστριακός υπήκοος και πολύ κακόν υποκείμενον, προπαγανδίζει και διαδίδει τας δημοκρατικές ιδέας, ευρίσκεται δε αναμεμιγμένος εις όλας τας επαναστατικές ραδιουργίας*».¹⁶

Όταν δε [ο Ρήγας] έφθασε στη Βιέννη, συνδέθηκε στενότερα με τον φλογερό πατριώτη και σθεναρό δημοσιογράφο <Γεώργιο Πούλιο> και φρόντισαν από κοινού να διαδοθεί γρήγορα η επαναστατική ιδεολογία μεταξύ των ελληνικών παροικιών του εξωτερικού, των τουρκοκρατούμενων περιφερειών, αλλά και των άλλων υποδούλων βαλκανικών λαών, Σέρβων και Βουλγάρων, και να σχηματισθεί ισχυρό επαναστατικό κέντρο στη Βιέννη. Οι Μαρκίδες υιοθετούσαν και υποστήριζαν, με όλα τα μέσα που διέθεταν, τις ενέργειες του Ρήγα και γι' αυτό μέσα σε λίγους μήνες οι παροικίες Αυστρίας, Ουγγαρίας, των Ηγεμονιών (346) και γενικά από Κωνσταντινούπολη έως την Τεργέστη γνώριζαν τον αγώνα που τοιμάζονταν. Το μήνα Οκτώβριο 1797 στο τυπογραφείο των Μαρκιδών τυπώθηκεν [σε 3000 αντίτυπα] η **Επαναστατική Προκήρυξη** του Ρήγα, με βάση το γαλλικό πολίτευμα (*Σύνταγμα*) προσηρμοσμένο στα ελληνικά ιδεώδη, σε δυο όλες νύχτες. Στην Προκήρυξη συμπεριλαμβάνονταν και το επαναστατικό άσμα, που ενθουσίαζε την ελληνική ψυχή, «**ο Θούριος**»¹⁷. Επειδή δε είχε γίνει γνωστή στην αυστριακή Αστυνομία η ενέργεια και συνεπώς είχε αρχίσει η παρακολούθηση, επισπεύσθηκεν η διανομή και ως πρώτοι διανομείς χρησίμευσαν οι Παναγιώτης Εμμανουήλ από την Καστοριά και [προπάντων] ο Θεοχάρης Τουρούντζιας από τη Σιάτιστα. Ο Τουρούντζιας, έχοντας για πρόσχημα τις εμπορικές του υποθέσεις, ταξίδευε συχνά μεταξύ Βιέννης, Βουδαπέστης και Σεμλίνου¹⁸ και διεμοίραζε το Θούριο και τις επαναστατικές προκηρύξεις στους ομογενείς, ώστε μέσα σε λίγον καιρό έγινε γνωστός στις παροικίες. Αλλά και σε όλη την Ελλάδα, και ιδία στη βόρεια, διαδόθηκε ταχέως, διότι οι Μακεδόνες, που εμπορεύονταν, ταξιδεύοντας <συχνότερα> χρησίμευαν ως άριστοι απόστολοι της ιδεολογίας και ως <ασφαλέστεροι> μεταφορείς των επαναστατικών προκηρύξεων. Εκεί προμηθεύονταν το Θούριο ακόμα και οι αγράμματοι, οι οποίοι φύλαγαν αυτόν στα στήθια τους ως φυλαχτό και, όταν εύρισκαν άνθρωπο της εμπιστοσύνης τους και γραμματισμένο, τον έδιδαν με επι-

¹⁶ Ι. Κ. Βασδραβέλλης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 21.

¹⁷ Ι.Κ.Βασδραβέλλης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 21.

¹⁸ **Σεμλίνο**, το βρίσκουμε και ως Zimony (στα ουγγρικά), Ζέμονα, Semlin, Zemoyn, Ζέμουν. Το Σεμλίνο σήμερα είναι ένα από τα 17 διαμερίσματα της περιοχής του Βελιγραδίου. Στη διάρκεια του 18^{ου} αι. ήταν πόλη της Αυστροουγγαρίας, συνοριακός σταθμός με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

φύλαξη και τον παρακαλούσαν να διαβάσει αυτόν και τον άκουαν με δάκρυα οι αγράμματοι.

Τότε αναδείχτηκε ως ένας από τους καλύτερους αποστόλους και από τους ενθερμότερους οπαδούς του Ρήγα στη Δυτική Μακεδονία ο Κώστας Τζίνος από τη Σιάτιστα. Ο Τζίνος εμπορευόταν στη Βιέννη και στάλθηκε στη Δ. Μακεδονία, για να μεταφέρει και διαμοιράσει εκεί τα επαναστατικά έγγραφα. Επισκέφτηκε (347) τη Σιάτιστα, τη Σέλιτσα <Εράτυρα>, το Βλάτσι <Βλάστη> και άλλες κωμοπόλεις και χωριά, διαμοίραζε τις Προκηρύξεις και το Θούριο και με πολλούς και διαφόρους τρόπους ενθουσίαζε τους κατοίκους, όπως θα ιδούμε στο ιδιαίτερο γι' αυτόν κεφάλαιο.

Είπαμε ότι μεγίστη υπήρξεν η εξυπηρέτηση των σχεδίων του Ρήγα με την έκδοση της εφημερίδας των Μαρκιδών και δεν θεωρώ περιττή την αντιγραφή εδώ ενός φύλλου, από τα ολίγα που βρέθηκαν στη βιβλιοθήκη μου, του έτους 1792, για να ιδεί ο αναγνώστης ποια μορφή είχε η δημοσιογραφία στην αρχή και σε ποιο βαθμό τελειότητας έχει εξελιχθεί σήμερα. Η εφημερίδα εκδίδονταν κάθε Τρίτη και Παρασκευή με διαστάσεις 0,11 x 0, 17 μ. και με 8 σελίδες¹⁹. Επάνω ήταν το έμβλημα της εφημερίδας, πλοίον, ή ο Ερμής, ή λαμπτήρας και όχι σε όλα τα φύλλα. Αποκάτω από το έμβλημα, μέσα σε ένα διάστημα περιχαρακωμένο (σε ένα πλαίσιο) <έχει η εφημερίδα από την οποία αντιγράφω> τα εξής: «Βιέννη. Τρίτη τη 22 Ιουνίου 1792».

BIENNA²⁰

Προχθές τῇ Κυριακῇ, τῇ 20 του τρέχοντος μηνός ἐπῆγεν ὁ Πρέσβυς τῆς υψηλῆς Πόρτας εἰς Αὐδιέντζα εἰς τὸν νέον Βασιλέα μετὰ τὴν παράταξιν, καθὼς καὶ τὴν ἄλλην φορὰν· καὶ ἡ ἐπιστροφὴ του δὲν θέλει εἶναι πλέον μακράν.

Τα στρατεύματα, ὅπου ἔχουν νὰ σταθοῦν εἰς τὰ σύνορα τῆς Γαλλίτζιας εἶναι 28 χιλιάδες του ἐδῶ ευρισκομένου Πρίγκιπος Τζαρτορίσκου, ὅστις ἐστάλθη ἀπὸ τὴν Ρεπούμπλικα διὰ νὰ παρακινήσῃ τὸν Βασιλέα μας νὰ περιλάβῃ τὴν μεσιτείαν ἀναμεταξύ Αὐτῆς καὶ τῆς Ρωσσίας, τὸν ἐμήνυσαν, ὅτι ἓνα τοιοῦτον δὲν ἐμπορεῖ νὰ το δεχθῇ ὁ Βασιλεὺς, ἀλλὰ μάλιστα συμβουλεύει τὴν Ρεπούμπλικα διὰ νὰ συνάξῃ ἄλλην Δίαιταν ἀρμόζουσαν εἰς τὸ παλαιὸν σύστημα, ὡσὰν ὅπου αὐτὸ καὶ μόνον τὸ μέσον εἶναι ἱκανὸν νὰ ἀποδιώξῃ ἀπὸ τὸ γένος τῶν Λέχων ἓνα ἀέρα-ντον κακόν.

¹⁹ «Εκδίδεται δις τῆς εβδομάδος, ἐκάστην Τρίτην καὶ Παρασκευὴν, εἰς μικρά φυλλάδια (σχήματος βιβλίου), συνήθως δίφυλλα (τετρασέλιδα) ἢ τρίφυλλα (εξασέλιδα), ἐνίοτε δὲ καὶ τετράφυλλα (οκτασέλιδα). -Διαστάσεις 0,22x0,165 μ. περίπου· τυπωμένη ἐπιφάνεια 0,175x0,132 μ.», (Βρανούσης Λ., **Εφημερίς, Ἡ ἀρχαιότερη ἐλληνικὴ εφημερίδα ποὺ ἔχει διασωθῇ. Βιέννη 1791-1797. Εκδότες: Οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου, Εἰσαγωγὴ, σελ. 147*.**)

²⁰ Στὴν ἐνότητα τῶν ἐιδήσεων χωρία δυσανάγνωστα στὸ χειρόγραφο τοῦ Φ.Ζ. ἀποκαταστάθηκαν με βάση τὸ βιβλίο: Βρανούσης Λ., **Εφημερίς, Ἡ ἀρχαιότερη ἐλληνικὴ εφημερίδα ...** ἔτος δευτέρου 1792, σελ. 427-9 καὶ 434.

Ο Ελτζής της Προυσσίας, μαρκέζος Λουκεζίνη, λέγουσιν, έδωκεν την αυτήν απόκρισιν εις Βαρσιάβιαν τω Προέδρω κόμητι Μαλαχόβσκυ (348). Πολλοί των εγκατοίκων της μεγάλης Λεχίας φεύγουσι, δια ιδίαν των ασφάλειαν, εις μέρη της Γαλλίτζιας.

ΛΕΧΙΑ

Η νέα Ομοσπονδία των φευγάτων Λέχων, ή οι αντιμοναρχισταί, βλέποντες τον μεγάλον και ανεπάνδεχον ζήλον των συμπατριωτών των, επιχειρίσθησαν άλλας μηχανάς, δια να πλανέσουν τους στρατιώτας. Όθεν έγραψεν ο πρώην Αρχιστράτηγος της μεγάλης Λεχίας Ρ'τζεβούτζκυ εις όλους τους Αρχηγούς και Αρχιστρατήγους των στρατευμάτων παρασταίνωντάς τους πρώτον το νέον σύστημα ως παράνομον και ενάντιον της ελευθερίας, το σηκώσαντα τον ανδραποδισμόν των ταλαιπώρων ανθρώπων και προστάζωντάς τους, οπού εις το εξής να μη υπακούσουσι εις τας προσταγάς της Πολεμαρχίας και του Βασιλέως, αλλ' ούτε να τους ειδοποιήσουν πλέον περί τινός πράγματος, αμή να λάβουσι προσταγάς από την νέαν Ομοσπονδίαν, και εις αυτήν να στείλουν πάλιν τας τυχούσας ειδήσεις. Όλοι οι Στρατηγοί και Αρχιστράτηγοι να υπάγουσι με τους στρατιώτας των δια του συμμιωτέρου δρόμου δια το Μπράκλαβ, και εκεί να εκτελέσουσι τα ανωτέρω. Και τυχαίνωντας να συναντήσουν πούποτε τους Ρώσσους να μη τους εναντιωθούσι, αλλά να τους δεχθώσι πρεπόντως, και να φερθώσι καθώς πρέπει ως προς ένα συμμαχόμενον στράτευμα της καθόλου Ομοσπονδίας, το οποίον το έδωκεν η γενναιοτάτη Βασίλισσα της Ρωσσίας εις βοήθειαν και διανθέντευσιν εκείνων των πολιτών, οι οποίοι ήθελαν αλησμονήση, ότι εγενήθησαν ελεύθεροι και ευγενείς, και αγωνίζονται να σβύσουν την ελευθερίαν και ευγένειαν. Αφ' ού και ήθελαν λάβη το παρόν να το κοινολογήσουν εις όλα των τα στρατεύματα, και να κάμουν με πρώτον την απόκρισίν τους ...

Ακολουθούν ακόμη ειδήσεις από Λεχία (σελ. 429-431) και από Ιταλίαν, Βρετανίαν, Χολάνδα, Βέλγιο, Γαλλία, στην τελευταία σελίδα 434 τα εξής: (349)

ΕΙΔΗΣΙΣ

Επειδή και το πρώτον εξάμηνον της εφημερίδος τελειώνει με τα τέλη του παρόντος μηνός Ιουνίου, δηλοποιούμεν το λοιπόν όλους τους αγαπόντας να έχουν και εις το εξής την εφημερίδα, όσοι δεν επλήρωσαν δι' όλον τον χρόνον, δια να στείλουν τα τίμιά των ονόματα ογλίγωρα και να διορίσουν εμμέσως φίλων των, ή αμμέσως προς ημάς τον τόπον, όπου αγαπώσι να τας λαμβάνουν και ούτως θέλει αποφευχθεί κάθε σύγχυσις και αργοπορία, οπού πρωτίτερα εσυνέβη. Και με το να μαρτυρεί και η νυν κατάστασις της Ευρώπης αφ'εαυτού της τα μέλλοντα υποκείμενα μιας γαζέτας, μας εφάνη περιττόν εις το να περιγράψωμεν πλατύτερα περί των μελλόντων ειδήσεων.

Σημ. Και εδώ βλέπομεν ότι και τότε δεν έλειπαν οι μπετχαβατζήδες (=τζαμπατζήδες), που δεν εκτιμούν την πνευματική εργασία των άλλων και δεν λογαριάζουν τα έξοδα και τους κόπους εκείνων που αναλαμβάνουν την έκδοση μιας εφημερίδας.

Ύστερα από την παραπάνω παρέκβαση συνεχίζουμε την βιογραφική ιστορία των Μαρκιδών.

Όταν, λοιπόν, ύστερα από τη μυσερή προδοσία καταδόθηκαν όλα, πιάστηκε από την αυστριακή Αστυνομία το Νοέμβριο του 1797 ο Πούλιος μαζί με το Ρήγα και το Δεκέμβριο του ιδίου έτους ο αδελφός του Γεώργιος²¹, κλείστηκαν στις φυλακές της Βιέννης και έγινε η ανάκριση από την Αστυνομία της Βιέννης.

«Ο Γεώργιος Πούλιος, ετών 32 εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, αυστριακός υπήκοος, είναι ο κατηγορούμενος, όστις κατ' εξοχήν απησχόλησε την αστυνομίαν και την ανάκρισιν. Από καιρού απησχόλει την Αυστριακήν Πρεσβείαν της Κωνσταντινουπόλεως, η οποία δεν έπαυσε να εφιστά την προσοχήν του Υπουργείου των Εξωτερικών επ' αυτού του κακού σπέρματος». <Ι. Κ. Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 25-26>.

Η Αστυνομία της Βιέννης αποκαλούσε το Γεώργιο εξόχως πονηρό. Αυτός στην ανάκριση δεν ομολογεί τίποτα, προσποιείται ότι αγνοεί όλα. Προσπαθεί να παραπλανήσει τη δικαιοσύνη στο σπουδαιότερο σημείο της κατηγορίας του, στην εκτύπωση του **Θουρίου** και των επαναστατικών προκηρύξεων. Πλην, δυστυχώς, οι εργάτες του τυπογραφείου, Αυστριακοί και όχι Έλληνες, αποκαλύπτουν όλα και με όλες τις λεπτομέρειες και (350) οι δυο αδελφοί δεν παραδίδονται στους Τούρκους και διαφεύγουν το τραγικό τέλος των συντρόφων τους, ο μεν Γεώργιος ως αυστριακός υπήκοος, ο δε αδελφός του Πούλιος, διότι η ανάκριση δεν παρουσίασε ενοχοποιητικά στοιχεία, καθόσον θεωρήθηκε υπεύθυνος ο Γεώργιος, επειδή και η έκδοση της εφημερίδας και η λειτουργία του τυπογραφείου γίνονταν με την άδεια που ήταν βγαλμένη στο όνομα του Γεωργίου²². Αποφασίζεται όμως το κλείσιμο του τυπογραφείου και η απέλαση των δυο αδελφών έξω από τα αυστριακά σύνορα²³.

²¹ Σύμφωνα με νεώτερους μελετητές ο Γεώργιος συνελήφθη στη Βιέννη στις 26 Δεκεμβρίου 1797, βλ. C. M. Woodhouse, **Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της Ελληνικής Επανάστασης**, Εκδόσεις Παπαδήμα, σελ. 173, Αθήνα 1997, ο δε Πούλιος διέφυγε τη σύλληψη επειδή τότε ήταν στο Βουκουρέστι, βλ. Γ. Λάιου, **Οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου, ο Γεώργιος Θεοχάρης και άλλοι σύντροφοι του Ρήγα. Ανέκδοτα έγγραφα από τα Αρχεία της Βιέννης**, ανάτυπον από το Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, τόμος 12 (1957), σελ. 216, Αθήνα 1958.

²² Από νεότερες έρευνες του Γ. Λάιου, **Ο Ελληνικός τύπος της Βιέννης από του 1784 μέχρι του 1821**, πληροφορούμαστε ότι:

1. Αίτηση για έκδοση εφημερίδας είχε κάνει κατά καιρούς ο Γεώργιος χωρίς αποτέλεσμα (σελ. 24).
2. Την άδεια για την έκδοση της εφημερίδας την πήρε ο Πούλιος (σελ. 27). Στοιχεία για την άδεια διεύθυνσης του τυπογραφείου παρέχονται στη σελίδα 71 του ίδιου βιβλίου του Γ.Λάιου, **Ο Ελληνικός τύπος...**

²³ Ο Γεώργιος απελάθηκε από την Αυστρία, βλ. Γ.Λάιου, **Ο Ελληνικός τύπος ...**, σελ. 71 και Σιάσιος Δ.Γ., **"Μαρκίδες Πούλιου, οι Σιατιστινοί πρωτεργάτες του ελληνικού**

[Η Αυστρία στην περίπτωση του Ρήγα ενήργησε ως ειλικρινής πράκτωρ των Τούρκων και πιστή εκτελεστική αρχή αυτών. Αλλ' οι αρχαίοι ημών πρόγονοι έλεγαν: «Έστι Δίκης οφθαλμός, ος τα πάνθ' ορά» και «Οι μύλοι των θεών αλέουσιν»²⁴ αργά». ^{25]}

Εις το τυπογραφείο της Βιέννης των αδελφών Μαρκιδών Πούλιου εδόθησαν οι τόμοι του Παλαμά προς εκτύπωσιν, αλλά το τυπογραφείον τούτο, δια την εν αυτώ δημοσίευσιν των επαναστατικών προκηρύξεων του Ρήγα, και κατεστράφη και διηρπάγη υπό των Αυστριακών. Μεταξύ των διαρπαγέντων ήσαν και τα χειρόγραφα του Νικοδήμου (**Μακεδονικά**, τ. Α΄, σ. 40).²⁶

Ο Γ. Ζαβίρας λαμβάνει υπόψη του τη ζημία που ήρθε από το κλείσιμο του τυπογραφείου και έγραφε:

«Μεταξύ δε των την άδικον ταύτην ποινήν αποφυγόντων αλλ' εν εξορία όντων εισί και οι γνωστοί μαρκίδες πούλιου ό τε πούλιος και Γεώργιος, σιατιστείς, οίτινες μετά τον Γεώργιον βενδότην πρώτοι εν βιέννη τυπογραφίαν συνέστησαν και πολλές ωφελίμους βίβλους εκτύπωσαν και εφημερίδας δημοσίους δι' ωφέλειαν του γένους εξέδωκαν, αλλ' οίμοι! η εξορία αυτών εγένετο λίαν επιζήμιος εις όλον το γένος των ελλήνων, επειδή η τυπογραφία αυτών έμελλε να εκδώση εις το φως διάφορα συγγράμματα τα οποία έμελλον να ήναι ως άλλαι τινές βαθμίδες προς την του πρώην ελικώνος της Ελλάδος ανάβασιν» (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς**, σελ. 523 <και Α.> Horváth, **Η ζωή και τα έργα του Γεωργίου Ζαβίρα**, σελ. 71-72).

Στα ανωτέρω φαίνεται ότι τα ιδανικά του Ζαβίρα και όλων των τότε λογίων αποτελούσαν τα τρία διαμάντια: η Θρησκεία, η Πατρίδα και η Γλώσσα. Με την έκδοση συγγραμμάτων και με τη διάδοση περιεχομένου θρησκευτικού και εθνικού σε γλώσσα που να την καταλαβαίνει ο λαός, ήλπιζαν ότι θα επιτυγχάνονταν η ανάσταση του γένους και η απόκτηση της αρχαίας αίγλης της Ελλάδος.

τύπου", εισήγηση στην ημερίδα της ΕΣΗΕΜ-Θ με θέμα: «Οι πρωτοπόροι Έλληνες δημοσιογράφοι Μαρκίδες Πούλιου», Θεσ/νίκη, 10/11/2007.

²⁴ **Αλέω** (ρ. αρχαίο), αλέθω, συντρίβω, κοπανίζω.

²⁵ Το σχόλιο αυτό του Φ.Ζ. δίνεται στα χειρόγραφα σε σελίδα χωρίς αρίθμηση και, κατά την άποψή μας, έχει τη θέση της εδώ, στην αφήγηση της σύλληψης του Ρήγα και των συντρόφων του από την αυστριακή αστυνομία και την παράδοσή τους στις τουρκικές αρχές.

²⁶ Πρόκειται για τα χειρόγραφα με έργα του (αγίου) Γρηγορίου Παλαμά (1296-1359), θεολόγου, αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (1347-59) και ηγέτη του ησυχαστικού κινήματος Τα έργα συγκέντρωσε από τις βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους και από άλλα μέρη της Ελλάδας ο Αγιορείτης μοναχός Νικόδημος, τα σχολίασε, τα διαίρεσε σε τρεις τομους και τα χειρόγραφα τα έστειλε στη Βιέννη, για να τυπωθούν στους Μαρκίδες. Την τύχη τους μας εκθέτει ο Φ.Ζ.. Από το άρθρο του Σωφρονίου Ευστρατιάδου, «**Νικόδημος ο Αγιορείτης**», **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ** 1, σελ. 40-43, παίρνουμε και την πληροφορία ότι τελικά το 1835 βρέθηκαν τα χειρόγραφα στα χέρια του Κων/νου Βιζυρούλη και δόθηκαν στον πατέρα Στέφανο στη Βενετία.

Άμα εξορίστηκαν οι αδελφοί Πούλιου από την Αυστρία, πήγαν στη Σαξονία. Σε τι ασχολήθηκαν [εκεί] μας είναι άγνωστο, αν και η Σιάτιστα έπρεπε να γνωρίζει τι απόγιναν τα τέκνα της, που την δόξασαν με τα έργα τους.²⁷ Πλην, ποιος πταίει; Ο Θ. Νάτσινας στο έργο του «Οι Μακεδόνες Πραγματευτάδες», σελ. 27, αναφέρει ότι (351) στο Ζέμονα επισκέφτηκε το χαρτοπωλείο του υιού του Πούλιου, όπου γνώρισε την κόρη τού Πούλιου²⁸, σύζυγο ενός Σέρβου, η οποία έδειξε τη λύπη της, γιατί στις ερωτήσεις του Νάτσινα δεν μπορούσε να απαντήσει σε ελληνική γλώσσα, που τόσο ωραία τη μιλούσεν ο πατέρας της. Αυτή του είπε να επισκεφτεί την Εκκλησιά, το Σχολείο και το Νεκροταφείο, τα οποία θα του πουν πολλά για το μεγαλείο του Ζέμονα²⁹.

03. Θεοχάρης Τουρούντζιας του Γεωργίου

Ο Θεοχάρης Τουρούντζιας γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1776. Τα πρώτα μαθήματα <τα> άκουσε στα σχολεία της πατρίδας του, από την οποία πολύ νωρίς αποδήμησε και πήγε στη Βιέννη, όπου μαζί με τον αδελφό του Ιωάννη εξασκούσαν (ασκούσαν) εμπορικές επιχειρήσεις. Ο Θεοχάρης³⁰ έμνησκε διαρκώς στη Βιέννη, ο δε αδελφός του στο Σεμλίνο. Η οικογένειά τους έμενε

²⁷ Για τη ζωή των αδελφών Πούλιου μετά την εξορία τους βλέπε Σιάσιος Δ., "*Μαρκίδες Πούλιου, οι Σιατιστινοί πρωτεργάτες του ελληνικού τύπου*", εισήγηση

²⁸ Πρόκειται για συνάντηση του Θ. Νάτσινα το 1936 ή 1938, σε ένα από τα ταξίδια του στο Ζέμονα, με κάποια απόγονο της παλιάς γνωστής οικογενείας Πούλιου, «*απόγονον τινά της οικογενείας Πούλιου, της γνωστής εκ Σιατίστης οικογενείας, της οποίας άλλα μέλη έδρασαν εις την Βιέννην και τα οποία, ως γνωστόν, υπήρξαν οι εκδότες της πρώτης Ελληνικής εφημερίδος...*», όπως σημειώνει ο ίδιος.

²⁹ (Σημείωση – μεταφορά της από το κείμενο του συγγραφέα):

Ο μέλλων ιστορικός πρέπει να ασχοληθεί με το κατόντημα (τύχη) όχι μονάχα των αδελφών Πούλιου, αλλά και τόσων άλλων. Να, ένα στάδιο στο οποίο πρέπει να ενδιατρίψει ο Σύλλογος Σιατιστέων τόσο της Θεσσαλονίκης όσο και άλλοι, που είναι σε άλλα μέρη. Μια κοινή συνεννόηση αυτών ας αποφασίσει την κοινή δαπάνη και απόστολή ενός ρέκτη λογίου, να επισκεφτεί τα μέρη στα οποία έζησαν και έδρασαν Σιατιστινοί. Εκεί θα μάθουν πολλά για την τύχη των Σιατιστινών που έδρασαν εκεί και για τους απογόνους τους. Τότε ήταν, όπως είπα και αλλού, μια εποχή εκπατρισμού όχι θεληματικού, αλλ' αναγκαστικού, διότι, αν και επιθυμούσαν διακαώς να γυρίσουν στην πατρίδα τους, ύστερα από την απόκτηση των υλικών μέσων, τα οποία τους εξασφάλιζαν την άνετη στη Σιάτιστα ζωή τους, δεν τολμούσαν από το φόβο στους Τούρκους, οι οποίοι, ύστερα από τις ενέργειές τους στην ξενιτιά και από την αποκάλυψη της συνωμοσίας του Ρήγα, ποιος ξέρει σε τι συλλήψεις και σε τι βασανιστήρια θα προέβαιναν, αλλά και σε τι εξαφανίσεις κατά το σύστημά τους!

³⁰ (Σημείωση του συγγραφέα):

«Ο Γεώργιος Τουρούντζιας Σιατιστεύς, αφιερώνει εις εκκλησίαν αγίας Κυριακής Σερβίων εν ευαγγέλιον αργυροκεκοσμημένον εις μνημόσυνον του θανόντος πενθερού του Σερβιώτου Θεοχάρη Κατζάνου. Έτους 1785 εν Σερβίοις. Επιβεβ<αιοί> ο Θεόφι<λος>».
(Καλινδέρης Μιχαήλ, *Σημειώματα Ιστορικά (εκ της Δυτ. Μακεδονίας)*, σελ. 28).

στη Σιάτιστα και (352) κατοικούσε στη Γεράνεια παράπλευρα του σπιτιού του Χριστοδούλου Ζωγράφου. Ο Θεοχάρης διακρίνονταν δια τον θερμουργόν χαρακτηριστήρα του, το τολμηρό αυτού και το θερμό πόθο για την απελευθέρωση της Ελλάδος και της γενετείρας του, κατά συνέπεια και για τούτο δεν ήταν δυνατό να μείνει αδιάφορος στις προσπάθειες του Ρήγα και αμέτοχος στις ενέργειες εκείνου, αλλά το εναντίον, έγινε ένας από τους πρώτους συνεργάτες του· και πολύ δίκαια (*δικαιολογημένα*) πιάστηκεν από την αυστριακή Αστυνομία ως ένας από τους πρωτεργάτες της επαναστατικής κίνησης. Όταν ανακρίνονταν ο Θεοχάρης, που ήταν τότε 22 ετών, ο νεότερος από όλους που είχαν συλληφθεί, άγαμος και Έλλην έμπορος, ουδέ προς στιγμήν διανοήθηκε, αν και γνώριζε τι τον περίμενε ως τούρκο υπήκοο, να αποκρύψει τίποτε. Ομολογεί με θάρρος ότι είχε γνώση των προθέσεων του Ρήγα, ότι πήρεν από αυτόν 3 χάρτες³¹ και 50 αντίτυπα των εικόνων <του Μεγάλου Αλεξάνδρου> και ότι τα έστειλε στον αδελφό του στο Σεμλίνο. Επίσης, ομολογεί ότι πήρε από τον Σακελλαρίου το επαναστατικό άσμα, το αντέγραψε, το αποστήθισε και το τραγούδησε πολλές φορές με τους φοιτητές Καρακάση και Παναγιώτου και όλοι εύχονταν να απαλλαγεί η Ελλάδα από τον τούρκικο ζυγό και να επαναφερθεί σ' αυτήν η Ελευθερία. Δεν αποκρύπτει ότι το Μάρτιο έψαλεν αυτό στο Σεμλίνο, ενώ τον άκουαν ο αδελφός του και οι άλλοι εκεί έμποροι Έλληνες. Επίσης, δεν έκρυπεν ότι στη Βουδαπέστη φρόντισε για τη διάδοση του εντύπου και ότι στο καφενέιον Λέτερ ομίλησε για την Προκήρυξη³² και ότι από την ομιλία του αυτή αντιλήφτηκεν ότι πολλοί από τους Έλληνες που τον άκουσαν είχαν γνώση της προκήρυξης.

Ύστερα, λοιπόν, από μια τέτοια ανάκριση, ήταν γνωστό πλέον ποιο τέλος τον περίμενε, αλλά καθόλου δεν τον πτόησε ο θάνατος. Ο ένθερμος αυτός πατριώτης θεωρούσε τιμή του να αποθάνει για την πατρίδα και τον περίμενε <το θάνατο> με ψυχική αταραξία και εθνική υπερηφάνεια. (353) Παραδόθηκε στους Τούρκους, μαζί με τους λοιπούς συνενόχους, και φέρθηκαν (*μεταφέρθηκαν*) στο Βελιγράδι, όπου τους έχουν (*είχαν*) εγκλείσει στις φυλακές περιμένοντας διαταγές από την Κωνσταντινούπολη. Ο καϊμακάμης Βελιγραδίου είχε λάβει το πρώτο 15ήμερο του Ιουνίου φερμάνι από την Κωνσταντινούπολη και, σύμφωνα με αυτό, την τρίτη μέρα ύστερα από την άφιξή του, με μεγίστη μυστικότητα, διάταξε τη νύχτα το στραγγαλισμό και των 8 φυλακισμένων Ελλήνων και, αφού έγινε ο στραγγαλισμός, διάδωσεν ότι είχαν αποδράσει. Έτσι έγραφε στο Υπουργείο των Στρατιωτικών στη Βιέννη ο συνταγματάρχης Schertz στις 17 Ιουνίου 1798. Ο ιδικός μας, λοιπόν, εθνομάρτυς Θεοχάρης με το Ρήγα και 6 άλλους στραγγαλίστηκε στο δεύτερο 15ήμερο του Ιουνίου 1798, ενώ είχαν πα-

³¹ Στο χειρόγραφο 3.000 χάρτες, προφανές λάθος,

βλέπε Λεγράνδ Αιμίλιος, **Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων**, σελ. 103.

³² **Προκήρυξη**, Πρόκειται για την Επαναστατική Προκήρυξη, που τυπώθηκε σε 3.000 αντίτυπα στους Μαρκίδες.

ραδοθεί στον καϊμακάμη στις 27 Απριλίου 1798 από τον αυστριακό ανθυπολοχαγό Lazar, ύστερα από οδοιοπορία από τη Βιέννη έως το Βελιγράδι 12 ημέρες, από την πρωία της 16 Απριλίου έως 28 ιδίου <μήνα>. Δηλαδή, ξεκίνησαν από τη Βιέννη στις 16, έφθασαν στο Σεμλίνο στις 22 και μέσον (μέσω) του Δούναβη στις 28 έφθασαν στο Βελιγράδι. Από το Σεμλίνο ο ανταποκριτής του **Γαλλικού Μηνύτορος** έγραφεν:

*«Είδομεν ενταύθα διερχομένους οκτώ Έλληνες συλληφθέντας εν Βιέννη ως αυτουργούς επαναστατικών προκηρύξεων· ήσαν δεδεμένοι ανά δύο· συνόδευον δε αυτούς 24 στρατιώται, 2 δεκανείς, εις (ένας) ανώτερος αξιωματικός και εις (ένας) πολιτικός υπάλληλος. Επί κεφαλής των συνομοτών ήτον ο Ρήγας.»*³³.

Στις φυλακές Βελιγραδίου έμειναν μέρες 60³⁴.

Η μεγάλη πατρίς, η μητέρα μας Ελλάδα, δεν έκαμε τίποτε, για να δείξει ευγνωμοσύνη στους εθνομάρτυρες αυτούς, εκτός για το Ρήγα, ίσως μάλιστα και τα ονόματά τους ακόμα να αγνοούν οι πολλοί, γιατί, όπως λέει ο Άνθιμος Γαζής, οι άνθρωποι μόνο των ενδόξων ανδρών τις πράξεις κρατούν οπωσδήποτε στη μνήμη τους, (354) των δε μετρίων, αν και έχουν ευεργετήσει το γένος, ουδέ τα ονόματά τους γνωρίζουν. Η γενέτειρά του, όμως, Σιάτιστα τίμησε τη μνήμη του εθνομάρτυρα της ελευθερίας του γένους τέκνου της. Έδωκε το όνομά του σε μια από τις οδούς της³⁵.

04. Ιωάννης Τουρούντζιας

Ο Ιωάννης Τουρούντζιας, τέκνο της Σιάτιστας και αδελφός του Θεοχάρη, μαθήτευσε στα σχολεία της πατρίδος του και κατόπι πήγε στην Αυστρία και εμπορευόνταν στο Σεμλίνο. Στα 1796 ο Ιωάννης έλαβε μέρος στη συνέλευση των ομογενών στο Ζέμονα, για να ιδρυθεί εκεί δημόσιο ελληνικό σχολείο και να μαθαίνουν σ' αυτό ελληνικά γράμματα όχι μονάχα οι πλούσιοι αλλά <και> οι φτωχοί παρεπίδημοι. Ύστερα δε από το μαρτυρικό θάνατο του αδελ-

³³ Το πλήρες κείμενο της ανταπόκρισης υπάρχει στο βιβλίο του Γ.Θεοφίλου (Κυμαίου), **Βιογραφία Ρήγα του Φεραίου**, σελ. 60-61.

³⁴ Για τον υπολογισμό των ημερών παραθέτουμε και τη νεότερη σχετική ανακοίνωση του Ι. Παπαδριανού στην εισήγησή του:

«Οι οπαδοί του Ρήγα Βελεστινλή στο Σεμλίνο», Υπέρεια, τ.2^{ος}, Πρακτικά Β' Συνεδρίου «Φεραί – Βελεστίνο – Ρήγας», Βελεστίνο 2-4 Οκτωβρίου 1992, μέρος Β', Ρήγας, σελ. 661, σημειώνει:

«...έφτασε στις 9 Μαΐου στο Σεμλίνο. Από εδώ ο φρούραρχος της πόλης, συνταγματάρχης von Schertz, οδήγησε τους οκτώ έλληνες πατριώτες στο Βελιγράδι και το άλλο πρωί, 10 Μαΐου, τους παρέδωσε «επί αποδείξει» στον Τούρκο καϊμακάμη (διοικητή) της πόλης Οσμάν πασά. Ο Ρήγας Βελεστινλής και οι σύντροφοί του ρίχτηκαν στον σκοτεινό πύργο Nebojša (ατρόμητο) και εκεί, έπειτα από 40 ολόκληρες ημέρες βασανιστηρίων στις 24 Ιουνίου (νέο ημερολόγιο) του 1798 στραγγαλίστηκαν και τα πτώματά τους ρίχτηκαν στον Δούναβη»..

³⁵ Τώρα, 2010, υπάρχει και προτομή του στην πλατεία Δημαρχείου.

φού του Θεοχάρη, ο Ιωάννης δεν μπορούσε να βρει ησυχία, γιατί σκέπτονταν ότι ο αδελφός του, επειδή δεν μπόρεσε να φέρει σε πέρας το απελευθερωτικό του έργο αλλά καταστάλθηκε στη γένεσή του, θα επιθυμούσεν η ψυχή του³⁶ να ιδεί αυτόν να το συνεχίζει, εάν, εννοείται, υπάρχει κάποια αίσθηση στους αποθαμένους, και θα διψούσεν εκδίκηση, που είχε την υποχρέωση αυτός, ως αδελφός, να την παράσχει. Για τούτο δε, στη γενική εξέγερση του Έθνους στα 1821, δεν μένει αδιάφορος ο Ιωάννης, αλλά σπεύδει να λάβει μέρος σ' αυτήν και να πολεμήσει για την απελευθέρωση της δούλης πατρίδος του. Λεπτομέρειες για την κατάταξή του μεταξύ των Μακεδόνων πολεμιστών δεν γνωρίζομεν. Εκείνο που γνωρίζομε είναι ότι στα 1823 αναφαιίνεται (*εμφανίζεται*) με το χαϊδευτικό του τόπου όνομα, Νάνος Τουρούντζιας³⁷, Σιατιστεύς, ως οπλιτάρχης επικεφαλής 1200 πολεμιστών Μακεδόνων, που με τη διαταγή της Κυβερνήσεως στάλθηκαν στα Ψαρά με τους: Γούλαν Κασσανδρινό, (355) τον καπετάν Κότα, τον Σκλαβούνο και τον Ι. Τσόντζα από την Κοζάνη, για να συμπολεμήσουν με τους Ψαριανούς, προστατεύοντας την ηρωική εκείνη νήσο, που απειλούνταν από την απόβαση αghμάτων (βλ. Ι. Κ. Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες**, σελ. 198). Από τότε τι απόγινε άγνωστο. Ίσως στην ανατίναξη της πυριτιδαποθήκης του φρουρίου των Ψαρών να ήταν και ο Ιωάννης ανάμεσα στους 600 που ανατινάχτηκαν στον αέρα, ολοκαύτωμα των Μακεδόνων στην ηρωική νήσο. Δυστυχώς, δεν μας έσωσεν η παράδοση και της ζωής του Ιωάννου κανένα σημείο. Το μόνο σημείο που έχω είναι ένα επιστολάριο³⁸ από τα 1768, το οποίο φέρει στην επικεφαλίδα της δεύτερης σελίδας τα εξής: «Εκ των του Ιωάννου Τουρούντζια και τόδε». Σ' αυτό, στο κεφ. -Αι Επισκοπαί- αναφέρεται πρώτη επισκοπή η δική μας, με τον παράδοξο τίτλο «ο Τισανίου και Σιατίστης», υποκειμένη στην Αρχιεπισκοπή Αχρίδος. Αλλ' ούτε και για άλλο μέλος της οικογενείας αναφέρεται τι (*κάτι*). Φαίνεται ότι και οι δυο αδελφοί απέθαναν νέοι και άγαμοι και δεν άφησαν απογόνους.³⁹ Η οικογένεια Τουρούντζια έλειψεν, όπως και τόσες άλλες

³⁶ «Θα επιθυμούσε...παράσχει»: Χωρίο συντακτικά ελαφρά ανώμαλο, με λόγο μακροπερίοδο, με συσσώρευση προτάσεων, φανερώνει συναισθηματική φόρτιση.

³⁷ Κατά τον Δημ. Κ. Χατζή, ο Νάνος (Ιωάννης) Τουρούντζιας δεν είναι αδελφός του Θεοχάρη Τουρούντζια, αλλά «προφανώς ανεψιός του», βλ. Δ.Κ.Χατζή, **Οι Μακεδόνες εις το Ολοκαύτωμα των Ψαρών**, διάλεξη που πραγματοποιήθηκε το 1977.

³⁸ **Επιστολάριο**: δε βρέθηκε στο αρχείο Φ.Ζυγούρη.

³⁹ Νέες και διαφορετικές πληροφορίες για τον Ιωάννη Τουρούντζια μας έδωσαν νεότεροι ερευνητές: α) Ο Γ.Λάιος στο βιβλίο του **Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17^{ος}-19^{ος} αι.)**, σελ. 105 σημειώνει: «...από τις θυγατέρες του Νίκου Χατζημιχαήλ και της Αναστασίας Χαρισίου, που παντρεύτηκαν το 1754... η Σουλτάνα <στο γενεαλογικό δένδρο, σελ.120-121, ορθά το όνομα είναι Αγνή> παντρεύτηκε τον Ιωάννη Γεωργίου Τορούντζια, αδερφό του Θεοχάρη Γεωργίου Τορούντζια, του μετέπειτα συμμάρτυρα του Ρήγα, και την έλεγαν "Τορούντζινα"...». β) Ο Χαρ. Κανατσούλης στο δημοσίευσμά του **Θεοχάρης Γ.Τουρούντζιας (1776-1798)**, σελ. 22, σημειώνει: «...είναι ο συγγενικός δεσμός του αδελφού του εθνομάρτυρα, του Ιωάννου, με την οικογένεια Χατζημιχαήλ, γιατί ο Ιωάννης ήταν γαμπρός του Νικολάου Χατζημιχαήλ...

οικογένειες, που μέσα σε μια εκατονταετηρίδα έλειψαν από τη Σιάτιστα, γιατί ήταν εποχή του εκπατρισμού και της αποχής από το γάμο⁴⁰.

05. Αδελφοί Τζίνου, Κωνσταντίνος και Δημήτριος

Η κατοικία ανάμεσα στα σπίτια Μπεΐνας Κώτσιου, ιατρού, σήμερα⁴¹ αδελφών Αθανασίου Δίτσιου, και Κωτσιούλα Τζάτσα, σήμερα Ιωάννου Βέρρου, ήταν το σπίτι των αδελφών Τζίνου. Σπίτι από εύπορον κύριον, με παράθυρα Βιέννας, με δυο πατώματα, που σήμερα ανήκει σε δυο κυρίους, στους αδελφούς Ναούμ Μπασιά και στο Δημήτριο Παπία, καθηγητή (356) των Φυσικών⁴². Εκεί γεννήθηκαν και ανατράφηκαν οι δυο εκλεκτοί πατριώτες (*συμπατριώτες*) μας και στα ξακουστά σχολεία της Σιάτιστας, που καλώς λειτουργούσαν, εκεί μορφώθηκαν.

05.01. Ο Κώστας

Ο Κώστας γεννήθηκε το δεύτερο ήμισυ της 18^{ης} εκατονταετηρίδας, αλλά ποιο ακριβώς έτος γεννήθηκε και πότε αποδήμησε από τη Σιάτιστα δεν είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε, γιατί μας λείπουν τα απαραίτητα γι' αυτό στοιχεία. Το μόνο που η παράδοση μας έχει διασώσει είναι ότι μεταξύ των συντρόφων του Ρήγα φέρεται και ο Κ. Τζίνος, που στάλθηκε στη Δυτική Μακεδονία ως απόστολος των σχεδίων του Ρήγα και διανομέυς των επαναστατικών προκηρύξεων Εκείνου. Ο Τζίνος ήρθε στη Σιάτιστα ως προπαγανδιστής του Ρήγα, επισκέφτηκε τη Σέλιτσα <Εράτυρα>, τη Βλάτση <Βλάστη>, την Κλεισούρα και άλλες κοινότητες της Δυτικής Μακεδονίας, απάγγελλε το Θούριο, παρακινώντας τους κατοίκους να τοιμάζονται για την εξέγερση, και, προσαρμόζοντας αυτόν σε κάθε κοινότητα, τον έψαλλε τροποποιημένο, ως εξής:

Ντουντούμηδες φαρδιά φορούν
χωρίς πιλιάφι δεν μπορούν
και σεις, βρε παλικάρια,

στην κόρη του Αγνή, η οποία και αυτή ήταν μορφωμένη και edίδασκε δωρεάν τα κορίτσια της πατρίδας μας κατά τον χρόνο της εδώ παραμονής της...». γ) Ο Ι.Α. Παπαδριανός στο βιβλίο του: **Οι Έλληνες Απόδημοι στις Γιουγκοσλαβικές χώρες (18^{ος}-20^{ος} αι)**, σελ. 114: «... από το 1806 ως τα 1810 δίδασκε στο ελληνομουσείο του Σεμλίνου ο Σιατιστινός Ιωάννης Τουρούντζας, που ήταν αδελφός του Θεοχάρη, του γνωστού συνεργάτη του Ρήγα Βελεστινλή...».

⁴⁰ Προφανώς λόγω συνθηκών ζωής, κάποτε όμως και για να αφιερωθούν στο έργο της ευεργεσίας προς την πατρίδα.

Βλέπε π.χ. την απόφαση των Ζωσιμαδών (Εγκυκλοπαίδεια **ΗΛΙΟΣ**).

⁴¹ Στην εποχή που ζούσε ο Φ.Ζ.

⁴² Μαθηματικών, κατά τον Δ. Κανατσούλη.

που' στε σαν τα λιοντάρια
 οπού στη φωτιά ορμούν
 και στο αίμα κολυμβούν
 της Σιάτιστας γεράκια
 αηδόνια του Βλατσιού
 της Σέλιτσας τρυγόνια
 ζωστήτε μ' έναν νου⁴³. (357)

Αυτά, περισσότερο δεν μας έχει διασώσει η παράδοση. Είναι όμως βέβαιο ότι και αυτός βρέθηκε στη Βιέννη στις επαναστατικές ενέργειες του Ρήγα, είτε από δίπλα μιας ανώτερης μόρφωσης, είτε για απόκτηση των μέσων μιας καλύτερης και ανετότερης ζωής, επαυξάνοντας τις εμπορικές του επιχειρήσεις, είτε για να αποφύγει τις συνέπειες της κακοδιοίκησης του κυριάρχου κράτους, είτε και για να σώσει την τιμή της οικογένειάς του από τους πράκτορες του τοπικού σουλτάνου Αλή πασιά· όλα <αυτά ήταν> αίτια που ανάγκαζαν τους Σιατιστινούς να εκπατρίζονται. Αφού όμως έγινε φυγάς ο Κώστας, είχε στερράν την πεποίθηση ότι θα μπορούσε, με το ταξίδι που έκαμνε, να εργαστεί κι εκείνος για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, που πίεζε τα στήθη του, και <για> την επανάκτηση από την πατρίδα του της ελευθερίας· και καρτερούσε γρήγορη τη μέρα εκείνη, όπως και όλοι <οι> [συμπατριώτες του] όσοι ταξίδευαν και εκπατρίζονταν. <Και αυτό το λέμε>, γιατί, από την ιστορική μελέτη της ζωής [των Σιατιστινών] στην ξενιτιά, βγαίνει ότι αυτοί, φεύγοντας από την πατρίδα τους, έφερναν μαζί τους και κάτι (κάποια) εφόδια, με τα οποία δεν υπήρχεν αμφιβολία πως γρήγορα θα αναδεικνύονταν και θα μπορούσαν να συντελέσουν στην πραγματοποίηση των εθνικών τους πόθων. Διακρίνονταν για την άκρα φιλοπονία και για την σε λογικά όρια οικονομία, με τα οποία αποκτούσαν τα υλικά μέσα για την εξασφάλιση του μέλλοντός τους. Αλλά εκείνο προ πάντων που τους χαρακτήριζε ήταν η φλογερή φιλοπατρία, που δεν τους άφηνεν αδιαφόρους σε κάθε κίνημα που απόβλεπε στην απελευθέρωση της πατρίδος τους και στη βελτίωση των όρων ζωής εκείνων που ζούσαν στη γενέτειρά τους, μα τουναντίον ο πρώτιστος από τους σκοπούς του ταξιδιού τους ήταν να μπορέσουν να ωφελήσουν την ιδιαίτερη πατρίδα τους και, επεκτείνοντας την αγάπη τους πέρα από τα όρια της γενέτειρας, να συντελέσουν στην εξέγερση και απαλλαγή [της μεγάλης Πατρίδος] από τη δουλεία. Δεν μπορούσαν δε να ησυχάσουν, αλλά αισθάνονταν ότι βάρυνε (358) τα στήθια τους, σαν άλλος εφιάλτης, η ανάμνηση της ζωής που έκαμναν όταν βρίσκονταν εκεί <στην πατρίδα> και το πώς ζουν τώρα οι δικοί τους, που έμειναν εκεί. Όταν τους έρχονταν στο νου

⁴³ Δεν πρόκειται για προσαρμογή του γνωστού μας Θούριου, είναι στίχοι από το δεύτερο επαναστατικό άσμα του Ρήγα «**Ύμνος πατριωτικός της Ελλάδος και όλης της Γραικίας προς ξαναπόκτησιν της αυτών Ελευθερίας**», που συμπεριλαμβανόταν στο **Στρατιωτικό Εγκόλπιο**, βλέπε Λ.Ι.Βρανούση, **Ο «Πατριωτικός ύμνος» του Ρήγα και η ελληνική «Καρμανιόλα»**.

ότι οι Τούρκοι δεν τους άφηναν να περάσουν με ησυχία τις επίσημες μέρες, γιατί αυτές διάλεγαν οι εισπράκτορες να τους επισκεφτούν για την είσπραξη των φόρων και τότε έπαιρναν και έθεταν σε πώληση τα έπιπλα και σκεύη εκείνων που δεν μπορούσαν να πληρώσουν, και προσέτι, ότι τότε έρχονταν να τους επιβάλουν διάφορες αγγαρείες και, ακόμη, όταν θυμούνταν πως δεν είχαν σε ασφάλεια και αυτή τη ζωή τους, που κάθε στιγμή διέτρεχαν τον κίνδυνο να αποκεφαλισθούν από τον τυχόντα Τούρκον, που δικαιούνταν να κάμει αυτό δυνατόν του κεφαλικού φόρου⁴⁴, έβγαινε τότε από τα στήθια τους ένας βαθύς αναστεναγμός και δυο καυστικά (*καυτά*) δάκρυα αυλάκωναν τις παρειές τους και [παρ]ακολουθούνταν από μια διάπυρη ευχή: να τους αξιώσει ο θεός να συνεισφέρουν και αυτοί το κατά δύναμη για την απολύτρωση του γένους. Δι' όλα, λοιπόν, αυτά οι Σιατιστινοί σε κάθε ξύπνημα του γένους για την αποτίναξη του ζυγού της δουλείας δεν έμειναν αδιάφοροι, δεν φάνηκαν ασυγκίνητοι, δεν έδειξαν αδράνεια. Σε όλες τις εθνεγερτικές ενέργειες συναντούμε τέκνα της, ή μεταξύ των πρωτεργατών της εθνικής εξέγερσης, ή συνεργάτες από τους σημαίνοντες, γιατί είχαν τη φιλοτιμία να μη άγονται και φέρονται (να *μη σύρονται*) από τους άλλους στις εθνικές ενέργειες, αλλ' εκείνοι να άγουν και να φέρουν (να *οδηγούν*) τους άλλους, ώστε να αναδεικνύονται πρωτεργάτες ή συνεργάτες των πρωτεργατών.

Και ο Κώστας [Τζίνος], λοιπόν, δεν ήταν δυνατό, αφού βρέθηκε στον εθνικό εκείνο οργασμό, να μείνει αδρανής, αλλ' αναδείχτηκε ένθερμος απόστολος των ενεργειών του Ρήγα, μέσα στην καρδιά εκείνου ενάντια του οποίου παρασκευάζονταν το κίνημα της Επανάστασης, και, φυσικά, ήταν επόμενο να διατρέχει <αυτός> [κίνδυνο] περισσότερο (359) από κείνους που ενεργούσαν μακράν από την υπόδουλη χώρα. Μα αυτό ο Κώστας δεν το λογάριζε. Πλην, δυστυχώς, αυτού που τόσο φλογερό πατριωτισμό έδειξε ούτε το όνομά του δεν ξέρουν οι πολλοί, όπως αναφέρει και ο Γεώργιος Κρέμος στον Πρόλογο της έκδοσης του έργου του Γ. Ζαβίρα «**Η Νέα Ελλάς**», επαναλαμβάνοντας τους λόγους του Ανθίμου Γαζή, που ανάφερα στη βιογραφία του Θεοχάρη Τουρούντζια και αποφεύγω εδώ την επανάληψη... «...*Ούτω πάντων σχεδόν των εταίρων του Ρήγα ουδέ τα ονόματα γινώσκουσι τα πλήθη. Ούτε Πουλίου και Γεωργίου των Μαρκιδών, ούτε Κώστα τινός, των Σιατιστέων,...* γινώσκουσιν οι πολλοί» (λόγοι του Κρέμου, <στην έκδοση του έργου του Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς** σελ. ι'). Ημείς δε σήμερα, συμβουλευόμενοι την παράδοση, ρίχνουμε φως στον άγνωστο εθνομάρτυρα Κώσταν Σιατιστινόν και παραδεχόμαστε ότι αυτός είναι ο Κώστας Τζίνος, τον οποίον και παραδίδουμε στην εθνική ευγνωμοσύνη. Γι' αυτόν εδώ για πρώτη φορά γίνεται λόγος.⁴⁵

⁴⁴ Για τον κεφαλικό και άλλους φόρους βλέπε **Παράρτημα, § 10. Ελληνικές Κοινότητες**.....

⁴⁵ Από τα συμπραζόμενα του πλήρους χωρίου των λόγων του Γ. Κρέμου (Γ. Ζαβίρα, **Νέα Ελλάς**, Εισαγωγή / Πρόλογος Γ. Κρέμου σελ. ι') δεν προκύπτει με βεβαιότητα ότι το «Κώστα τινός» αναφέρεται στον Κώστα Τζίνο, πράγμα που θεωρεί μάλλον βέβαιο ο

05.02. Δημήτριος Τζίνος (ταγματάρχης)

Ο Δημήτριος Τζίνος ήταν αδελφός του Κώστα Τζίνου, γεννήθηκε στη Σιάτιστα της Δ. Μακεδονίας στα 1799. Αφού άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία της πατρίδος του, οι γονείς του εύποροι και επιθυμούντες να δώσουν σ' αυτόν ευρύτερη μόρφωση, ίσως και για άλλους λόγους που επιβάλλονταν, τον έστειλαν στη Βιέννη, όπου άκουσεν ανώτερα μαθήματα. Ο Δημήτριος στην αρχή της Επανάστασης του 1821 πιάσθηκε από τους Τούρκους και ρίφτηκε (*ρίχτηκε*) στις φυλακές. Αμα λευθερώθηκε, ήρθε στη Σιάτιστα, όταν είχε έρθει εκεί και ο Ν. Κασομούλης, ο οποίος μας αναγράφει στα **Ενθυμήματά** του <Α΄, σελ. 139> ότι ο Τζίνος, άμα βγήκεν από τη φυλακή, πήγε στη Σιάτιστα και τους διηγήθηκε ότι οι Τούρκοι έγιναν θηρία ανήμερα από το Νύτσι⁴⁶ Σερβίας και (360) κάτω. Κατόπιν ο Τζίνος πήγε, στα 1822, στα Ψαρά και στην Αξιά⁴⁷ συναντήθηκε με τον Κασομούλη και του μετάδωκε ειδήσεις από τη Σιάτιστα, ότι ο πατέρας του Κασομούλη πέρασε την οικογένεια στη Νάουσα και αυτός έμεινε στη Σιάτιστα, όπου προφυλάγονταν όπως ον (*όπως ακριβώς*) οι ύποπτοι, όπως ήταν και ο πατέρας του Κασομούλη Κώστας, γιατί τον κατηγορήσαν στους Τούρκους πως είχε υιόν απόστάτην⁴⁸.

Αμα η αποστολή του Τζίνου στα Ψαρά έληξεν, ήρθε στην Πελοπόννησο και κατατάχτηκε στο <στρατιωτικό> σώμα του Κολοκοτρώνη ως απλός στρατιώτης. Στην πολιορκία της Τριπόλεως πολέμησε με γενναιότητα και οι συναγωνιστές του τότε τον πρόσεζαν και με σεβασμό εκφράζονταν για τον ηρωισμό του, τη μετριοφροσύνη του και την ανιδιοτέλειά του, προσόντα που διατήρησε σε όλη τη ζωή του. Ολιγόλογος, ακάμπτου χαρακτήρος, ευθύς μέχρι σκληρότη-

Φ.Ζ.. Πιθανότερο είναι να αναφέρεται στον Κώστα Δούκα, που ήταν μεταξύ των συντρόφων του Ρήγα «των συλληφθέντων... εξορισθέντων...και δεινά παθόντων ξένων επί ξένης...». Η άποψη αυτή ενισχύεται και από χωρίο στο βιβλίο: Γ. Κρέμου, **Επιστολαί Γ. Π. Κρέμου και Ηθική Στιχουργία Α. Κ. Βυζαντίου**, σελ. XIV, όπου ο λόγος για τη σύλληψη του Ρήγα. Διαβάζουμε: «...οι συλληφθέντες δ' εν Βιέννη, συνεφυλακίσθησαν και ο μνημονευθείς Γ. Θεοχάρης ο εκ Καστορίας, Κώστας τις εκ Σιατίστης και άλλοι τινές». Για τον Κ. Τζίνο πηγή μας φαίνεται να είναι μόνο η παράδοση, η οποία προφανώς διέσωσε και τους στίχους του «Πατριωτικού Ύμνου», τους προσαρμοσμένους στα δεδομένα της περιοχής μας, τους οποίους, ίσως για πρώτη φορά, κάνει γνωστούς η κατάθεση του Φ.Ζ..

⁴⁶ **Νύτσι**: πόλη της Σερβίας, ο Κασομούλης τη γράφει Νίσι. Άλλα ονόματα: Ναϊσός ή Νίσσα, σήμερα Νις, σερβικά Niš.

⁴⁷ **Αξιά**, η Νάξος.

⁴⁸ **Έμμεν**: Η χρήση του ρήματος δεν δηλώνει εκούσια απόφαση. Ο Ν. Κασομούλης, [**Ενθυμήματα**, Α΄ σελ. 179] γράφει για τον πατέρα του: «ότι διαβληθείς ως έχων υιόν αποστάτην έμμενε εκεί, οπου οπωσούν προφυλάττονται οι ύποπτοι». Και ο Βλαχογιάννης, στην ίδια σελίδα και στην υποσημ. 5, διευκρινίζει: «Μένουν στη φύλαξη της αρχής και δε φυλακίζονται. Έμμενεν εκεί, στη Σιάτιστα. Φαίνεται, δεν τον αφήσανε να φύγει ως ύποπτος». Πάντως, ο Κ. Κασομούλης το 1822 βρίσκεται στη Νάουσα.

τας. Πολλές φορές παινέθηκεν από τον βασιλέα Όθωνα για διακεκριμένες πράξεις του. Κατατάχθηκε στη Χωροφυλακή μεταξύ των πρώτων με το βαθμό υπομοιράρχου α' τάξεως και τοποθετήθηκε στη μοιραρχία Αργολίδος και Κορινθίας. Η δράση του ως αξιωματικού Χωροφυλακής αρχίζει από το 1836. Επιθεωρητής του Σώματος στο Καλλιδρόμι, όταν φάνηκε το ληστανταρτικό κίνημα του 1836, έλαβε ενεργό μέρος στον αγώνα ενάντια της ληστείας, έδειξε γενναιότητα και συντέλεσε στην καταστολή της επανάστασης εκείνης, του έγινε προαγωγή στο βαθμό του μοιράρχου στα 1838 και τοποθετήθηκε ως διοικητής της μοιραρχίας Φθιώτιδος, όπου ανέπτυξε όλη τη δραστηριότητά του και μπόρεσε να εξοντώσει μεγάλο αριθμό ληστών, που λυμαίνονταν την Ανατολική Στερεά Ελλάδα. Την 27^η Απριλίου 1838 έχει συμπλακεί στο Σπερχείο με ληστρικό σώμα, που είχε ληστάρχους τους διαβοήτους Κόντζον, Κοντομήτρον, Τρύλιαν, και πέτυχε το φόνο του Κόντζου και τη σύλληψη του Τρύλια· (361) οι άλλοι διασκορπίστηκαν. Ύστερα από ολίγες μέρες, περιπολούντας στην περιφέρεια της Υπάτης, έπιασε τον αρχιληστή Κοντοσπύρο και 5 από τους συντρόφους του και εξανάγκασε τους ληστάρχους Θεοχάρη και Καλαμάτη να απομακρυνθούν από τη Φθιώτιδα.

Αυτός πρώτη φορά έβαλε σε εφαρμογή το σύστημα της εκτόπισης των συγγενών των ληστών και έκαμε την Κυβέρνηση να το καθιερώσει με Διάταγμα. Για το μέτρο δε αυτό δημοσιεύθηκε στις εφημερίδες «**Αθηνά**» και «**Αιών**» λίβελος⁴⁹ εναντίον του. Κατηγορούνταν πως μεταχειρίζονταν το βούρδουλα και τους εκτοπισμούς, μέτρα βάρβαρα. Η Κυβέρνηση αναγκάστηκε να τον μεταθέσει από τη Φθιώτιδα, μα, επειδή με τη μετάθεσή του η κατάσταση χειροτέρευσε, διατάχθηκε η επαναφορά του στη Λαμία. Τα πρακτικά της Βουλής είναι γιομάτα από λεπτομέρειες της δράσης του. Εκτοξεύεται και πάλιν η κατηγορία ότι μεταχειρίζεται βάρβαρα μέτρα. Πλην, αυτά υπαγορεύονταν από υπέρτατη ανάγκη.

Στα 1850 χρημάτισεν Επιθεωρητής της Χωροφυλακής και βραδύτερα (αργότερα) Διοικητής των Αποσπασμάτων στη Στερεά Ελλάδα. Απόθανε στην Τρίπολη στις 29 Φεβρουαρίου 1860, σε ηλικία 61 ετών, με τον βαθμό του ταγματάρχου, μα, όπως απόθαναν όλοι οι εμπνευσμένοι αγωνιστές, απόθανε και αυτός πτωχός, πτωχότατος. Στο θάνατό του οι εφημερίδες δημοσίευσαν εγκωμιαστικά άρθρα της δράσης του. Η «**Αθηνά**», 2 Μαρτίου 1860, έγραφε:

«Και έτερον ιερόν λείψανον του αγώνος, ο καθ' άπασαν την Ελλάδα γνωστός δια τα στρατιωτικά αισθήματά του Δημ<ήτριος> Τζήνος, <δεν υπάρχει πλέον εις την ζωήν. Χθες περιεπάτει και ηστειζέτο με την χαρακτηρίζουσαν αυτόν απάθειαν, και σήμερον ο απαίσιος νεκρικός κώδων ανήγγειλε τον θάνατόν του, προσβληθέντος υπό κεραυνοβόλου αποπληξίας>».

Επέπρωτο να αφήση τα οστά αυτού, <απερχόμενος εις τον Κύριον, ο στρατιώτης της Επανάστασεως Τζήνος εις την Τριπολιτσάν, εις τον τόπον εις ον άλλο-

⁴⁹ Λίβελος, δυσφημιστικό και υβριστικό δημοσίευμα.

τε> συνεπολέμησε μετά των Ηρώων εκείνων υπέρ της ελευθερώσεως της Πατρίδος.

Η Τρίπολις άπασα συνεκινήθη εις το άκουσμα τούτο και αυθόρμητοι οι κάτοικοι αυτής ηκολούθησαν <εις κανονισμένην συνοδείαν, μέχρι του τάφου>, αποδίδοντες εις τον νεκρόν <του αγωνιστού τούτου, μετά δακρύων> τον φόρον της ευγνωμοσύνης <των> ανακράζοντες «Γαίαν έχοις ελαφράν τέκνον της ηρωικής Ελλην<ικής> Επαναστάσεως». (362)

Η «Βελτίσις» της 10^{ης} Μαρτίου 1860:

«...Άπασα η πόλις επένθησε κατά την ημέραν της ταφής του αγωνιστού τούτου, η δε κηδεία του εγένετο ως οίον τε (=όσο ήταν δυνατό) μεγαλοπρεπής.... Η ενταύθα διαμονή του αφήκε καλώς αναμνήσεις, δια τον χριστιανικόν βίον <του, ον διήγεν>· εκ του μισθού του, 100 δραχμάς <κατά μήνα, χριστιανικώ τρόπω>, εμοίραζεν εις τους πτωχούς, και ενδεείς συνέτρεχεν».

Η «Αυγή» των Αθηνών, 3 Μαρτίου 1860:

«Ο <ταγματάρχης της Χωροφυλακής> Δ<ημήτριος> Τζήνος, ο τοσούτον διακριθείς επί της καταδιώξεως της ληστείας, προσβληθείς εκ κεραυνοβόλου από-πληξίας εν Τριπόλει, ένθα είχε την έδραν του, απεβίωσεν.... Ο μακαρίτης <Τζήνος> ήτο γέννημα θρέμμα της Σιατίστης <της Μακεδονίας> και τα πρώτα γράμματα έμαθεν εις Βιέννην, αφ' όπου έδραμεν ενταύθα, όταν ήχησεν η σάλπιγξ της ελευθερίας, υπέρ ης ηγωνίσθη και εθυσίασε. Απέθανε δε, ως όλοι οι καθαυτό αγωνισταί, επί της ψάθης, ουδέ οβολόν αφήσας εις την ατυχή οικογένειάν του».

(Βλέπε Ν. Σ. Κτενιάδου, **Ιστορία της Ελληνικής Χωροφυλακής 1833-1933**, τεύχος Β΄, 1835-1843).

Ο Δ. Τζίνος, όταν πολεμούσαν στις Αθήνας και συναθροίζονταν εις Κερατσίνι⁵⁰, ήταν πληγωμένος. Πληγώθηκε στον Πειραιά και τον νοσήλευεν ο Κασομούλης, φίλος του και συμπατριώτης του, όπως και ο ίδιος <ο> Κασομούλης τον αποκαλεί. Ο Τζίνος, βλέποντας την αμηχανία του στρατεύματος του Φαλήρου, δεν μπορούσε να πεισθεί ότι οι θέσεις είχαν προκαταληφθεί από τα <ελληνικά> στρατεύματα, που είχαν έρθει από τα άλλα οχυρώματα. «Ενώ δουφεκούσαμεν <ευρισκόμενοι> πλησίον του και άκουγεν τα βόλια των εχθρών και <τόσον> πλησίον, οπού κτυπούσαν το οχύρωμά <μας> -λέγει ο Κασομούλης- εγώ γελούσα <με την δυσιπιστίαν του>: «Γελάς, μωρέ, μοι λέγει, και δεν κλαίγεις την κατάστασιν του στρατοπέδου μας; Και διατί να κλαύσω, τον έλεγα πειράζοντάς τον, αφού <βλέπεις ότι> πολεμούμε;» (**Ενθυμήματα**, τ. Β΄, σελ. 527, <σημ. 2>).

Ο Τζίνος τόση φλόγα πατριωτισμού είχε στα στήθια του, που, αν και ήτο κουτσός από την πληγή που πήρε στον Πειραιά και άσχετος με τα (363) σώματα της ενώσεως των Ρουμελιωτών ως προς την ενεργόν υπηρεσίαν, προθυμο-

⁵⁰ Αναφέρεται στα γεγονότα της άνοιξης του 1827, στην προσπάθεια των Ελλήνων να άρουν την πολιορκία της Ακρόπολης των Αθηνών από τον Κιουταχή, βλ. **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους** της Εκδοτικής Αθηνών, τ. ΙΒ΄, σελ. 448 κ.ε..

ποιήθηκε να μισθωθεί⁵¹ και έδωκεν υπόσχεση να συνάξει στρατιώτας. Στα 1825 ο Τζίνος ενέργησε να καούν τα δεμάτια από τ' αλώνια της πεδιάδος του Άργους, για να μη έχει τροφές ο Ιμπραήμης. Πολέμησε δε στις Λεύκες έξω από το Ναύπλιο, όπου αρίστευσε, όπως μας ομολογεί ο Κασομούλης <Ενθυμήματα, τ. Β', σελ. 74,75>, που ήταν αυτόπτης μάρτυς εκεί. Ποιος ξέρει δε σε πόσες μάχες έλαβε μέρος ο Τζίνος, που ήταν στην Επανάσταση από την αρχή έως το τέλος αυτής;

06. Κωνσταντίνος Δούκας

Ο Κωνσταντίνος Δούκας γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1753 και άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα εκεί σχολεία. Αφού αποφοίτησε από τα σχολεία της πατρίδος του, πήγε στη Ρωσία, όπου εργάζονταν και απόκτησε τη ρωσική υπηκοότητα. Από τη Ρωσία, ύστερα από πολλά έτη, έφυγε και ήρθε στην Αυστρία, όπου, όταν ήρθε εκεί ο Ρήγας, γνωρίστηκε με αυτόν και αναδείχτηκε ένας από τους πρώτους χορηγούς και συνεργάτες του. {Ο Κ. Δούκας ήταν άνδρας λόγιος και συνέγραψε και εξέδωσε με δικά του έξοδα «**Πρακτική Αριθμητική**» σε δυο τόμους στη Βιέννη, στο ελληνικό τυπογραφείο Ι. Σνείφερ <το 1820>. Στον Πρόλογο του βιβλίου γράφει τα εξής, που δείχνουν τον πατριωτισμό του: «*Εις την νυν δια την προσφιλή ημών Πατρίδα παραμυθίας τε και χαράς πρόξενον κοινήν Άμυλλαν των αγαπητών της Τέκνων υπέρ του Καλού αυτής, δεν εδυνήθην να μείνω αδιάφορος Θεατής μόνον, χωρίς να συνεισφέρω καγώ το κατά δύναμίν μου προς Ευκολίαν τινά της το Καλόν προθύμως σπουδαζούσης Νεολαίας*»⁵²}.}

⁵¹ Αναφέρεται στη σχεδιασμένη προσπάθεια του Κασομούλη και άλλων εμπίστων του με απάτη να ματαιώσουν την εκ μέρους Κρητών αξιωματικών στρατολόγηση ατάκτων στρατιωτών στην περιοχή του Άργους, γιατί η στρατολόγηση αυτή θα τους στερούσε στρατιώτες απαραίτητους για τις δικές τους πολεμικές επιχειρήσεις στη Ρούμελη. Η απάτη θα ήταν να συμφωνήσουν να στρατολογηθούν από τους Κρήτες, να μισθωθούν, να λάβουν μάλιστα και προκαταβολή, και στη συνέχεια να τους εγκαταλείψουν, βλέπε Ν. Κασομούλη, **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833**, τόμος Β', σελ. 634 και σημ. 4.

⁵² Ο Κ. Δούκας σύντροφος του Ρήγα και ο Δούκας που εκδίδει την Αριθμητική δεν μπορεί να είναι το ίδιο πρόσωπο, αφού ο πρώτος πέθανε το 1814 και το βιβλίο εκδόθηκε το 1820 από τον ίδιο το συγγραφέα και με δαπάνη του. Άλλωστε, το πλήρες όνομα του δεύτερου είναι Κ. Μ. Δούκας. Ο Κ. Άμαντος στο έργο του **Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή**, σελ. 1στ', υποσημ. 2, παραθέτει την πληροφορία: «*Λάμπρου, Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα, Αθήνα 1892, σελ. 133: Άλλος βεβαίως είναι ο Κωνσταντίνος Μ. Δούκας εκ Σιατίστης, του οποίου βιβλίον αριθμητικής αγγέλλεται δια του Λογίου Ερμού το 1820, σελ. 342*». Επομένως στην πρώτη παράγραφο του παρόντος κεφαλαίου αυτού το τμήμα της αφήγησης μεταξύ αγκίστρων {Ο Κ. Δούκας...Νεολαίας} πρέπει να αγνοηθεί, γιατί δεν αναφέρεται στο σύντροφο του Ρήγα.

Ο Κων. Δούκας αναμείχτηκε φανερά και ενεργά στις επαναστατικές ενέργειες του Ρήγα και δεν είχε διαφύγει την αστυνομική προσοχή, αλλ' αμέσως πιάστηκε από την Αστυνομία της Αυστρίας και τέθηκε σε ανάκριση. Ήταν ο (364) πρεσβύτερος από όλους τους κατηγορουμένους, ετών 45, και στην ανάκριση φάνηκε τολμηρότατος. Όχι μονάχα ομολογεί με θάρρος ότι συχνά έψαλλε τα επαναστατικά άσματα του Ρήγα, αλλά και ότι επιδοκίμαζε τα σχέδιά του, γιατί έτρεφεν άσπονδο μίσος στους (για τους) Τούρκους και πίστη στο μέλλον της πατρίδος του με την ταχεία απαλλαγή της από τον τούρκικο ζυγό και την επαναφορά της ελευθερίας εκεί που πρώτη φορά άνθισε το δέντρο της. Ο Δούκας, ως ρώσος υπήκοος, δεν παραδόθηκε <από τους Αυστριακούς> στους Τούρκους και επομένως ξέφυγε το τραγικό τέλος των συντρόφων του, μα στάλθηκεν έξω από τα αυστριακά σύνορα, στις 28 Απριλίου 1798, και πήγε στη Λειψία, όπου ζούσε με την ελπίδα ότι γρήγορα θα <ε>ξεγείρονταν το Έθνος ενάντια στον τύραννο, για να αποτινάξει το ζυγό της δουλείας και θα τον αξιώνει ο θεός να μεταβεί και εκείνος στις τάξεις των πολεμιστών και <να> λάβει μέρος με τους αδελφούς του στους αγώνες για την απελευθέρωσή τους, που τόσο ποθούσεν η καρδιά του⁵³. Πλην, δυστυχώς, δεν αξιώθηκε να ιδεί πραγματοποιούμενα τα όνειρά του, γιατί το δρεπάνι του θανάτου έκοψε το νήμα της ζωής του στα 1814 στη Λειψία, σε ηλικία 61 ετών. (Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες**, σελ. 26).

Σημ. Θεωρώ επιβεβλημένο να τονίσω εδώ ότι ουδεμία σχέση υπάρχει του Δούκα αυτού με το Δούκα που αναφέρεται ως αίτιος της ήττης (ήττας) στο Δραγατσάνι. Η ήττα μας στο Δραγατσάνι έγινε (συνέβη) στα 1821, ενώ ο Δούκας μας είχε αποθάνει στα 1814, έπειτα εκείνος ο Δούκας είχε την αρχηγία σώματος πολεμιστών, που απαιτούσε να ήτο στρατιωτικός, ενώ ο δικός μας δεν ήτο, και, τελευταία (τέλος), και η ηλικία του ήτο περασμένη πλέον, για να αναλάβει τις κακουχίες ενός τέτοιου αγώνα. Για όλα αυτά θα ήταν ασύγγνωστη ύβρη όχι το να παραδεχτεί τις (κάποιος), αλλά και απλά να σχηματίσει στο νου του την υπόνοια, πως μπορούσε να αποδοθεί σε ένα τέτοιο ενθουσιασμό μια τέτοια κηλίδα. (365)

⁵³ Βλέπε Γ. Π. Κρέμου, **Επιστολαί Γ. Π. Κρέμου και Ηθική Στιχουργία Α. Κ. Βυζαντίου**, σελ.ΧVΙ: «ο δε Κώστας απολυθείς τη μεσιτεία της Ρωσικής εν Βιέννη Πρεσβείας, ως ων υπήκοος Ρώσος, εξωρίσθη εις Σαξωνίαν και διέτριβε συνήθως εις Kemnitz. Είτα επετράπη και αυτώ επί εγγυήσει να διαμένη εν Λειψία, όπου μετήρχετο τα του παρ' εμπόροις μεσίτου. Ετάφη δε και αυτός εν Λειψία εν τω νεκροταφείω τω παρά τω νοσοκομείω του Ιακώβου (Jacobshospital), τω παρά τω δάσει «Rosenthal».

07. Θεοφάνης ο Σιατιστεύς

Ο κληρικός αυτός αγωνιστής γεννήθηκε στη Σιάτιστα⁵⁴ και άκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία αυτής. Τίνος οικογένειας τέκνο ήταν το εκλεκτό αυτό μέλος της Φιλικής Εταιρείας μάς είναι άγνωστο, γιατί ο μεγάλος αυτός φιλοπάτριδας (*φιλόπατρις*), του οποίου τα εξαιρετικά φιλοπάτριδα αισθήματα και ημείς οι <συμ>πατριώτες του αγνοούσαμε, επεξέτεινε την αγάπη του πέρα από τα στενά όρια της οικογένειας και θέλησε να τον γνωρίσει ο κόσμος, όχι με το οικογενειακό του όνομα, αλλά με το όνομα της γενέτειράς του, Θεοφάνης ο Σιατιστεύς⁵⁵. Η μελέτη όμως της ζωής του, που ήταν μια συνεχής και γεμάτη από πατριωτικές εκδηλώσεις κίνηση, δικαιολογεί, χωρίς καμιά αντίρρηση, την επωνυμία του από το όνομα της μεγάλης πατρίδος, εάν αυτό δεν θα χαρακτηριζόνταν ως μια εγωιστική υπερηφάνεια. Θα άξιζε δηλαδή να επονομαστεί Θεοφάνης ο Έλληνας, γιατί τα έργα του δείχνουν ότι ο εργάτης αυτών δεν ανήκε μονάχα στην οικογένεια, μονάχα στη γενέτειρά του, αλλά σε όλη την Ελλάδα, την οποία εκλήθη από τη θεία Πρόνοια να εξυπηρετήσει (*υπηρετήσει*). Ακούσατε:

Ο Θεοφάνης ο Σιατιστεύς έλαβε μέρος στις προεργασίες της Επανάστασης του 1821 ως Φιλικός και προσλήφτηκε ως γραμματεύς και σύμβουλος του Εμμανουήλ Παπά. Ο Ν. Κασομούλης, συμπατριώτης του, στα **Ενθυμήματά** του <Α΄.σελ. 149> μας μεταδίδει (*μας πληροφορεί*) ότι, όταν στάλθηκε από τους Σιατιστινούς ως πληρεξουσός τους να λάβει μέρος στη σύσκεψη των καπεταναίων στην Καστανιά, συνάντησε τον ιεροδιάκονο Θεοφάνη ως γραμματέα του Εμμανουήλ Παπά⁵⁶. Ο Θεοφάνης αγωνίστηκε στην Κασσάνδρα και διακρίθηκε και (366) θαυμάστηκε για τον ένθεο ζήλο του και την προσωπική του ανδρεία. {Ύστερα από το τραγικό τέλος της Κασσάνδρας και την καταστροφή της Χαλκιδικής, ο Εμμανουήλ Παπάς παραλαμβάνει το Θεοφάνη και αποβιβάζεται στην Κόρινθο, όπου συνεχίζουν την πατριωτική τους δράση}⁵⁷. Ύστερα

⁵⁴ **Θεοφάνης:** Ο Γρηγόριος Βέλκος στο βιβλίο του **Θεοφάνης ο Σιατιστεύς** υποστηρίζει ότι ο Θεοφάνης «γεννήθηκε στη Σέλιτσα (σημερινή Εράτυρα-Βοΐου, Νομού Κοζάνης), κομόπολη (κεφαλοχώρι) της επισκοπικής περιφέρειας Σισανίου και Σιατίστης, απ' όπου προήλθε και η προσωνυμία του Σιατιστεύς, την οποία χρησιμοποίησε σαν επίσημο επώνυμο σε όλη του τη ζωή», σελ. 16.

⁵⁵ Το κατά κόσμον όνομά του ήταν Δημήτριος και το οικογενειακό του επώνυμο Πούλιος, σύμφωνα με τον Γρ. Βέλκο, **Θεοφάνης ο Σιατιστεύς**, σελ. 17.

⁵⁶ Η συνάντηση έγινε στην Κασσάνδρα, όπου πήγε ο Κασομούλης μετά τη συνάντηση των καπεταναίων στην Καστανιά, βλέπε **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833**, Α΄, σελ. 148-149. **Καστανιά**, χωριό του Νομού Πιερίας: υπάγεται στο Δήμο Κολινδρού.

⁵⁷ Η πληροφορία του χωρίου που εγκλείεται σε άγκιστρα {Ύστερα από.....δράση} δεν επιβεβαιώνεται από κάποια πηγή. Αντίθετα, μελέτη του Γρ.Βέλκου: **Θεοφάνης ο Σιατιστεύς**, με αναφορά σε γεγονότα και σε έγγραφα της Αρχειακής Συλλογής Θεοφάνους

από 9 μήνες <από την απόβασή του στο Άγιο Όρος> ο Εμμανουήλ Παπάς, ενώ πήγαινε στην Ύδρα, προσβάλλεται από κεραυνοβόλον αποπληξία και αποθνήσκει μέσα στο πλοίο και θάπτεται στη νήσο Ύδρα με τις τιμές που του άξιζαν.

Ο ημέτερος Θεοφάνης <μετά την καταστροφή της Κασσάνδρας> κατέρχεται με τους Ολυμπίους⁵⁸ στις Σποράδες και απ' εκεί στις Σπέτσες, όπου προσλαμβάνεται για (ως) γραμματεύς της Δημογεροντίας. [Εκεί <στην Πελοπόννησο> ο Θεοφάνης λαμβάνει αμέσως μέρος ενεργητικό στα πράγματα τα γενικά, συναθροίζει τους σκορπισμένους συμπατριώτες του, Μακεδόνες και άλλους, τους συντάσσει σε σώματα στρατιωτικά και τους στέλνει στον πόλεμο με ιδικά του έξοδα]. Ακολουθεί τον σπετσιώτικο στόλο, γιατί κυρίως υπηρέτησε στα ναυτικά, γίνεται γραμματεύς αυτού και κρατεί σε διάφορες ναυτικές εκστρατείες τα ημερολόγια των ναυμαχιών, τα οποία αποτελούν θαυμάσιο φιλολογικό έργο για τη σαφήνεια και παρατηρητικότητα που τα χαρακτηρίζει. Πολλήν υπόληψη είχε στις οικογένειες της νήσου <των Σπετσών> και, ιδιαίτερα, στην οικογένεια των Μποτασαίων, στην οποίαν χρησιμεύει για (ως) διδάσκαλος και σύμβουλος. Όλοι δε οι καπεταναίοι των πλοίων τον αγαπούσαν και τον τιμούσαν εξαιρετικά.

Στα 1835 τον βλέπομε μέλος της Επιτροπής του συνοικισμού Μακεδόνων, της <Νέας> Πέλλης, όταν ο Παναγιώτης Παπαναούμ⁵⁹ στάλθηκε στην Αταλάντη, για να χαράξει <εκεί> τα όρια <αυτού> του συνοικισμού των <προσφύγων> Μακεδόνων (367) <ο Θεοφάνης> ασχολούνταν πάντοτε με τα εκκλησιαστικά ζητήματα και για τούτο, όταν ήρθεν ως Κυβερνήτης ο Καποδίστριας, χρησιμοποιήθηκε (αξιοποιήθηκε) στη Γραμματεία των Θρησκευμάτων και στην εποχή του Όθωνος έγινε γραμματεύς της Ιεράς Συνόδου, όπου τακτικά υπηρετούσε, γιατί ήταν πολύ χρήσιμος για τα εκκλησιαστικά πράγματα και κατάντησεν (έγινε) αξιοθαύμαστος για την προθυμία του, το ζήλο του και τη διαγωγή του. Όταν χειροτονήθηκεν αρχιερεύς, υπηρέτησεν ως αρχιερεύς Μαντινείας και Κυνουρίας, όπου και απέθανε.

του Σιατιστέως, δίνει τις παρακάτω πληροφορίες (σελ. 38-40, 52): Μετά την καταστροφή της Κασσάνδρας ο Θεοφάνης έχασε τον αρχηγό του Εμμανουήλ Παπά και μόλις που πρόλαβε να μπει σε ένα από τα ελληνικά καράβια και να περάσει στη Σκιάθο. Ο Εμμ. Παπάς κατάφερε με πλοιάριο να περάσει στο Άγιο Όρος κι από κει έφυγε για την Ύδρα, με πρώτο σταθμό τη Σκιάθο, όπου συνάντησε το Θεοφάνη. Ήταν η τελευταία φορά που τον είδε, γιατί ο Εμμ. Παπάς πέθανε καθ' οδόν προς την Ύδρα. (Η κηδεία του στην Ύδρα έγινε στις 5 Δεκεμβρίου 1821).

⁵⁸ **Ολύμπιοι**, Οι καπεταναίοι και οι αγωνιστές του Ολύμπου.

⁵⁹ **Παναγιώτης Παπαναούμ**, ένας από τους καλύτερους τοπογράφους και πολεοδόμους της εποχής του, με σπουδές στο Βερολίνο και τη Λειψία. Σ' αυτόν οφείλεται το θαυμάσιο πολεοδομικό και ρυμοτομικό σχέδιο της Νέας Πέλλας, του οικισμού των Μακεδόνων Προσφύγων στην περιοχή της Αταλάντης, βλέπε Γρ. Βέλκου, **Θεοφάνης ο Σιατιστεύς**, σελ. 175, και Καπνουκάγια Χρίστου, **Η αυτογραφία του Παναγιώτου Παπαναούμ**, Η.Δ.Μ. 1933, σελ. 193.

Με τους προκρίτους της ιδιαίτερης πατρίδος του⁶⁰, που διηύθυναν τα πράγματα αυτής, είχε τακτική αλληλογραφία και χρησίμευε πολλές φορές <ως> σύμβουλός τους. Κάποτε ζήτησε να του στείλουν ένα πατριωτάκι, για να το σπουδάσει με έξοδά του. Η επιστολή του δεν σώζεται, σώζεται όμως η απάντηση των επιτρόπων της Ελληνικής Σχολής σε αντίγραφο, όπου φαίνεται η εκτίμηση που έτρεφαν σ' αυτόν οι συμπολίτες του και η ευγνωμοσύνη τους που του χρεωστούσαν για τα φιλοπάτριδα αισθήματά του. Αντιγράφουμε εδώ το αντίγραφο της απαντητικής επιστολής των Σιατιστινών που έχει ως εξής:

«Προς τον φιλοπάτριδα και αξιοσέβαστον συμπατριώτην μας Κ^{ov} Θεοφάνην.

Εδεξάμεθα μετά χαράς το από τας 21 8/βρίου ποθεινόν ημίν γράμμα σας, προς το οποίον ευρόντες ήδη ευκαιρίαν αποκρινόμεθα, ερευνώντες εν πρώτοις τα περί της ποθεινοτάτης ημίν υγείας Σας.

Είδομεν, φίλε συμπατριώτα, με οποίαν χαράν απεδέχθητε τον εκλεχθέντα παρ' ημών και σταλέντα προς Υμάς νέον και την οποίαν εστήσατε προσοχήν και επιτήρησιν της ηθικής του και της προόδου του απονέμοντες αυτό τα μέσα της σπουδής του και τα συντείνοντα εις περιποίησίν του, τα οποία όλα τα θεωρούμεν ως ευγενή αποτελέσματα του δραστηριωτάτου (368) της φιλοπατρίας σας πυρός, το οποίον υπεκαίει εις τα στήθη σας, καθώς δι' άλλων πολλών πολλάκις τοιούτων τρανώς το απεδείξατε υπερεκπληρώσαντες τη αληθεία τα προς την πατρίδα χρέη σας, ήτις και με χαράς δάκρυα εύχεται να σας μιμηθώσιν εις ταύτα και τα λοιπά τέκνα της, ευγνωμονούσα δι' αυτά και μετ' αυτής και ημείς βαθυτάτην ευγνωμοσύνην <εκφράζοντες> και μακαρίζουσα εαυτήν, διότι μεταξύ των οδυνηρών της παθών εύρε προνοητήν και προστάτην των συμφερόντων της άοκνον. Ελάβομεν και την ανταποσταλείσαν επιστολήν μας προς τους Ζωσιμάδας, την οποίαν και μετερρυθμίσαμεν, ως μας εγράφετε, και ευρόντες οποίαν επιθυμούμεν ευκαιρίαν, την δια Πατριαρχικής προσκλήσεως εις Κωνσταντινούπολιν αποδήμησιν του Αρχιερέως μας, επέμψαμεν αυτήν προς τον Παναγιώτατον παρακαλούντες και Αυτόν δι' ιδιαιτέρας αναφοράς μας, όπως λάβη πατρών φροντίδα περί της προς τον ευγενέστατον Νικόλαον Ζωσιμάν ασφαλούς αποστολής της. Σας υπενθυμίζομεν και αύθις Κ^e Θεοφάνη, περί των εις χείρας του Κ^{ov} Πάλη ευρισκομένων αυλικών⁶¹ της Σχολής ομολογιών,

⁶⁰ Ο Φ Ζ. πατρίδα εννοεί τη Σιάτιστα.

⁶¹ **Ομολογία**, το «γράμμα» που πιστοποιούσε ότι ο έμπορος είχε δανειστεί από κάποιον χρήματα, όταν ο ίδιος δεν διέθετε το απαιτούμενο κεφάλαιο, βλέπε Παπαγεωργίου Γεωργίου, **Ο Εκσυγχρονισμός του Έλληνα Πραγματευτή σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα (τέλη του 18^{ου} αρχές του 19^{ου} αι.)**, σελ. 61.

Αυλικές Ομολογίες: «Χρεώγραφα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Αυλικαί Ομολογίαι καλούμενα», βλ. Α. Α. Κανατσούλης, **"Ιστορικά Σιατίστης. Ο ιερός ναός του Αγίου Δημητρίου. Η ιεραρχία των μητροπολιτών"**, άρθρο στην εφημερίδα της Κοζάνης **"Βόρειος Ελλάς"**, φ. 149, 23-3-1930, σελ. 4.

Στην πηγή οδηγηθήκαμε από ανάλογη παραπομπή του Α. Δάρδα στο βιβλίο του **Η Επισκοπή-Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 79.

δια να φροντίσετε περί της παραλαβής των και να μας τας πέμψητε, καθοδηγούντες ημάς συγχρόνως, όπως ποτέ δυνάμεθα να ενεργήσωμεν ως προς αυτάς καταλληλότερον τα περαιτέρω. Ελάβομεν και τα 13 φύλλα της εφημερίδος του «Αιώνος», περί της οποίας σας παρακαλούμεν, αν δυνατόν, να μας έρχηται ταχύτερον, αλλά μόνον αν δυνατόν.

Εν τοσούτω σας προσκυνούμεν και ευχόμεθα θεόθεν παν ό,τι αγαθόν και Υμίν θυμήρες⁶² και ζωήν ευαίωνα και μακραίωνα.

Οι φίλοι πατριώται σας και Επίτροποι της Ελληνικής Σχολής.»

Σημ. Αύτη εστάλη προς τον Ν. Αργυριάδην εις Αθήνας όπως αποστείλει αυτήν ασφαλώς προς τον Κ^{ov} Θεοφάνην. (369)

08. Οικογένεια Κασομούλη ή Τσιάμη

Η οικογένεια Κασομούλη αποτελεί έξοχο παράδειγμα πατριωτισμού. Ο πατέρας, Κώστας Κασομούλης, και οι τρεις υιοί αυτού Νικόλαος, Γεώργιος και Δημήτριος, πρόσφεραν ολοκαύτωμα τον εαυτό τους -πλην του Νικολάου, που επέζησε- στο βωμό της πατρίδος. Για ευγνωμοσύνη εθνική και μοναδικό παράδειγμα για μίμηση θα άξιζε ένα σύμπλεγμα ανδριάντων, που να παριστάνει τον πατέρα και τους τρεις υιούς⁶³, όπως στην αρχαία εποχή το σύμπλεγμα του Διαγόρα⁶⁴ και των 2 υιών του.

08.01. Κώστας Κασομούλης ή Τσιάμης

Ο Κώστας ήταν νοικοκύρης εύπορος και ειργάζονταν ως έμπορος στην Κοζάνη, στην Τσιαριτσιάνη, στα Σέρρας, στη Σιάτιστα και <στη> Βλάτση

Σχετικά με το θέμα βλ. και **Παράρτημα, § 14. Γραπτές μαρτυρίες για την εξέλιξη του κληροδοτήματος της Βασιλικής Νικολάου.**

⁶² **Θυμήρες**, ευάρεστο, τερπνό, ευχάριστο.

⁶³ Υπάρχει και ο τέταρτος γιος του από τη δεύτερη γυναίκα του, την Αλεξάνδρα, ο Γιαννάκης.

⁶⁴(α) **Διαγόρας ο Ρόδιος**, μεγάλος πυγμάχος του 5^{ov} π.Χ. αι., ολυμπιονίκης στην πυγμαχία το 464 π.Χ., στην 79^η Ολυμπιάδα, και νικητής πολλές φορές στα Ίσθμια, Νέμεα, Πύθια. Πατέρας ολυμπιονικών και της γνωστής Καλλιπάτειρας. Τα 448 π.Χ. στην Ολυμπία παρακολούθησε τους αγώνες και τη νίκη των δυο γιών του. Εκείνοι του χάρισαν τα στεφάνια τους, τον σήκωσαν στους ώμους τους και τον περιέφεραν στο στάδιο κάτω από τις επευφημίες του πλήθους. Πέθανε εκεί, στην αγκαλιά τους. (β) «Σύμπλεγμα του Διαγόρα», πιθανόν ο Φ.Ζ. στην παρατήρησή του αυτή να είχε κατά νουν την εικόνα /πίνακα ζωγραφικής του J. Rosier με τίτλο Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΔΙΑΓΟΡΑ, που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό ΚΛΕΙΩ της 15/27 Ιουνίου 1890, και την πληροφορία του ίδιου περιοδικού ότι: «ιδρύθησαν εν Ολυμπία προς τιμήν του Διαγόρα και των απογόνων του πέντε ανδριάντες, εκ των βάθρων των οποίων εν λείψανον ανευρέθη και σώζεται μέχρι του νυν».

<Βλάστη>. Αλλ' ως πνεύμα ανήσυχο και δραστήριο βρίσκονταν και αυτός ανακατωμένος [σε κάθε κίνηση εθνική]. Στην Κοζάνη ευρισκόμενος έγινεν οπαδός του Αυλιώτη⁶⁵ και, όταν ο Αυλιώτης ανεχώρησεν, οι οπαδοί του δημοκρατικοί υπόφεραν από τους οπαδούς του Αλή και πολλοί αναγκάστηκαν να εκπατριστούν. Τότε ήρθε στη Σιάτιστα ο Μπούνος, που έκαμε τη βρύση Μπούνο. Τότε ο Κασομούλης πήγε στη Βλάστη <Βλάστη>, όπου νυμφεύθηκε την ανεψιά του Γεωργίου Φαρμάκη, που ήταν πατέρας του Γιάννη Φαρμάκη, και ύστερα από το γάμο του έφερε την κυρία του στη Σιάτιστα, γιατί εκεί θεωρούσεν αυτήν εξασφαλισμένην από τους ηθικούς κινδύνους που θα διέτρεχε εξαιτίας των πατριωτικών ενεργειών του. Ήταν μέλος της Φιλικής Εταιρείας και ως τέτοιος ειργάσθηκε πολύ στην προπαρασκευαστική εποχή για την Επανάσταση, μεταβαίνοντας στις πολιτείες της Μακεδονίας, από τη Σιάτιστα έως τα Σέρρας, και (370) συνιστώντας στους κατοίκους να τοιμάζονται για την εξέγερση του Έθνους και να συνεισφέρουν πρόθυμα ό,τι ο καθένας μπορεί σε αίμα και σε χρήμα, για να επιτύχει ο μεγάλος εθνικός αγώνας. Στον καιρό δε της Επανάστασης αγωνίστηκεν όσο ολίγοι. Με συναγωνιστές τους υιούς του και αρκετούς Σερραίους έπιασε το μοναστήρι Ηλιόκαλη αναμένοντας το σύνθημα της εξέγερσης, αλλά <ε>μποδίστηκεν από το μητροπολίτη Χρύσανθο να προβεί σε κίνημα, γιατί, ύστερα από το μαρτυρικό θάνατο του Πατριάρχη και ύστερα από τα μέτρα που έλαβεν η Τούρκικη κυβέρνηση, κάθε κίνημα ήταν καταδικασμένο σε βέβαιη αποτυχία, και ο Κασομούλης αναγκάστηκε να έλθει με τους υιούς του στη Νάουσα, όπου θα εύρισκε στάδιο εθνικής δράσης με τον Καρατάσον στα 1822. Όταν βρίσκονταν ακόμα στα Σέρρας, σκόπευε να έλθει στο Άγιο Όρος και από κει ο μεν Θ. Ποντίκης <μωραΐτης φίλος, **Ενθυμήματα Α'**, σελ.136> να περάσει στην Πελοπόννησο, ο δε υιός του Νικόλαος να πηγαίνει (να πάει) στην πατρίδα, όπως τον συμβούλευεν ο πατέρας του λέγοντας σ' αυτόν: «Φεύγα για την πατρίδα και έρχομαι εγώ κατόπι». Δυστυχώς, δεν ήταν πεπρωμένο να ξαναϊδέι τους ιδικούς του. Στη Νάουσα, όταν ο Εμπού Λουμπούτ κατόρθωσε στις 6 Απριλίου να παραβιάσει την πύλη του Αγίου Γεωργίου και να εισέλθει στην πόλη Νάουσα, που την παράδωκε στον εμπρησμό και στη σφαγή, ο Κώστας οχυρώθηκε σε κάποιο σπίτι, όπου εμάχετο με γενναιότητα και εφονεύθη, αφού εφόνευσε 18 Τούρκους (βλ. Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες**, σελ. 168).

⁶⁵ **Αυλιώτης**, αρχηγός της δημοκρατικής πολιτικής φατρίας της Κοζάνης, εχθρός του Αλή πασά. Εστράφη κατά των πολιτικών αντιπάλων του στην Κοζάνη, επειδή έκαναν κακή κατανομή των φόρων και πίεζαν τους οπαδούς του. Φονεύθηκε από Αλβανούς, που έφερε ο αντίπαλός του Ρούσης Κοντορούσης, αρχηγός της αριστοκρατικής φατρίας της Κοζάνης, και το πτώμα του εξετέθη σε δημόσια θέα και διαδόμπευση επί τριήμερον. Βλέπε Π. Λιούφη, **Ιστορία της Κοζάνης**, σελ. 61-77.

08.02. Γενεαλογία Κασομούλη:

Γενεαλογία Κασομούλη: Κώστας Κ., πατήρ.
 Του Ν. Κ. πραγματική μητέρα η ανεψιά του Γιάννη Φαρμάκη
 Αλεξάνδρα, μητριά του Ν. Κ.
 Αικατερίνη και Σουλτάνα αδελφαί του Ν. Κ.
 Γεώργιος και Μήτρος, αδελφοί του Ν. Κ. ⁶⁶(371)

08.03. Δημήτριος ή Μήτρος Κασομούλης

Ο Μήτρος ήταν ο νεότερος⁶⁷ των αδελφών Κασομούλη. Αυτός έμενε κοντά στην οικογένεια και ήταν επόμενο να ποτιστεί όλες τις πίκρες, με τις οποίες ποτίστηκε η οικογένεια Κασομούλη από μέρος των τούρκικων αρχών, εξαιτίας της εθνικής δράσης του πατέρα Κώστα Κασομούλη, που φρόντιζαν να <τον> συλλάβουν και, επειδή δεν το κατόρθωναν, ξέσπαζαν (ξεσπούσαν) στην οικογένεια. Η σύλληψη και φυλάκιση της κυρά Τσιάμινας⁶⁸, μητέρας των αδελφών Κασομούλη, η δήμευση της περιουσίας τους, κρυμμένης σε κοινό κρυψώνα και προδοθέντα στις τούρκικες αρχές από προδοτικά όργανα, <Ν. Κ.

⁶⁶ Η γενεαλογία αυτή είναι γραμμένη με μελάνη άλλου χρώματος και η πληροφορία «πραγματική μητέρα η ανεψιά του Γιάννη Φαρμάκη» έρχεται σε αντίθεση με το χειρόγραφο κείμενο της σελίδας 369 του Φ.Ζ., όπου γράφει: «...Τότε ο Κασομούλης πήγε στη Βλάτση, όπου νυμφεύθηκε την ανεψιά του Γεωργίου Φαρμάκη, που ήταν πατέρας του Γιάννη Φαρμάκη...».

Όπως προκύπτει από νεότερους μελετητές, η σύνθεση της οικογένειας του Κώστα Κασομούλη είναι η ακόλουθη:

Κώστας Κ<ασομούλης>, πατέρας, <από τη φάρα των Τσάμηδων του Πισοδερίου>.

Του Ν. Κ<ασομούλη> πραγματική μητέρα η <Σουλτάνα Παφίλη, κόρη της Μαρούσκως, αδερφής του Γιώργου Φαρμάκη, ο οποίος είχε γιο το Γιάννη Φαρμάκη>.

Αλεξάνδρα, μητριά του Ν. Κ<ασομούλη>. Αλεξάνδρα Δαλούκα από τη Σιάτιστα>.

Γεώργιος και Μήτρος, αδελφοί του Ν. Κ<ασομούλη, ομομήτριοι>.

<Γιαννάκης Κ. Κασομούλης, ετεροθαλής αδελφός του Ν. Κασομούλη από τη δεύτερη γυναίκα του Κ. Κασομούλη, την Αλεξάνδρα>.

Αικατερίνη και Σουλτάνα αδελφές του Ν. Κ<ασομούλη, ετεροθαλείς>.

Η συμπλήρωση του γενεαλογικού δένδρου της οικογένειας Κασομούλη έγινε με βάση πληροφορίες από: 1. την εργασία της Τζινίκου-Κακούλη Αθηνάς, **Η Μακεδόνισσα στο θρόνο και στην Ιστορία (1453-1940 μ.Χ.)**, 2. Ι. Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, και 3. Δελιαλή Νικολάου, **Η ιδιόγραφος διαθήκη του Νικολάου Κ. Κασομούλη (1795-1871)**.

⁶⁷ Μήτρος, ο νεότερος από τους τρεις αδερφούς Νικόλαο, Γεώργιο και Μήτρο που είχαν μητέρα την πρώτη γυναίκα του Κ. Κασομούλη, τη Σουλτάνα. Πραγματικά ο νεότερος από τους τέσσερις αδελφούς Κασομούλη ήταν ο Γιάννης, ο ετεροθαλής, που είχε μητέρα τη δεύτερη γυναίκα του Κ. Κασομούλη, την Αλεξάνδρα.

⁶⁸ Τσιάμινα, η Αλεξάνδρα, μητριά του Ν. Κασομούλη.

Ενθυμήματα, τ. Α΄, σελ. 265> και η σύλληψη και η φυλάκιση [του Μήτρου] στις φυλακές Βιτωλίων⁶⁹ <**Ενθυμήματα**, τ. Α΄, σελ. 437> ήταν αρκετά να χρησιμεύσουν ως αίτια για τη μόρφωση (*διαμόρφωση*) στο Μήτρο ενός χαρακτήρος, στον οποίο μπορούσε κανένας να διακρίνει μια αληθινή στην πατρίδα αγάπη, μα συγχρόνως και μια φλόγα εκδίκησης, που κυριαρχούσε μέσα στην καρδιά του και τον έκανε να μη επιδιώξει αξιώματα για τιμές και δόξες, αλλ' ως αρκετή ικανοποίησή του να θεωρεί και να επιδιώκει την εκδίκηση, με την οποία θα χόρταινε τη δίψα που είχε μέσα του και του φλόγιζε την καρδιά του τη γεμάτη από μίσο<ς> και θάνατο (*επιθυμία θανάτου*), όχι μονάχα των τυράννων, αλλά και όλων εκείνων των Ελλήνων, που, με τις προδοσίες τους και τις εργασίες τους σε πολεμικά έργα του εχθρού, συντελούσαν σε ενίσχυση αυτού και ματαίωση ή και επιβράδυνση μόνο του ιερού αγώνα. Το μίσος και ο θάνατος αυτών ήταν τα μόνα ελατήρια (*κίνητρα*) που τον οδηγούσαν στις πράξεις του, αυτά όμως και τον εξέθεταν πιο πολύ σε μεγαλύτερους κινδύνους και γι' αυτό και δεν βάσταζε πολύ η δράση του. Συλλαμβάνεται από τις τούρκικες αρχές, αποστέλλεται στα Βιτώλια και κλείεται στις εκεί φυλακές. Πλην, ως εκ θαύματος, σώζεται, μεταβαίνει στη Σερβία και μέσον της Αυστρίας και των άλλων επικρατειών φθάνει μαζί με άλλους Έλληνες στην Ελλάδα και κατατάσσεται (372) στο σώμα του αδελφού του Νικόλα.

Στα 1822, όταν ο μπουλούκμπασης Αλή Ντόγρανης έστειλεν αγγελιοφόρο με υβριστικό και απειλητικό γράμμα του ντερβέν-αγά Τρικάλων στον υπερασπιστή της Καστανιάς Διαμαντήν, ο Μήτρος με άλλους οπλίτες του Διαμαντή φόνευσαν τον αγγελιοφόρο στο δρόμο· και αυτό θεωρήθηκε ως αρχή της κήρυξης της Επανάστασεως και στα Πιέρια στις 8 Μαρτίου 1822 μέρα Σάββατο (Ι. Κ. Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες**, σελ.152-153). Ο Μήτρος έλαβε μέρος και στην υπεράσπιση του πύργου των Λαζαίων στο άκρο της Μηλιάς, ο οποίος πυρπολήθηκε από τον Σάλα. <**Ενθυμήματα**, Α΄, σελ. 209 και 212>.

Στην πολιορκία του Μεσολογγίου ο Μήτρος ήταν μεταξύ των υπερασπιστών αυτού. Τον συναντούμε, όταν οχύρωναν το μέτωπο του Μεσολογγίου κατά τη θάλασσα, στη θέση του Ανεμομύλου, υπό την προσωπική διεύθυνση του Νικολάου, αρρώστον μαζί με το Στουρνάρα στην ίδια οικία και τους πρόσεχεν ο Νικόλας (**Ενθυμήματα**, τ. Β΄, σελ. 200 και 207). Όταν αποφασίστηκε να γίνει η έξοδος από το Μεσολόγγι, κρίθηκε αναγκαίο να φονεύσουν όλους τους αιχμαλώτους στρατιώτες, ακόμα δε και τους χριστιανούς, όσους είχαν πιάσει να εργάζονται σε τούρκικα έργα. Ο Μήτρος είχαν αναλάβει από την αρρώστια του και, άμα έμαθε την απόφαση, έτρεξε στην ακρογιαλιά και σκότωσε μονάχος του 12 και, όταν γύρισεν, ήταν γεμάτος χαρά, αλλά και γεμάτος αίματα από το κεφάλι έως στα ποδιάρια. Άμα τον είδε ο Νικόλας σ' αυτά τα χάλια εξεπλάγη, γιατί μόλις είχαν αναρρώσει, και τον επέπληξε γιατί επεχείρησε να σφάζει τόσους και ο Μήτρος του απάντησεν: «Ε! άφησέ με και τώρα και κόφτω

⁶⁹ **Βιτώλια ή Μοναστήρι**, η πόλη Μπίτολα της ΠΓΔΜ.

500 κι άλλους ακόμα, αν μου πέσουν στα χέρια. Έπειτα τι μας έμεινε πλέον τώρα παρά να πιούμε και αίμα; Δεν έχουμε τίποτε να φάμε»⁷⁰. (373)

Στην έξοδο ο Μήτρος φάνηκε να ορμάει με το ένα χέρι στα μάτια <Ενθυμήματα, τ. Β΄, σελ. 270> και με τ'άλλο να κρατάει το γιαταγάνι και έκτοτε δεν τον ξαναείδε ο Νικόλας, ενώ παρέκεια ανταμώθηκε με το Γεώργιο, από τον οποίον είχε χωρισθεί κατά την ορμή⁷¹ και από τότε πλιά δεν χωρίστηκαν οι δυο τους. Ο Μήτρος δεν φάνηκε πουθενά και φαίνεται ότι θα σκοτώθηκε στην ορμή⁷².

Είδαμε παραπάνω ότι ο Μήτρος απαντώντας στον αδερφό του είπεν ότι δεν τους έμεινε πλέον παρά να πιουν και αίμα, διότι δεν έχουν τίποτε άλλο να φάγουν. Είχε δίκαιο βέβαιο, γιατί είχαν φάγει πλέον ό,τι είχαν, τα βοηθητικά [ζώα πρώτα], τα βόδια, άλογα, μουλάρια και όνους. Έπειτα έβαλαν χέρι και στα αγαπημένα οικιακά ζώα, στα γατάκια, στα πιστά σκυλάκια, στους πιστούς και άγρυπνους φίλους τους μεγάλους σκύλους και στα κυνηγετικά ακόμα σκυλιά, για να μπορέσουν να εκμηδενίσουν το φοβερότερο εχθρό, την ανίκητη πείνα, που «μάτια δεν έχει», ελπίζοντας ότι από ώρα σε ώρα θα μπορούσαν οι απόξω να τους στείλουν τρόφιμα. Δυστυχώς, ο Μήτρος έβλεπεν ότι ήταν αδύνατο να έλθουν απ' έξω τροφές και η κατηραμένη πείνα τού εξαντλούσε τις δυνάμεις του και τον έκαμνε να αποφασίσει να πει και αίμα ανθρώπινο σφάζοντας αιχμαλώτους και Τούρκους στρατιώτες⁷³ και με προθυμία και χαρά δέχτηκε την απόφαση της εξόδου, στην οποία έλαβε μέρος προχωρώντας με το ένα χέρι στα μάτια και με τ' άλλο κρατιώντας το γιαταγάνι, με το οποίο θα άνοιγε δρόμο σε κείνους που τον ακολουθούσαν, σπαθίζοντας εκείνους που θα παρουσιάζονταν μπροστά του. Αλλά γιατί το ένα χέρι το είχε στα μάτια; Είχε μπουχτίσει πια από αίμα ανθρώπινο και δεν ήθελε να βλέπει μπροστά του στο δρόμο άλ-

⁷⁰ Στα **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833** του Ν. Κασομούλη, τ. Β΄, σελ. 252. υπάρχει υπαινικτική, αλλά και εύγλωττη υποσημείωση του Γιαννη Βλαχογιάννη με αριθμ 5. Την αντιγράφουμε: «Εδώ φρικτή υποψία προβάλλει· ίσως κάτω από την απόφαση της σφαγής ήτανε κρυμμένη η ανάγκη η ανομολόγητη των πεινασμένων αίμα να πιουν.»

⁷¹ **Ορμή**, από τη χρήση της και τα συμφραζόμενα φαίνεται πως η σημασία της είναι εξόρμηση, επίθεση.

⁷² Στα **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833**, τ. Β΄, σελ. 270, σημ.8, ο Ν. Κασομούλης νεκρολογώντας τον αδερφό του δίνει σημαντικά στοιχεία του χαρακτήρα του και των αρχών του: «...μας άφησεν και εμένα και τους (λοιπούς) αδερφούς μου τον μεγαλύτερον πόνον εις την καρδιά, έως σήμερον, δια την γενναιοτήτά του και την απλότητα, και ακόμη δια τα ευπροσηγορικά του και αστεία προτερήματα...Είχεν ένα πλήθος αδερφοποιτούς και ολονέν εξακολοθούσεν να κάμνη. Είχεν μανίαν να έχει όλον τον κόσμον φίλους και κανέναν εχθρόν. Ήτον 20 χρονών τότες. Αιωνία σου η μνήμη, αυταδερφέ μου· επήγες κατά μίμησιν του πατρός μας, όστις μας ανάθρεψεν εις τα αισθήματα της ελευθερίας, και απέθανες κατά την επιθυμίαν του.»

⁷³ Ίσως ο συγγραφέας είναι επηρεασμένος στην κρίση του αυτή από την υποσημείωση 5 της σελ. 252 του Β΄ τόμου του έργου **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833**, που παραθέτουμε παραπάνω στην υποσημ.70.

λους Τούρκους, γιατί, αν (374) τους έβλεπε, το μίσος και η μανία της εκδίκησης για τα κακά που έπαθε το γένος και πάθαιναν ακόμα και η φιλοτιμία του και η σωτηρία των αδελφών του δεν θα τον (του) επέτρεπαν να τους αφήσει ζωντανούς. Μα αυτό θα τον έκανε να αργοπορήσει την έξοδο, ενώ δεν ήταν καιρός για αργοπορίες, έπρεπε να βιαστεί. Κάθε αργοπορία απειλούσε την ζωή των συντρόφων του. Ίσως, όμως, και διότι δεν ήθελε να ιδεί τις άγριες ορδές των Τούρκων και το πλήθος αυτών που θα εμποδίζαν το διάβα του, φοβούμενος μήπως για μια στιγμή χάσει το θάρρος του και αποφασίσει να συμμορφωθεί με την προδοτική εκείνη φωνή «Γυρίστε πίσω στο Μεσολόγγι, στα ταμπούρια σας», <Ενθυμήματα, τ. Β΄, σελ. 271>, θεωρούντας και αυτός συμφορότερο να γυρίσει οπίσω, όπως έκαμε μερίδα με τον άρχοντα Κανάλη.

08.04. Γεώργιος Κασομούλης

Ο Γεώργιος Κασομούλης από την αρχή του ιερού Αγώνα έλαβε μέρος σ' αυτόν παρακολουθώντας τον αδελφό του Νικόλαο και συνεργάζονταν ως οπλίτης σε διάφορα σώματα διαφόρων καπεταναίων, του Γρίβα, του Διαμαντή, του Στουρνάρη κ.λπ.. Ο Νικόλαος στα **Ενθυμήματά** του, < τ. Β΄>, σελ. 543, αναφέρει ότι έκαμε στο Παλαμήδι και στην Πολιταρχία με τον Καρακώστα και Φλώρο και άμα τραβήχτηκαν ο Καρακώστας και ο Φλώρος, ο Θ. Γρίβας αρχίνησε να ενοχλεί τον Γεώργιο με παράλογες απαιτήσεις και να τον φοβερίζει θεωρώντας αυτόν ύποπτον και αναγκάστηκε να τραβηχτεί στο Άργος, όπου ο Σταύρος⁷⁴ του έγραψε και επέστρεψε. Τότε ο Νικόλαος του έγραψεν ότι είχαν αυτήν την περίσταση να σταθεί και εις τον Ιτζ-Καλέ και όπου αλλού θέλει και να προφυλάσσεται έτσι από το <Θ.>Γρίβα. Τουναντίον και δεν θέλει, να υπάγει στη Σαλαμίνα με τους συντρόφους του. <Ενθυμήματα, τ. Β΄, σελ. 543> (375)

Όταν ο Γεώργιος βρίσκονταν στο Μεσολόγγι, ήρθεν εκεί και ο αδελφός του Νικόλαος, ο οποίος δεν θέλησε να πηγαίνει με γράμμα του Στουρνάρη στο Ανάπλι, για να πάρει τους μισθούς του, γιατί δεν ήθελε να απομακρυνθεί από το Μεσολόγγι, όπου μόλις είχαν ένα μήνα, και έστειλε τον Γεώργιον, που είχε 4 μήνες εκεί, με γράμμα του στο Γενικό Αστυνόμο Αναπλιού Κυριάκον Μώραλη, Σιατιστινόν⁷⁵, και τον παρακαλούσε να δώσει στο Γεώργιο καλό κονάκι, για να ειρηνεύσουν τα αυτιά του λιγάκι ύστερα από το βρόντο 4 μηνών από τις

⁷⁴ Σταύρος Γρίβας, Ν. Κασομούλη, **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833**, τ. Β΄, σελ. 543.

⁷⁵ Το «Σιατιστινόν» δεν υπάρχει στο σχετικό χωρίο του Κασομούλη (**Ενθυμήματα Στρατιωτικά...**, Εισαγωγή, κγ'). Αντίθετα, στον τ. Α΄, σελ. 174, γράφει: «...τον φίλον μου Κυριάκον Μόραλην, τον οποίον εγνώρισα από Σμύρνην». Και στην ίδια σελ., σημ. 1, γράφει: «Ο Μόραλης, Πρεβεζάνος λόγιος, είχε διοριστεί έπαρχος στη Σάμο και βρέθηκε περαστικός εκεί». Στο **Λεύκωμα Σιατιστέων Μνήμη**, σελίδα Α 166, σημειώνεται Σιατιστινό τοπωνύμιο «**στ' Μόραλ'**» (αρ. τοπωνυμίου 106).

βόμβες, τα τόπια⁷⁶ και τα ντουφέκια <Ενθυμήματα, σελ. κγ΄>. Στην έξοδο από το Μεσολόγγι ο Γεώργιος ανταμώθηκε με τον Νικόλαο και δεν ξαναχώρισαν. <Ενθυμήματα, τ. Β΄, σελ. 272>. Κατά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου ο Νικόλαος τον άφησε στη θέση του με τους στρατιώτες του και εκείνος πήγε στην Αίγινα <Ενθυμήματα, τ. Β΄, σελ. 671>. Στις 18 7/βρίου 1825 στάλθηκε <ο Γεώργιος> αντιπρόσωπος του Ν. Στουρνάρη να προσέχει τους πληρεξουσίους των οπλαρχηγών, που με ένα μέλος της Διευθύνουσας Επιτροπής στάλθηκαν στη Διοίκηση, για να ζητήσουν τους μισθούς τους από το Μεσολόγγι <Ενθυμήματα, τ. Β΄, σελ. 129>. Το Μάρτιο 1826 βρέθηκε ο Γεώργιος στην επίθεση της Κλείσσοβας, μάλιστα πήγαιναν αμπροστά από τους άλλους και μια σφαίρα πυροβόλου πέρασε από τις πατούνες του και έπεσε κάτω, μα χωρίς να πάθει τι (κάτι) <Ενθυμήματα, τ. Β΄, σελ. 232, <σημ 3>>. Ύστερα από την Έξοδο αναφάνεται ο Γεώργιος, όταν πληρώθηκε 300 δρχ. μισθούς, πριν να πηγαίνει στο Ναύπλιο. Γι΄ αυτό ο Νικόλαος γράφει ότι βρέθηκε με το Σταύρο Γρίβα, μολονότι του είχε γράψει να ενωθεί με τους άνδρας του Στράτου, βάσταξεν έως την ύστερη ώρα μένοντας με το Γρίβα και, αφού εξισάσθησαν⁷⁷ τα πάντα, τότε τραβήχθηκε <Ενθυμήματα, τ. Β΄, σελ. 615, σημ. 4>.

Στα 1827, 7/μβριον<Σεπτέμβριον> μήνα, ο Γεώργιος στάλθηκε από τον Ακροκόρινθο να συνάξει σφαχτά για το στρατό, όπως φαίνεται από τα εξής γράμματα (375α):

<έγγραφο α>

αρ. 1546

Προς τον Γ.Κ. Γεώργιον Κασουμούλην

Οι κάτοικοι του εδώ χωρίου ήλθον προς το Δημογεροντεϊον παραπονούμενοι ότι απέκαμαν και δεν δύνανται του λοιπού να υποφέρουν τας καταχρήσεις των στρατιωτών. Σας λέγει λοιπόν <το Δημογεροντεϊον> ότι γνωρίζετε πολλά καλά τα όσα εδοκίμασαν και δοκιμάζουν και εις την οποίαν δυστυχίαν ευρίσκονται <τα διάφορα χωρία>. Δια τούτο παρακαλείσθε να διατάξετε τους στρατιώτας σας να μην ενοχλούν τους κατοίκους, διότι στέκονται όλοι <έτοιμοι> εις [την] φυγήν. Υγίαινε.

Τη 6^η Σεπτεμβρίου 1827, Μάντζιανη

(Τ.Σ.)

*Το Γενικόν Δημογεροντεϊον
Προηγούμενος Ναθαναήλ
Τριαν. Τριανταφύλλου
Αθανάσιος Ηλία*

Δια τον γραμματέα

Ε. Δ. Διδασκαλόπουλος

⁷⁶ Τόπια, τα κανόνια.

⁷⁷ Εξισάσθησαν, τακτοποιήθηκαν, ομαλοποιήθηκαν.

<έγγραφο β>

Αριθ. 763

Η Επιτροπή του Α^{ου} Σώματος
της Στερεάς Ελλάδος και της Ακροκορίνθου
Προς τον Γενν. αδελφόν Κασομούλη.

Ελάβαμε τα 300 σφαχτά οπού μας έστειλεις, τα οποία καλλίότερον ήταν να μη τα έστελνες. Όθεν, εάν και τα άλλα 200, όπου θα μας στείλεις είναι τέτοια, μην τα παίρνης τελείως. Τα δε 300, οπού ελάβαμεν, θέλει πιασθούν δια 100 μόνον. Δείξον και το παρόν των κυρίων δημογερόντων. Έρρωσο εν τη αδελφική αγάπη.

Εν Ακροκορίνθω τη 9^η Σεπτεμβρίου 1827

Η Επιτροπή
Κίτζιος Τζιαβέλας,
Γιώτης Νταγκλής,
Χριστόδουλος Χ' Πέτρου,
Σπύρος Μίλιου.

<έγγραφο γ>

Αριθ. 788

Η Επιτροπή του Α^{ου} Σώματος
της Στερεάς Ελλάδος και της Ακροκορίνθου
Προς τον Καπ. Γεώργιον Κασομούλην

Κύριε,

Κατ' αίτησιν του Δημογεροντείου της επαρχίας προσκαλείσαι να παραλάβης τους στρατιώτας σου, να σηκωθείς εξ αυτόσε και να μεταβής όπου το στρατόπεδόν μας· περί δε των ελλειπόντων σφακτών έγγραψεν η Επιτροπή προς το Δημογεροντείον ότι, αφού ελαφρωθώσιν από τα βάρη της συρροής των <εισερχομένων> στρατευμάτων εις την επαρχίαν, να φροντίσωσιν δι' αυτά και να μας τα στείλουν. Έρρωσο εν αγάπη.

Εν Ακροκορίνθω την 15 Σεπτεμβρίου 1827.

Τ.Σ. Η Επιτροπή

Κίτζιος Τζιαβέλας,/ Ν. Πανουργιάς,/ Κώστας Χορμόβας

(376)Π. Σ. - Επειδή και εμετεβλήθη η απόφασίς μας εις το να μη λάβωμεν <δηλ.> προς το παρόν σφακτά, αποφασίζομεν εκ δευτέρου να λάβης 100 σφαχτά εξ αυτών <όσων δικαιούμεθα> και να <δι>έλθης από το φρούριον, ή τουλάχιστον, εάν δεν ευκολυνθώσιν <να τα δώσουν>, πάρε έως 60, δια να οικονομηθή η φρουρά. Θεώρησε και την εσώκλειστον προς την δημογεροντίαν.

(Ενθυμήματα, τ. Β', σελ. 645-648).

Ο Γεώργιος Κασομούλης, αν και υπηρέτησε πλησίον του Στουρνάρα τον περισσότερο καιρό, μισούσε την οικογένεια αυτή, γιατί την προσκόλλησή τους στους Στουρναραίους θεωρούσε δυστύχημα για την οικογένεια Κασομούλη και για την τιμή τους, και ο Νικόλαος τον δικαίωσε, καθότι δεν είχε λάβει καμιά φροντίδα για την ανάδειξή τους, ενώ μπορούσαν και ήταν δίκαιο, ύστερα από

τόσες θυσίες που είχαν υποστεί και από τόσες υπηρεσίες που πρόσφεραν, να προαχθούν. < **Ενθυμήματα**, τ. Β΄, σελ. 669>.(377)

08.05. Νικόλαος Κασομούλης

Πριν να εισέλθουμε στη βιογραφική έρευνα του Νικολάου Κασομούλη, το οποίο με πολλή δειλία θα επιχειρήσω, καθόσον αισθάνομαι την αδυναμία μου στο να περιγράψω τη δράση του αντάξια με το μέγεθος αυτής, θα απασχολήσω ολίγο τον αναγνώστη με το ζήτημα της καταγωγής του, διότι οι γειτονικές πολιτείες Κοζάνη, Σιάτιστα, Σέλιτσα < Εράτυρα> και Βλάτση < Βλάστη> ήγειραν αξιώσεις δια την καταγωγή του, επιμένονσα κάθε μία ότι ο Κασομούλης είναι τέκνο της.

Ποία επιχειρήματα έχει κάθε μια από τις άλλες πολιτείες δεν γνωρίζω. Ημείς θα αναφέρομε εδώ τα επιχειρήματα που συνηγορούν για το δικό μας ισχυρισμό, ότι ο Ν. Κασομούλης υπήρξε γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας. Μάλιστα, γεννήθηκε στη Σιάτιστα, ανατράφηκε σ' αυτήν, εκπαιδεύτηκε στα σχολεία της και, <για> να αποδείξομε αυτά, θα αναφέρομε τους δικούς του λόγους πρώτα, που <τους> αναφέρει στα **Ενθυμήματά** του. Στις σελ. 136-144 <**Ενθυμήματα**, τ. Α΄> γράφει [όταν γύρισε] ύστερα από πολυχρόνια αποδημία εκ της πατρίδος του Σιατίστης, τα εξής σχετικά: ...Επιστρέφων από το ταξίδι εις Αλεξάνδρειαν έφθασα εις την Θεσσαλονίκην, Βοδενά, Νάουσσα, Βέρροϊαν, Σαρρή-γκιολ, Σιουλνάρια και «έφθασα εις την Σιάτισταν, εις την Μητέραν μου, εις τας αδελφάς μου, εις τους πατριώτας μου, εις τους συμμαθητάς μου και διδασκάλους μου, αφού δέκα χρόνους δεν είχαν με ιδεί. Κλαύματα συνώδεναν την χαράν και των γονέων μου και των φίλων μου και σχεδόν όλους τους συμπολίτας μας». <**Ενθυμήματα**, τ. Α΄, σελ. 138-139> Ύστερα από τα λόγια αυτά του ιδίου Νικολάου Κασομούλη, δεν υπάρχει, πιστεύω, αμφιβολία ότι η Σιάτιστα είναι η πατρίδα του. Αλλ' ημείς δεν θα αρκεστούμε σ' αυτά, θα κάμομε (378) μια παρέκβαση:

Στη Σιάτιστα ήταν δυο οικογένειες που έφερνα<ν> το όνομα Τσιάμη, που έφερνε και ο Κασομούλης. Από τη μια οικογένεια που έχει το σπίτι κοντά στην απάνω Αγορά, του γουνοποιού Νικολάου Τσιάμη, σώζεται (ζει) η κόρη του Γαρυφαλλιά Φούσκα. Αυτήν είδαμε και σε ερώτηση σχετική μάς απάντησε: «Είχαμε ένα συγγενή Κώσταν Τσιάμη. Αυτός κατοικούσε στο σπίτι που κάθομαι τώρα εγώ, ήταν πολύ ευκατάστατος. Τα απέναντι σπίτια ήταν όλα δικά του και τα είχαν για (ξενώνες) μουσαφίρικα. Τον καταδίωκαν οι Τούρκοι και ήθελαν να τον πιάσουν· του πήραν τα κοσμήματα και πολλά άλλα πράματα που είχε κρυμμένα σε μια κρυψάνα, που κάποιος την πρόδωκε στους Τούρκους. Στους Τούρκους ήταν γνωστός με το όνομα Τσιάμης. Ύστερα πήρε το όνομα Κασομούλης. Ο Κώστας είχε υιόν Νικόλα στην Αθήνα. Ο Νικόλας τον πατέρα μου, που λέγονταν επίσης Νικόλας, τον ζήτησε στην Αθήνα και πήγε, τον είχε πρώτον εξάδελφο. Όταν γύρισε <ο πατέρας μου>, τον δεχθήκαμε φραγκοφορεμένο.

Αντρέπονταν να τον παρουσιάζει με τα αντεριά στον κόσμο των Αθηνών και του φόρεσε πανταλόνια». Αυτά μας είπε η ανεινιά του και ύστερα από αυτά το ζήτημα της καταγωγής του Κασομούλη είναι, νομίζω, λελυμένο. Ο Κασομούλης είναι Σιατιστινός⁷⁸.

Προβαίνομε τώρα στην έκθεση των βιογραφικών πληροφοριών, όσες μπορέσαμε να περισυλλέξομε, προπάντων από το έργο του «<Στρατιωτικά> Ενθυμήματα». Λοιπόν, ο Νικόλαος Κασομούλης γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1792⁷⁹. Εμαθήτευσεν στα σχολεία της Σιάτιστας, όπου άκουσε τον έξοχο διδάσκαλο (379) Αργύ<ριο> Παπαρρίζου. Αμα τελείωσε τη σπουδή στη Σιάτιστα, πήγε στην Αλεξάνδρεια και απ' εκεί ήρθε στα Σέρρας και από τα Σέρρας στη Σιάτιστα στα 1821, όταν είχε γίνει η αποστασία στις Ηγεμονίες του Δούναβη, για την οποία είχε μάθει ότι είχαν αποτύχει.

Το ό,τι αποβλέπει (αφορά) την παραμονή του στη Σιάτιστα αφήνομε να μας <το>διηγηθεί ο ίδιος, με τη χάρη και <την> αφέλεια που τον χαρακτηρίζουν.

«Συναχθέντες όλοι οι πολίται πανταχόθεν, δεν ηζεύραμεν τι να κάμωμεν. Στρατεύματα καθημερινώς απερνούσαν δια Ιωάννινα από Σιάτιστα και Κοζάνην».

(Από τη Σιάτιστα έστειλε πεζούς στο<ν> Στουρνάραν, στη Λάρισα, στο τμήμα Αικατερίνης⁸⁰ να μάθει τα της Κασσάνδρας).

Εν Σιατίστη «ο Μητροπολίτης, ο Νεόπουλος, ο Παπαγόρας, ο Κορς <Παν.> Ναούμ Μοσχοπολιάνος γραμμ<ατεύς> ποτέ <του> Τζία <λα>λεντίνμπερη, Δημ. Χ' Μιχαήλ και άλλοι συνελθόντες περί πληρεξουσίου, αφού αρκετά εσκέφθημεν, ενέκριναν και ως έχοντα τας σχέσεις των εκ του πατρός μου, και τους τρόπους, και <ως> ανύπανδρον, να επιφορτίσουν εμένα.

Ο ζήλος μ' ευκόλυνεν <να παραβλέψω> και τα έξοδα και την διάβασιν και τους κινδύνους και τα συμφέροντα, <ακόμη δε και> ταις προξενιαίς των ευγενών και ωραίων και σεμνών παρθένων των δυο πολιτειών εκείνων (Σιατίστης και Κοζάνης) αφήσας όλα του σπιτιού μας εις την διάκρισιν της μητρός - και της φοράς,⁸¹ παράβλεψα (μ' όλον οπου πρόβλεπα τας δυστυχίας) όλα τα ευτυχή συμφέροντά μου, και εδέχθην το βάρος τούτο υποσχεθείς να εκτελέσω όσον της δυνάμεώς μου». (Ενθυμήματα, τ. Α', σ. 138 - 144.)

⁷⁸ Με το θέμα του τόπου καταγωγής ή του τόπου γένεσης του Ν.Κ.Κασομούλη ασχολήθηκε διεξοδικά νεότερος ερευνητής, ο Δ. Μ. Σιάσιος μελετώντας χειρόγραφα της Εθνικής Βιβλιοθήκης αλλά και φέρνοντας στο φως επιστολή του Αργυρίου Τόζη με ημερομηνία 1/4/1940. Βλέπε σειρά άρθρων του με τίτλο «Οι Κασομούλιδες του'21 και η Σιάτιστα» στην εφημερίδα του /Μορφωτικού – Πολιτιστικού Συλλόγου Σιατίστης «Μαρκίδες Πούλιου» ΕΦΗΜΕΡΙΣ, από φύλλο 237 κ.ε.

⁷⁹ Το έτος γεννήσεως Κασομούλη, σύμφωνα με την ιδιόχειρη διαθήκη του, είναι το 1795.

⁸⁰ Προφανώς αναφέρεται στην πόλη Κατερίνη.

⁸¹ Φορά, η τύχη, οι περιστάσεις.

Έτσι, λοιπόν, ο Κασομούλης διορίστηκε ως πληρεξούσιος των Σιατιστινών να παρευρεθεί στη σύσκεψη των καπεταναίων στην Καστανιά, όπου έμελλαν να συνέλθουν, για να συσχεφτούν για το μέτρο που ήθελαν λάβει και <ε>θεωρήθη καλόν στη σύσκεψη αυτή να παραβρεθεί και ένας (380) από τους προκρίτους της Σιάτιστας.

Από τη Σιάτιστα ο Κασομούλης έφυγεν ύστερα από 5 μήνες και άφησεν απαρηγόρητες τις μικρές αδελφές του, Αικατερίνη και Σουλτάνα, τη μητέρα του (μητρυιά) Αλεξάνδρα και τους άλλους συγγενείς του. Για προστάτη της οικογενείας του άφησε το φίλο του Θεοδωρή Ποντίκην, για τον οποίο έμαθε, όταν ανταμώθηκε στην Αζιά με τον Τζίνο, το πάθημά του από αγνωσίες και κατάχρήσεις ως αφορά τα έθιμα της πόλεως. Όταν αναχώρησεν από τη Σιάτιστα, πήρε μαζί του 25 άνδρας οπλισμένους (να και άλλοι αγωνιστές της Σιάτιστας που μας είναι άγνωστοι). Μεταξύ αυτών ήταν και οι δυο εξάδελφοί του αξιωματικοί, ο Γεώργιος Νάνος (Μπακαμίσιος) και ο Λιώλιος Νούσιος <Ενθυμήματα, τ. Α΄, σελ. 171> (πατέρας του Δημητρίου Νούσιου). Από τη Σιάτιστα έφτασε στο μοναστήρι του Αγίου Νικάνορα στη Ζάμπορτα, πέρασεν από το χωριό Μεταξά, αποκάτω από τα Σέρβια, από μέσα από το Βελβεντό, ήρθε στην καθέδρα των Συραίων Κόκοβα ⁸² και απ' εκεί στην Καστανιά, όπου ήταν στρατοπεδευμένος ο καπετάν Διαμαντής με 300 οπλίτες, <Ενθυμήματα, τ. Α΄, σελ. 146>. Άμα έφτασε στην Καστανιά, κλείστηκαν μόνοι ο Διαμαντής, ο Γούλας και ο Κασομούλης, τους έδειξε τα πληρεξούσια ⁸³ και έμαθεν ότι η απόφαση των καπιταναίων ήταν να πολιτεύονται ⁸⁴ τους Τούρκους και κρυφά να στέλνουν βοήθεια στην Κασσάνδρα.

Από την Καστανιά κίνησε να έρθει στην Πελοπόννησο, για να ανταμώσει τον Υψηλάντη. Πέρασεν από την Κασσάνδρα, είδε τον Εμμ. Παπά, του έδωσε την απάντηση του Διαμαντή και του εξέθηκε (εξέθεσε) την κατάσταση των σωμάτων του Ολύμπου, την μελετωμένη εξέγερση και τον σκοπόν για τον οποίο θα μεταβεί στην Πελοπόννησο. Στη<ν> Κασσάνδρα ο Κασομούλης, όπως λέει και ο Βασδραβέλλης (Οι **Μακεδόνες**, σελ. 119), αν και ήταν άμοιρος πολεμικής πείρας, αντιλήφθηκε όμως ότι η κατάσταση του ελληνικού (381) στρατοπέδου δεν ήταν ευχάριστη και η θέση του αρχιστρατήγου ήταν πολύ δύσκολη. Η διάταξη των δυνάμεων στον Ισθμό της Ποτίδαιας ήταν πλημμελής, ως πυροβολητής των δυο πυροβόλων που είχαν χρησιμοποιούνταν καλόγηρος, ο προεστός της Κασσάνδρας αντενεργούσε στις οδηγίες του Παπά και αλληλογραφούσε με τον Υψηλάντη. Μάλιστα ο Κασομούλης υπαινίσσεται και μια συνεννόηση

⁸² **Κόκοβα**, το χωριό Πολυδένδρι του Νομού Ημαθίας· υπάγεται στο Δήμο Μακεδονίδος (Μετονομασία με το ΦΕΚ 401/1926).

⁸³ **Πληρεξούσια**, ο Ν. Κασομούλης τα αναφέρει ως γράμματα, (**Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833**, τόμος Α΄, σελ. 146).

⁸⁴ **Πολιτεύομαι**, συμπεριφέρομαι διπλωματικά, προσποιούμαι ότι δεν αντιλαμβάνομαι την προσβολή που γίνεται εις βάρος μου, συμπεριφέρομαι όπως και πριν, και έτσι παραπλανώ το συνομιλητή μου.

Κασσανδρινού οπλαρχηγού και ενός προεστού με Τούρκο αξιωματικό και τη σύλληψη και των δυο από τον Παπά⁸⁵.

Από την Κασσάνδρα, με εκείνους που τον συνόδευαν, πέρασε από τα Ψαρά και ήρθε στη Ύδρα και από την Ύδρα στην Τρίπολη, όπου αντάμωσε τον Κολοκοτρώνη, και απ' εκεί στο Άργος, όπου αντάμωσε τον Υψηλάντη. Έπειτα ήρθε πάλι στην Ύδρα και στην Πελοπόννησο και συνειργάσθηκε με τον Υψηλάντη για την ενίσχυση του αγώνα της Χαλκιδικής. Από την Ύδρα έγραψε στον Εμμ. Παπά το εξής γράμμα:

«Κατά τας 29 του παρελθόντος ανταμώθημεν με τον Υψηλάντην εις Άργος και παρρησιάσθημεν δίδοντες και τα ίδια γράμματά σας. Την χαράν, όπου εδοκίμασε, δύνασθε να την κρίνιτε από τα ίδια γράμματά του, οπού προς την ευγένειάν σας στέλνω και τους λοιπούς. Η ιδιαίτερα γνώμη του οπού μας υπαγόρευσεν είνε η αυτή. Επειδή μεταβαίνει εις Τριπολιτσάν καλεσμένος δια σύστημα, μας λέγει ότι πρέπει να φροντίσουν όλοι οι αδελφοί και να στείλουν ανθρώπους να ευρίσκονται σιμά του δια κάθε περίστασιν του Κοινού, άνθρωποι ειδήμονες όμως δια κάθε λόγον, ώστε και η αντιγραφή να μη λείψη δια την αντιβοήθειαν. Να φροντίσωμεν ακόμη να μη απατηθώμεν από μερικούς λαοπλάνους, οπού ενσπείρουν δια το φίλαρχον ταραχάς εις το Γένος. Να συντρέχωμεν ο εις (ένας) υπέρ του άλλου εις κάθε βοήθειαν και να τρέχωμεν ελεύθερα εις κάθε ζήτημά μας.

<Εις> την (382) ευγένειά σας λοιπόν ανήκει αυτού κατά το παρόν να σχεδιάσητε όσα χρησιμεύουν δια το καλόν. Όθεν πρέπει να απεράσητε εις Όλυμπον και να κάμνιτε μίαν μικράν σύνοδον. Και επειδή οι Καπετάνοι υστερούνται γραμματικούς, οικονομήσατε τα μανιφέστα με άλλα τόσα γράμματά σας εις όλους, να τους ερεθίσητε, δια να ενθουσιασθούν. Κάλεσον τον Νεόπουλον από την Σιάτισταν και γράψε και εις τον Άνθιμον Γρεβενών να ετοιμάζηται, έως να του έλθη και το ίδιόν του μανιφέστον, οπού του εβγάλαμεν και κακή τύχη έμεινεν ασφράγιστον. Της Ναούσης πρέπει να φροντίσητε περισσότερον ως αναγκαία πόλις δια τα άφθονά της ντουφέκια και σπαθιά. Εγώ έμεινα να λάβω όσα ο Υψηλάντης θέλει μας προφθάσει κατά το παρόν και οι λοιποί αδελφοί του Μωρέως, αν είναι δυνατόν. Ελυπήθην εις το άκρον, όπου οι ναύται του Ψαρά σας άφησαν και δεν εστάθισαν εις τας υποσχέσεις των. Και ενώ μελετήσαμεν άλλα, βλέπω θέλομεν φροντίσει δι' άλλα. Το Γένος τα ήξευρεν αυτών. Ο Υψηλάντης ομοίως. Και επειδή είδα την ανάγκην της Κασσάνδρας συνεργήσαμεν να υποχρεωθή το Όρος να τα φυλάξη άλλας δέκα ή είκοσιν ημέρας δια το σκοπούμενον και ύστερον προφθένονται από τον Όλυμπον τα έξοδά των. Τώρα δεν ηξεύρω τι να ειπώ τον Υψηλάντην. Ε! υπομονή και διορθώνονται»⁸⁶.

⁸⁵ Περισσότερες πληροφορίες για τη σύλληψη αυτή και την αξιολόγηση του περιστατικού βλέπε Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνες 1796-1832**, σελ. 119 – 20, σημ. 3.

⁸⁶ Το έγγραφο αυτό δημοσιεύεται και στο βιβλίο του Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνες 1796-1832** στη σελίδα 121, με την σημ. 1:

Πόσο ομιλεί εύγλωττα το παραπάνω νοικοκυρίσιο γράμμα για τον πατριωτισμό και τη σύνεση του Κασομούλη! Για τούτο και παντού εκτιμούνταν και για τις διάφορες αποστολές προτιμούνταν. Δεν είχε υστεροβουλίες, ούτε αντιζηλίες, μονάχα αγνό πατριωτισμό. Όταν ο Κασομούλης στάλθηκε από τη Σιάτιστα στη σύσκεψη της Καστανιάς, είχε εφοδιαστεί και με το ακόλουθο γράμμα.

«Υψηλότατε και πανεκλαμπρότατε ηγεμών κύριε κύριε Κωνσταντίνε Καρατζά και (383) Μαυροκορδάτε, δουλικώς τε και υποκλινώς προσκυνούμεν.

Και μετά την δουλικήν ημών προσκύνησιν αναφέρομεν προς την Υμετέραν Εκλαμπρότητα ότι ελάβομεν το υψηλόν αυτής γράμμα και ιδόντες εχάρημεν μεγάλως, όπου ο Θεός ωκονόμησε και εξαπέστειλε τοιούτον ηγεμόνα, δια να βοηθήση και υπερασπισθή τους αδυνάτους χριστιανούς ενδυναμόνων αυτούς παντοίαις δυνάμεσι κατά των απίστων τυράννων. Όθεν και ημείς οι εν τη ανατολικομεσημβρινή Μακεδονία ευρισκόμενοι (κατά την υψηλήν υμών προσταγήν) διορίζομεν με κοινήν γνώμην τον Νικόλαον Κασομούλην επίτροπόν μας και παρακαλούμεν θερμώς τε και μετά δακρύων να δώσητε εις αυτόν χείρα βοηθείας, <επειδή είμεθα εις μεγάλην ανάγκην, καθώς θέλει σας τα ειπεί ο ίδιος εκ στόματος, τον οποίον τον έχομεν όλοι κοινώς μικροί και μεγάλοι ιδιών μας πρόσωπον και τέλειον οικοκύρην εις το να αποφασίση δι' όσα τον προστάζητε.

Ταύτα μεν δουλικώς τε και υποκλινώς.

,αωκα'Οκτωβρίου 3.

Της Υμών εκλαμπρότητος δούλοι υποκλινέσταιοι

εις τας υψηλάς υμών επιταγάς

άπαντες>οι επίτροποι του κοινού Μακεδόνες⁸⁷

<Αι υπογραφαί

Τω υψηλοτάτω ηγεμόνι κυρίω, κυρίω Κωνσταντίνω

Καρατζά και Μαυροκορδάτω.

δουλικώς.>>

Σημ. Ο Καρατζιάς και <ο> Μαυροκορδάτος αντιπολιτευόμενοι τον Υψηλάντην είχαν αποστείλει εγκυκλίους στις Κοινότητες. Ο Κασομούλης, άμα έμαθε την άφιξη του Υψηλάντη, έσπευσε σε συνάντηση εκείνου και όχι των παραπάνω δύο και το γράμμα επομένως δεν χρησιμοποιήθηκε.

Ο Υψηλάντης ήθελε να συνδράμει την αποστολή των Μακεδόνων, μα δυστυχώς δεν βρήκε προθυμία σε αυτό από μέρος των καπεταναίων της Πελοποννήσου και μονάχα ο Λάζαρος Κουντουριώτης χορήγησε 400 οκ<άδες> πυρίτιδα, 400 οκ<άδες> μολύβδου και 4 χιλιάδες ντουφεκόπετρες, τα οποία παρέλαβεν ο Κώστας Νικολάου, που αναχώρησε για τον Όλυμπο, ενώ ο Κασομούλης με τους άνδρας του γύρισε στην Τρίπολη, όπου θα πήγαινε και ο Υψηλάντης.

Νεόπουλον «Εννοεί τον Γεώργιον Ρούσσην, τον γνωστόν πρόκριτον και αγωνιστήν Νιόπλιον».

⁸⁷ Φιλιππίδης Ν., **Η επανάστασις και καταστροφή της Ναούσης**, σελ. 38,39.

Εκεί ήρθεν και ο Οδυσσεύς Ανδρούτσος⁸⁸, με τον οποίο ο Κασομούλης αλληλογραφούσε για την επαναστατική κίνηση στη Μακεδονία, όπου ο Οδυσσεύς ήταν της γνώμης οι Δυτικομακεδόνες να ασχολούνται σε άτακτο αγώνα, έως ότου οι Ρουμελιώτες (384) να καταλάβουν τη Θεσσαλία. Ο Υψηλάντης, ύστερα από επανειλημμένες συσκέψεις, αποφάσισε να αποστείλει ως αντιπρόσωπό του και ηγέτη της Επαναστάσεως στον Όλυμπο και στο Βέρμιο το Γρηγόριο Σάλα, ένα<ν> από τους υπασπιστάς του, που κατάγονταν από τη νήσο Νάξο και ήταν αξιωματικός του ρωσικού στρατού. Στον Σάλα ο Κασομούλης προσκολλήθηκε⁸⁹ ως επιτελής και προσπάθησε να επιταχυνθεί η άφιξή τους στη Μακεδονία και, επειδή απελπίστηκε, έφυγε γεμάτος οργή από Μύκονο, έμεινε στα Ψαρά λίγες μέρες, για να συγκεντρώσει υλικό, και έφθασε στο Ελευθεροχώρι στις 18 Φεβρουαρίου 1822 με δυο πλοία ψαριανά.

Τον ερχομό του Κασομούλη έμαθεν ο Διαμαντής και τον γνώρισε (τον έκανε γνωστό) σε όλους τους καπεταναίους του Ολύμπου και ο Καρατάσιος έγγραψε στον Κασομούλη και το Διαμαντή ότι με την ευκαιρία του ερχομού των ψαριανών πλοίων επιβάλλονταν, για αντιπερισπασμόν και σύγχυση των Τούρκων, να γίνει ναυτική επίδειξη στο Θερμαϊκό με βομβαρδισμό της Θεσσαλονίκης. Την ίδια μέρα έγινε η επίδειξη, αναρτήθηκε η ελληνική σημαία και βομβαρδίστηκε η πύλη του Βαρδαριού εντυπωσιακάς. <Ενθυμήματα, τ. Α΄, σελ. 185>. Ο Κασομούλης βγήκεν από τα πλοία⁹⁰ και πήγε στο μοναστήρι της Μακρορράχης, όπου συναντήθηκε με το Διαμαντή και αποφάσισαν πώς να γίνει η κατανομή των δυνάμεων. Όταν στις 13 Μαρτίου, [στα 1822], ήρθεν ο Σάλας στο Ελευθεροχώρι και ηνώθηκε με το Διαμαντή και τον Κασομούλη στη Φούντα, έπιασαν το διάστημα ανάμεσα στα δυο άκρα του στρατοπέδου της Φούντας οι τρεις, ο Σάλας, ο Διαμαντής και ο Κασομούλης <ως σώμα βοηθητικών.

⁸⁸ Η πληροφορία αυτή δεν ευσταθεί, προέκυψε από εσφαλμένη μεταφορά τμήματος φράσης του Ι.Κ.Βασδραβέλλη (Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832, σ. 150): «Εκεί έφθασεν και η αποστολή από την Κυβέρνησιν της Ανατολικής Ελλάδος (Άρειος Πάγος) και τον Οδυσσέα Ανδρούτσον, μετά του οποίου ο Κασομούλης είχε διεξαγάγει αλληλογραφίαν αναφορικώς με την εν Μακεδονία επαναστατικήν κίνησιν».

⁸⁹ Προσκολλώ (στρατ.), τοποθετώ προσωρινά στρατιώτη ή αξιωματικό σε κάποια στρατιωτική μονάδα.

⁹⁰ Ασαφές είναι στην αφήγηση του Φ.Ζ. το πότε βγήκε από τα πλοία και πώς πήγε στο μοναστήρι της Μακρορράχης. Για διευκρίνιση παραθέτουμε το σχετικό χωρίο του έργου Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833 (τ. Α΄, σελ. 185-186): Μετά την επίδειξη δυνάμεως στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, γράφει ο Κασομούλης, «Στρέψαντες την πρόωρην προς τον <προωρισμένον> λιμένα μας με τον ίδιον αέρα εφθάσαμεν το εσπέρας εις Ελευθεροχώρι. Την ιδίαν στιγμὴν εβγήκα έξω και ετράβηξα κατευθείαν εις το μοναστήρι <της> Μακρορράχης, όπου ήτον τοποθετημένος ο Καπ. Διαμαντής <Νικολάου>». Και στη σημ. 6 της σελ. 185 ο Γιάννης Βλαχογιάννης γράφει: «Το Λευτεροχώρι, ένα από τα скаλώματα του ανατολικού Ολύμπου, έρχεται νοτιότερα από τ' αντικρινό ακρωτήριο του Καραμπουρνού, που φυλάει το έμπασμα του ευρύχωρου κόλπου της Θεσσαλονίκης».

Ενθυμήματα, τ. Α΄, σελ. 196>. Εδώ όμως ο εχθρός είχε επιτυχίες και ο Κασομούλης πρότεινε στο Διαμαντή να μεταφέρει το στρατόπεδο <στη> Ράντιανη⁹¹, αλλά δεν εισακούστηκε. Και σε μια σύσκεψη στην οποία έκαμαν πρόταση στον Κασομούλη να μεταβεί στην Κοζάνη και στη Σιάτιστα <**Ενθυμήματα**, τ. Α΄, σελ. 204>, για να υποκινήσει επαναστατική κίνηση, για να φέρουν αντιπερισπασμό (385) στους Τούρκους και ανακούφιση στην πίεση που οι Τούρκοι προξενούσαν στις επαναστατικές δυνάμεις των Πιερίων – Ολύμπου, ο Κασομούλης, βλέποντας την αταξία και αναρχία, την έλλειψη σοβαρών δυνάμεων και προ πάντων την ανεπάρκεια του αρχηγού Σάλα, απόφυγε να προβεί σ’ αυτό το εγχείρημα, γιατί ήταν πεπεισμένος ότι μια τέτοια ενέργεια θα είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη κατάρωση των δυο αυτών ελληνικών κέντρων, χωρίς να προκύνει από την καταστροφή τους [κανένα κέρδος] στον αγώνα. Και, για να προλάβει κάθε σχετική ενέργεια από μέρος των άλλων, μεταστάθμευσε το σώμα του στη Μηλιά, όπου βρίσκονταν ο Σάλας. Όταν δε και το τελευταίο οχυρό, ο πύργος των Λαζαίων, δεν ήταν πεπωμένο να αντισταθεί και πυρπολήθηκε από το Σάλα, ο οποίος ύστερα από την πυρπόληση κατόρθωσε να διαφύγει, έφυγε και ο Κασομούλης με ολίγους οπλίτες και, αφού περιπλανήθηκε στα Χάσια και στα θεσσαλικά βουνά, κατέφυγε (*κατέφυγε*) στον Αιτωλοακαρνάνα αρματολό Νικ. Στουρνάραν, στον οποίον προσκολλήθηκε για γραμματέας του.

Υπολείμματα των επαναστατών του Βερμίου κατέφυγαν στη Σιάτιστα και ζήτησαν προστασία από τον Γεώργιο Νιόπλιου, που τον είχαν γνωρίσει στις συσκέψεις των καπεταναίων στο Βέρμιο για την καλύτερη οργάνωση του αγώνα⁹².

Ύστερα από την αποτυχία του αγώνος στις μακεδονικές εστίες ο Ν. Κασομούλης αγωνίστηκε στη Στερεά Ελλάδα, στην Πελοπόννησο και λαμβάνει μέρος στην εποποιία του Μεσολογγίου, όπου συναντήθηκε με τους αδελφούς του Μήτρο και Γεώργιο και όπου είχε την <κακή> τύχη να χάσει το Μήτρο. Στο Μεσολόγγι μπήκε την 29 Ιουλίου 1825 και συναντήθηκε με τον Ν. Στουρνάραν. Δυστυχώς, δεν μπόρεσα να προμηθευθώ τον τρίτον τόμον των Στρατιωτικών Ενθυμημάτων του, ούτε απ’ αλλού περισσότερες πληροφορίες, για να δώσω μια τέλεια εικόνα του έργου του Κασομούλη στον αναγνώστη του παρόντος έργου. (386) Για να μη αφήσω όμως τον αναγνώστη με την ατελή εικόνα που θα σχηματίσει από τα ανωτέρω, παραθέτω παρακάτω όσα αναφέρει ο πολυϊστορας Αντώνιος Κεραμόπουλος περί του Κασομούλη, όταν παρουσίασε στην Ακαδημία Αθηνών τα **Στρατιωτικά Ενθυμήματα** του Κασομούλη...

«...μετέχει της τύχης του Μεσολογγίου συμπολιορκηθείς, στρατεύεται εις τον Πειραιά ο θαυμαστής του Καραϊσκάκη και εις την Ακροκόρινθον, εις τας νήσους και εις άλλα μέρη μαχόμενα. Παρακολουθεί την άφιξιν του Καποδίστρια και

⁹¹ **Ράντιανη, Ρυάντιανη και Ράδιανη**, το χωριό Ρυάκια του Νομού Πιερίας· υπάγεται στο Δήμο Κολινδρού. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 346/1926).

⁹² Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 180.

την πρώτην οργάνωσιν του κράτους αναμιννόμενος και γνωμοδοτών πολλαχού και πολλάκις, εφαρμόζων ούτω πείραν κτηθείσαν εις τα πεδία των μαχών και εις τα διαβούλια των καπιταναίων· διότι ο Κασομούλης ένεκα της παιδείας του ε-
 χρησιμοποieiτο υπ' αυτών ως γραμματεύς και ούτω είχε πάντοτε ευκαιρίας και να
 μανθάνη πολλά και να εισηγείται πολλά, αν και η υποτακτική θέσις, ην ούτος κα-
 τείχε, δεν επιτρέπει να γνωρίσωμεν πόσαι και ποίαι αποφάσεις οφείλονται εις την
 ποικίλην πείραν και πρωτοβουλίαν του.

Ό,τι όμως είχαν εξαίρετον και αναμφισβήτητον ο Κασομούλης, ήτο η ιστορι-
 κή αντίληψις των πραγμάτων, ην έκρυπτεν εις την ψυχήν του. Ο Κασομούλης ήτο
 εκ γενετής ιστορικός, ως ήσαν της φύσεως προνομιούχα τέκνα πάντες οι παρά-
 γοντες του πολιτισμού κατά τους παρελθόντας αιώνας. Εσκέφθητε, άραγε, εις
 ποίον πολυτεχνείον εσπούδασαν οι αρχιτέκτοντες οι κτίσαντες τας Καπνικαρέας ή
 τα αρχοντικά της Σιατίστης; ήσαν ως ο Κασομούλης εκ γενετής πεπροικισμένοι
 και διηρθρωμένοι προς τινα κατεύθυνσιν.

Τω 1832, στρατοπεδευμένος μετά του τάγματός του έξω του Ναυπλίου, αρχί-
 ζει να γράφη τας αναμνήσεις του.

Διορισθείς φρούραρχος της Ακροπόλεως Αθηνών διέκοψε την ιστοριογραφί-
 αν του. Αλλ' επανέλαβεν αυτήν ως φρούραρχος Πειραιώς τω 1834-36, ότε πάλιν
 διέκοψεν εις την σελίδα 1639 του χειρογράφου του. Τω 1840 υπηρέτει (387) εν
 Ναυπλίω και κατά το πλείστον ως φρούραρχος του επιθαλασσίου φρουρίου
 Μπούρτζι. Τότε επανέλαβε το έργον μέχρι της σελίδος 2694, γράψας σελίδας
 1050 μέχρι της 4 V <Μαΐου> 1841. Το όλον έργον περιελάμβανε την ιστορίαν
 του 1821-1833.

Μετά παρέλευσιν ετών τινων, ίσως εν Στυλίδι, έγγαμος και εφησυχάζων πλέ-
 ον, ο Κασομούλης συνέγραψεν ως γενικήν εισαγωγήν του έργου του την Ιστορίαν
 του αρματολισμού από της Αλώσεως μέχρι του Εικοσιένα».

Αυτός είναι ο ιδικός μας Κασομούλης, ο οποίος ευτυχώς επέζησε, για να
 μας χαρίσει μια ιστορία άφθαστης αξίας, αν και κατά το διάστημα που αγωνί-
 ζονταν πολλές φορές κινδύνευσε. Στα **Ενθυμήματά** του, <τ. Β'>, σελ. 192, α-
 ναφέρει ότι την 27 Φεβρουαρίου 1825 ολίγο έλειψε να σκοτωθεί από εχθρική
 βόμβα, που πέρασεν ως μία σπιθαμή από το δεξιό ώμο του και χώθηκε στη γη.
 Ο Κασομούλης έπεσε καταγής και έρριψε πέρα το ντουφέκι του, για να το προ-
 φυλάξει. Η γη τον ανασήκωσε και τον πέταξε πέρα, χωρίς να βλαφτεί. Οι σύ-
 ντροφοί του βλέποντάς τον τόν λυπήθηκαν κι έτρεξαν να τον προλάβουν. Αλλ'
 εκείνος τινάζοντας από πάνω του τα χώματα φώναξε: «Τίποτες δεν έχω, συν-
 δρόφοι, και εξακολουθάτε».

Ο Κασομούλης εκτιμώνταν από όλους τους αρχηγούς για την ειλικρίνειά
 του, την αγάπη του στην πατρίδα, τον ορθολογισμό του, την ανιδιοτέλειά του
 και τη σύνεσή του. Ο Καραϊσκάκης επιθυμούσε να τον έχει κοντά του από την
 αρχή του αγώνα και, όταν τα πράγματα ήρθαν έτσι, ώστε να βρεθεί υπό τις ο-
 δηγίες του, φανέρωσε απροκάλυπτα τη χαρά του. Ο Γρίβας, αν και τον στενο-
 χώρησε τόσο, που είχε μετανοήσει γιατί δεν τον είχε σκοτώσει, όταν είχε σταλεί

να τον καταπείσει να αφήσει το φρούριο του Παλαμηδιού, ομολόγησε σε άλλη συνέντευξή τους ότι έχασε πολύ που δεν τον είχε κοντά του.

Από όλες τις αποστολές ο Κασομούλης (388) δεν έλειπε, τόσο όταν γίνονταν σε δικούς μας αρχηγούς, όσο και όταν γίνονταν σε ξένους, Άμιλτον κ.λπ.. Όταν οι δικοί μας αρχηγοί ήθελαν να γνωρίσουν κάτι στην Κυβέρνηση, αυτόν έστελναν, γιατί σε όλους μιλούσε τη γλώσσα της ειλικρινείας με παραδειγματικό θάρρος. Φαίνονταν πικρός, μα αναγνωρίζονταν ως άνθρωπος αξίας και οι λόγοι του εισακούονταν. Τα περί Κασομούλη θα κλείσω με τα παρακάτω, που είναι μια ακόμη απόδειξη ότι ήταν τέκνο της Σιάτιστας και αυτός. Στη σελίδα των **Ενθυμημάτων** <τ. Β΄, σελ.464 (σημ. 1)> προκειμένου για τα όπλα του Ν. Στουρνάρα, που τα είχε πάρει ο υιός του Γιαννός και ύστερα από το θάνατο και του Γιαννού τα είχε πάρει ο Ιωάννης Νοταράς και από αυτόν τα ζητούσε ο Κασομούλης, γράφει τα εξής: «*Εν τοσούτω έγγραψα εις τον <συμπατριώτην μου> Τζίνον, όστις ήτον υπό την οδηγίαν <του> Νοταρά τότες, και πληγωμένος, και <του> το ανέφερεν και αυτός, και έδειξεν και το γράμμα μου*». Εδώ ονομάζει τον Τζίνο συμπατριώτη του, ο δε Τζίνος ήταν από τη Σιάτιστα και να τον λέγει ο Κασομούλης συμπατριώτην του ομολογούσε μόνος του ότι ήταν από τη Σιάτιστα.

Δια να καταστήσομε τελειότερη την αφήγηση του έργου του Κασομούλη, παραθέτομε παρακάτω και όσα εγράφησαν γι' αυτό <από τον Γ. Θ. Γκαρούλη> στο **Ημερολόγιο της Β. Ελλάδος**, 1932 <σελ.61-64>:

«Το 1832 ευρισκόμενος εις το στρατόπεδον των Δραπανοχωρίων ήρχισε να συγγράφη το έργον του «**Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων**». Επί Καποδιστρίου ωργάνωσε τας χιλιarchίας και έγινε Διοικητής του Τυπικού Τάγματος και έκτακτος Στρατοδίκης. Επί Όθωνος (389) κατετάχθη ως λοχαγός εις τον τακτικόν στρατόν, διότι δεν εστάλη εις την φάλαγγα μη δυνάμενος να διατηρήση τον βαθμόν του ταγματάρχου, διότι εστερείτο των νομίμων ετών υπηρεσίας εν τω <τακτικώ> στρατώ επί Καποδιστρίου, καθ' όσον επί Όθωνος η στρατιωτική διοργάνωσις ήτο αυστηροτάτη και μόνον οι σημαντικότεροι από τους άνδρας του αγώνος είχαν καταταχθή ως συνταγματάρχαι, οι δε λοιποί με κατωτέρους βαθμούς. Το 1840 μετετέθη ως επιτελής λοχαγός του σώματος της Οροφυλακής εις το Φρουραρχείον Ναυπλίας, όπου έγινε φρούραρχος του επιθαλασσίου φρουρίου και ετελείωσε την συγγραφήν του έργου του. Το 1866 είνε απόστρατος Συνταγματάρχης της φάλαγγος και το 1872 αποθνήσκει εις ηλικίαν 80 ετών.

Ο Ν. Κασομούλης ως στρατιωτικός ανεδείχθη αντάξιος απόγονος των παλαιών κλεφτών του Ολύμπου. Ως άνθρωπος κοινωνικός ήτο υπέροχος και ευχάριστος εις τας συναναστροφάς δια το τερπνόν και επαγωγόν της ομιλίας του. Ως συγγραφεύς ανεδείχθη εξοχότης, αν και γράμματα πολλά δεν εγνώριζε, είχεν όμως την ικανότητα να περιγράφη με χάριν και αφέλειαν όσα ο ίδιος ατελήφθη ή παρά γερόντων αγωνιστών ήκουσε γεγονότα, δώσας εις το έργον

του ζώην έντονον και κατέστησεν αυτό μίαν πολυτιμοτάτην πηγήν δια την Ιστορίαν της ελληνικής Επαναστάσεως 1821-1832⁹³.

Το έργον του τούτο δεν εξέδωκεν, διότι η εκτύπωσις ήτο δύσκολος δια το ογκώδες αυτού. Απηγόρευσε να διορθώσουν άλλο τι οι μεταγενέστεροι εκτός των ορθογραφικών λαθών. Το χειρόγραφον εφυλάσσετο εν Στυλίδι παρά τη οικογενεία του Ανδρέου, κληρονόμου του Κασομούλη, έπειτα περιήλθεν εις την οικογένειαν Φιλίππου Βώκου, (390) Συνταγματάρχου εν Θεσσαλονίκη, ήτις έχει συνάψει συγγένειαν με την οικογένειαν του Ανδρέου. Ο Βώκος παρεχώρησε το έργον εις τον Γιάννην Βλαχογιάννην, διευθυντήν των Γενικών Αρχείων του Κράτους, όπου νυν ευρίσκεται. Σύκειται από 2701 <μεγάλας> χειρογράφους σελίδας, εγράφη εις δύο περιόδους και αποτελεί τρία ευδιάκριτα μέρη.

Α' <μέρος>, εκ σελίδων 1482 (1820 – 27) τη 15 Νοεμβρίου 1833 εις το στρατόπεδον Δραπανοχωρίων έγεινεν η έναρξις και ετελείωσε τη 16 Φεβρουαρίου 1836 εν Πειραιεί.

Β' μέρος, σελ. 1059 από 1828-1833, έναρξις 21 Αυγούστου 1840 εν Ναυπλίω και τέλος 4^η Μαΐου 1841 εν τω επιθαλασσίω φρουρίω του Ναυπλίου.

Γ' μέρος, σελ. 160, συνεγράφη τω 1841 και προσετέθη εις την αρχήν του έργου ως εισήγησις, διότι πραγματεύεται τα των Κλεφτών και Αρματολών.»⁹⁴ (391)

09. Ο κυρ Τασιούλας Γεωργίου⁹⁵

Α ένε πως ο αετός κάμνει τη φωλεά του στις πιο ψηλές κορφές των βουνών, γιατί αγαπάει την ελευθεριά. Αυτό πολύ καλά μπορεί να ειπωθεί και για τους πρώτους οικιστές της Σιάτιστας. Εκείνοι αγαπώντας την ελευθεριά μισούσαν υπερβολικά τους τυράννους κατακτητές, που τους αφαίρεσαν την ελευθεριά τους, και δεν ήθελαν και να τους ατενίσουν κατά πρόσωπον· και για τούτο

⁹³ Σημ. συγγρ.: Ο Κεραμόπουλος λέγει: « Η ιστοριογραφία του Κασομούλη ως ουσία ιστορική έχει πολλές ομοιότητες προς την του Ηροδότου· διότι και ο Ηρόδοτος δεν ήντλησεν εξ επισήμων πηγών· έγραψε λόγους και θεωρήματα, τουτέστιν ό,τι ήκουσε και ό,τι είδεν. Σύνολος δε η ελληνική ιστορία τοιαύτην έχει βάσιν, ουχί δε τα αρχεία των επιτελείων ή των Υπουργείων. Η ιστορία των λαών ευρίσκεται εις το στόμα των λαών και εις την εκδήλωσιν του βίου των· η δε κριτική της ιστορίας καθαίρει τα πλάσματα και απομακρύνει τας υπερβολάς ή παραμορφώσεις». Σημ. επιμ.: Το παραπάνω όπως και το εντός εισαγωγικών κείμενο της σελ. χειρ. 386 είναι τμήμα της παρουσίας του βιβλίου του Ν. Κασομούλη «**Ενθυμήματα.....**» την οποία έκανε ο ακαδημαϊκός Α. Κεραμόπουλος στη συνεδρίαση της 11/1/1940 της Ακαδημίας Αθηνών.

⁹⁴ Το κείμενο αυτό είναι από τον Φ.Ζ. ελεύθερη αντιγραφή μέρους του άρθρου του Γ.Θ. Γκανούλη, «**Νικόλαος Κ. Κασομούλης, ο συγγραφεύς του μέχρι τούδε αγνώστου ιστορικού κειμηλίου**», στο **ΗΔΜ** του έτους 1933.

⁹⁵ Το κεφάλαιο ξεκινάει με ένα σύντομο πρόλογο για τη Σιάτιστα και τη θέση της, όμοιο με τον εκτενέστερο πρόλογο του πρώτου κεφαλαίου, και δεν δικαιολογείται, κατά την γνώμη μας, παρά μόνο, αν το κεφάλαιο γράφηκε ανεξάρτητα από τη συνολική συγγραφή.

διάλεξαν για κατοικία τους έναν τόπο που να μην πέφτει στα μάτια του τυράννου κατά το διάβα του από κει· κι έτσι και την ένθερμη επιθυμία τους ικανοποίησαν και την τιμή των οικογενειών τους εφύλαξαν και τη ζωή τους και την περιουσία τους εξασφάλισαν από τις ορδές των ατάκτων και βαρβάρων επιδρομέων, που εκείνα τα χρόνια επισκέπτονταν τις υπόδουλες πολιτείες, ορμώντας από βορρά, τις λεηλατούσαν και διέπρατταν ό,τι οι βδελυρές⁹⁶ καρδιές τους επιθυμούσαν.

Μα, η Σιάτιστα αποτελούνταν από λόφους (ήταν χτισμένη πάνω σε λόφους) κατάφυτους με βαλανιδιές και στις πλαγιές των λόφων έκτισαν τις κατοικίες τους· και οι λόφοι πάλι περιτριγυρίζονταν από Β., από Α. και από Ν. από βουνά υψηλότερα από τους λόφους και μονάχα στο δυτικό μέρος τα βουνά ήταν ισοϋψή με τους λόφους· και έτσι η πόλη από όλα τα μέρη δε φαίνονταν σε κείνον που περνούσεν από το δημόσιο δρόμο, που έφερνε από βορρά προς νότο και, αν δεν προδίδονταν, ήταν αδύνατο ο διαβάτης να φανταστεί ότι εκεί ήταν πόλη κατοικουμένη. Η εκλογή της χρεωστούνταν, όπως είπαμε, στα αισθήματα που τους χαρακτήριζαν· και τα αισθήματα αυτά, [μίσος άσπονδο στον τύραννο και αγάπη θερμή στην ελευθεριά], τα ενέπνευσαν και στα τέκνα τους και γι' αυτό ήταν επόμενο, όλες τις εποχές που το Γένος μας αγωνίστηκε για την ελευθεριά του, οι Σιατιστινοί να συντρέχουν μεταξύ των πρώτων, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες, στους ομαδικούς αγώνες και στους ατομικούς τοιούτους. Έτσι μπορούμε να εξηγήσουμε τα φαινόμενα της απaráμιλλης (392) αγάπης [των Σιατιστινών] στην ελευθεριά και τις θυσίες <τους> σε αίμα και σε χρήμα σε κάθε κίνημα εθνικό. Η ιστορία της είναι γεμάτη από τέτοια παραδείγματα. Ένα παρόμοιο παράδειγμα μας παρουσιάζει και η ζωή του κυρ Τασιούλα Γεωργίου (Κότζου), στη βιογραφία του οποίου εισερχόμεθα.

Ο κυρ Τασιούλας γεννήθηκε στη Σιάτιστα και εφοίτησε στην εκεί Ελληνική Σχολή⁹⁷. Η κατοικία του ήτο ολίγα βήματα παρέκκεια από την πλατεία των Τριών Πηγαδιών, ένα από τα αρχοντόσπιτα. Σ' αυτό [έκανε κατάλυμα] ο Αλή πασιάς, όταν έρχονταν στη Σιάτιστα. Κατόπιν το σπίτι αυτό έγινε του Γεωργίου

⁹⁶ **Βδελυρός**, σιχαμένος, αηδιαστικός.

⁹⁷ Στα κείμενα του Φ.Ζ. και στα πιστοποιητικά που παραθέτει, καθώς και στο Μητρώο Αγωνιστών, ο Τασιούλας εμφανίζεται με τις παρακάτω παραλλαγές του ονόματός του:

Αναστάσιος Γεωργίου Σιατιστέας από Σιάτιστα της Μακεδονίας

Αναστάσιον Σιατιστέα

Αναστάσιος Γεωργίου από Σιάτιστα

Αναστάσιος Γεωργίου Σιατιστεύς

Αναστασίου Γεωργίου Κότζου

Σιατιστεύς Γεωργ. Αναστάσιος

κυρ Τασιούλας Γεωργίου

Τασιούλας Γεωργίου Κότζου

Κυρ Τασιούλας

Ο Κασομούλης τον αναφέρει ως Τασιούλα ή κυρ Τασιούλα.

Σαχίνη⁹⁸. Ο κυρ Τασιούλας ήταν πατέρας της μητρός του Δημ. Γκαργκατσούια, ο οποίος, ως διευθυντής της Ριζί⁹⁹ (του Μονοπωλίου των καπνών) με τους κουλτσήδες¹⁰⁰ του και με τις σχέσεις του που είχε με τον Μουδύρη του τόπου, διευκόλυνε πολύ το έργο της Επιτροπής της Μακεδονικής Αμύνης, ώστε να μη γίνει τίποτε το απευκταίο, αν και κάθε τόσο περνούσαν από τη Σιάτιστα υλικά πολέμου και φιλοξενούνταν ανταρτικά σώματα. Αυτού παππούς ήταν ο κυρ Τασιούλας, τον οποίον η παράδοση μας τον μεταδίδει (*παρουσιάζει*) ως άνθρωπο του Αλή πασιά¹⁰¹.

Ο κυρ Τασιούλας, άμα κηρύχτηκε η Ελληνική Επανάσταση, άφησε όλα τα καλά που είχε, πλούτη και τιμές και οικογένεια και αναπαύσεις, και έτρεξε να αγωνιστεί με τους άλλους Έλληνες, γιατί αυτός ήταν σε θέση να εκτιμήσει καλύτερα από κάθε άλλον τους απελευθερωτικούς αγώνες των αδελφών του, επειδή υπηρετούσε κοντά στο ανθρωπόμορφο τέρας, τον Αλή πασιά, και είχε γνωρίσει τα παθήματα των υποδούλων αδελφών του. Ο Κασομούλης αναφέρει στα **Ενθυμήματά** του <τ. Α', σελ. 251> ότι συνάντησε τον κυρ Τασιούλα στο Φουρνά, όταν έφευγε από τη Σιάτιστα, και ήταν σε ελεεινή κατάσταση. Ο Κασομούλης τότε πήγαινε στον Ασπροπόταμο, για να συναντήσει το <Νικ.> Στουρνάρη και τον παρακολούθησε (*ακολούθησε*) και ο Τασιούλας εκεί <**Ενθυμήματα** τ. Α', σελ. 251>. Στα 1825 ο κυρ Τασιούλας (393) συναντήθηκε πάλι με το Στουρνάρη, ο οποίος και του έδωσε γράμμα για τον Κασομούλη, στον οποίο πήγαιναν ο κυρ Τασιούλας για υπόθεσή του, και ο Στουρνάρης συνιστούσε στον Κασομούλη να βοηθήσει τον Τασιούλα να πάρει καλό τέλος η υπόθεσή του <**Ενθυμήματα**, τ. Β', σελ. 28>. Του είπεν όμως και μερικά για ζητήματα γενικής φύσεως να τα πει στον Κασομούλη προφορικά, γιατί δεν σύμφερνε (*συνέφερε*) να τα γράψει για λόγους προνοίας. Ο Κασομούλης τότε βρίσκονταν στο Ναύπλιο.

Περισσότερες πληροφορίες δεν κατόρθωσα να αρυσθώ¹⁰², νομίζω όμως ότι αρκετά θα μας γνωρίσουν τον άνδρα τα κατωτέρω πιστοποιητικά αυτού από

⁹⁸ Σημείωση-προσθήκη σε φωτοτυπία της σελ. 392 του χειρογράφου μεταγενέστερη και από άλλο χέρι, πιο πιθανό από τον Ζ. Ζωγράφο, εγγονό του Φ.Ζ., και με μολύβι μας πληροφορεί ότι: «το σπίτι αυτό αγοράστηκε από τον Μιχαλάκη Κακάλη του Αλεξάνδρου. Δυστυχώς κατεδαφίστηκε και κτίστηκαν κινηματογράφος κ.λπ.. Σ' αυτό κάθισε ο Παπασωτήρης και η οικογένεια Βλαχοδήμου της Πολυτίμης, που ήταν δασκάλα».

⁹⁹ **Ριζί**, το ορθό Ρεζί (Regie)= Γαλλική Εταιρεία Μονοπωλίου Καπνών.

¹⁰⁰ **Κουλτσήδες**, φύλακες (κολτσήδες).

¹⁰¹ Για τον Τασιούλα ο Φ.Ζ. σε άλλο χειρόγραφο κείμενό του, των νεανικών χρόνων του, γράφει: «Ούτος επί Αλή πασά έδρασεν ενταύθα ως εισπράκτορας φόρων. Είτα δε, άμα και εξερράγη η επανάστασις κατά του τυράννου, εγκαταλιπών τιμάς και περιουσίαν εις την διάθεσιν των Τούρκων, ηνώθη μετά των λοιπών Ελλήνων και επολέμησεν υπέρ πίστεως και πατρίδος ως μπολακτής...». Στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Γ 68 η Β. Σωσσίδου -εγγονή του Δούκα Σαχίνη- αναφέρει τον Τασιούλα ως «πρώτο γραμματέα του Αλή πασά».

¹⁰² **Αρυσθώ**, αντλήσω (το αρχαίο ρήμα **αρύομαι**).

μέρος των καπεταναίων, τα οποία είχε την ευγενή θέληση <να μου παραχωρήσει> ο Απόστολος Κουκούλη γαμβρός του Δ. Γκαργκατσούια στη θυγατέρα <του> Κατίνα, στον οποίο και βρίσκονται τα πιστοποιητικά. Αντίγραφα αυτών παραθέτω παρακάτω, διότι αυτά αποστομίζουν (αποστομώνουν) εκείνους που δισχυρίζονται ότι τον αγώνα είχαν ενεργήσει οι μεγάλοι έμποροι αποβλέποντας σε οικονομικές ωφέλειες.

<έγγραφο> (1)

χαρτόσημο τάξεως

1 δραχμής

Πιστοποιητικόν

Πιστοποιούμεν οι υποφαινόμενοι εν καθαρά συνειδήσει ότι ο κ. Αναστάσιος Γεωργίου Σιατιστέας από Σιάτιστα της Μακεδονίας γνωστός τοις πάσι, ως εκ της διακεκριμένης θέσεως, ην κατείχε παρά τω διαβοήτῳ Αλή πασιά, ἅμα εξερράγη η κατά του τυράννου Ελληνική Επανάστασις κατά τας αρχάς αυτής περί τα 1821 καταφρονήσας και εγκαταλείψας δόξαν, πλούτη, κατάστασιν σημαντικήν και το τρομερώτερον ἄπασαν την οικογένειάν του εις τας χείρας και την διάκρισιν των Οθωμανών ηνώθη μετά των λοιπών Ελλήνων, ανδρείως μαχομένων υπέρ πίστεως και πατρίδος και ἔλαβε μέρος εις τον υπέρ ανεξαρτησίας της πατρίδος ιερὸν αγώνα, ευρεθείς ως Μπουλοξής¹⁰³ εις πολλές μάχας και πολιορκίας, καθὼς (394) εις την κατά του Σκόντρα τεράστιον μάχην συμβάσαν εις Πέτρα-Κούτζεια, εις την τρομεράν πολιορκίαν του Μεσολογγίου και ἄλλας πολλές, τας οποίας παραλείπομεν χάριν συντομίας, διατελέσας υπό τας οδηγίας του αιμινήστου Καραϊσκάκη, Νικ. Στουρνάρη, Κώστα Μπότζιαρη και ἄλλων διαφόρων οπλαρχηγών, αγωνισθείς ανδρείως κατά των τυράννων και συμπεριφερόμενος με την ανήκουσαν ευπειθειαν και πειθαρχίαν προς τους ανωτέρους του.

Αι στρατιωτικές εκδουλεύσεις του ρηθέντος Αναστασίου Σιατιστέως καθὼς και αι χρηματικές θυσίες, τας οποίας ἐνθους και αυθορμητῶς ἐπρόσφερεν ολοκαύτωμα εις τον υπέρ ἀπελευθερώσεως της πατρίδος ιερὸν βωμόν, εἶναι σημαντικές και πασιφανέστατες.

Βλέποντες δε ότι ουδεμίαν αμοιβήν και περίθαλψιν ἔτυχε παρά της πατρίδος και θεωρούντες αὐτὸν πάντῃ ηδικημένον και παρημελημένον, δίδομεν το παρὸν πιστοποιητικὸν εις χείρας του, ὅπως του χρησιμεύσῃ ὅπου ἀνήκει προς ἀπόλαυσιν των στρατιωτικῶν δικαιωμάτων και θυσιῶν του και υποφαινόμεθα.

Αθήναι τη 15^η Μαρτίου 1843

Κ. μπότζιαρης

Αθανάσιος Λιδωρίκης

ανδρέας Ισέφ

...(δυσανάγνωστος)

Ν. Πανοργιάς

μικριγιανις

(δυσανάγνωστος)

Χρήστος...(δυσανάγνωστος)

Ιωάννης...(δυσανάγνωστος)

Γιάννης Κω...(δυσανάγνωστος)

Ευαγγέλης Μ. κοντογιάν...

...(δυσανάγνωστος)

¹⁰³ Μπουλοξής<μπουλουξής, διοικητής άτακτου, μικρού στρατιωτικού σώματος.

Στην πίσω σελίδα του εγγράφου:

Επικυροί το γνήσιον των όπισθεν δώδεκα υπογραφών.

Αθήναι

τη 5 Ιουνίου 1848

Ο Δήμαρχος Αθηνών

Σπ. Μπενιζέλος

Σφραγίδα.

<έγγραφο> (2)

Αριθ. 18399

Βασίλειον της Ελλάδος

<Θυρεός>

Το Υπουργείον των Εσωτερικών

Προς τον κ. Αναστάσιον Σιατιστέα

Η Α. Μ. ο Βασιλεύς δια του υπό ημερομηνίαν 6 Νοεμβρίου τ.ε. Β.Διατάγματος ευηρεστήθη να σας διορίση Έπαρχον Δωρίδος (395)

Αναγγέλλοντες τούτο προς υμάς ευχαρίστως πεποιθάμεν, Κύριε, ότι δια της μετ' ακριβείας και ζήλου εκπληρώσεως των καθηκόντων, τα οποία ανέθηκεν εις υμάς η Κυβέρνησις, θέλετε αναδειχθή άξιος της Β<ασιλικής> εκλογής και θέλετε δώσει νέα δείγματα ικανότητος περί την υπηρεσίαν και αφοσιώσεως εις τον θρόνον.

Αθήναι. Την 7 Νοεμβρίου 1845

Σφραγίδα.

Ο Υπουργός

Ι. Κωλέτης

Περί του διορισμού του

ως Επάρχου Δωρίδος

<έγγραφο> (3)

αριθ.7001 Αριθ. 1015 ελήφθη την 22 Μαΐου 1846

Βασίλειον της Ελλάδος

Στέμμα. <Θυρεός >

Το Υπουργείον των Εσωτερικών

Προς τον Έπαρχον Δωρίδος

Παρακαλείσθε, Κύριε Έπαρχε, άμα λάβετε την παρούσαν να μεταβήτε ενταύθα και παρουσιασθήτε ενώπιον του επί των Εσωτερικών Υπουργού, δια να δώσητε πληροφορίας επί τινος υποθέσεως.

Αθήναι τη 20ή Μαΐου 1846

Ο Υπουργός

Ι. Κωλέτης

<έγγραφο> (4)

Ετεροδημοτών Στοιχ. Α

Αριθ. Πρωτ. Ορκ. 35

Α. 125

Δήμος Αθηναίων

Ο

Δήμαρχος Αυτών

Απόδειξις ορκωμοσίας

Ο κύριος Αναστάσιος Γεωργίου από Σιάτιστα της Μακεδονίας, δημόσιος υπάλληλος, δημότης του Δήμου Λαμίας, της επαρχίας Φθιώτιδος, έδωκεν ενταύθα ενώπιόν μας κατά την 24 Ιουνίου 1846 τον όρκον του σύμφωνα με τον περί ορκοδοσίας των Πολιτών Νόμον Α΄. της 30 Απριλίου 1846.

Όθεν δυνάμει του άρθρου 8 του αυτού Νόμου τω χορηγείται κατ' αίτησίν του η παρούσα Απόδειξις.

Εν Αθήναις την 12 Ιουλίου 1846

Ο Δήμαρχος και α.α.

Ο Δημαρχών πάρεδρος

Σπυρίδων Μπενιζέλος

Σφραγίδα

<έγγραφο> (5) (396)

Αριθ. 148

Βασίλειον της Ελλάδος

(Θυρεός)

Το Υπουργείον των Εσωτερικών

Προς Τον Κύριον Αναστάσιον Σιατιστέα

Η Α. Μεγαλειότης δια του υπό σημερινήν ημερομηνίαν Υ. Διατάγματός της ευηρεστήθη να απολύση υμάς της οποίας κατείχετε μέχρι τούδε θέσεως του Επαρχου Κυνουρίας.

Κοινοποιούντες εις υμάς την Β. ταύτην απόφασιν σας προσθέντες, Κύριε, ότι θέλει ληφθή φροντίς εν καιρώ να σημειωθήτε εις τον υποβληθησόμενον εις την Βουλήν κατάλογον των συνταξιούχων με ανάλογον σύνταξιν καθόσον ηθέλατε έχει προς τούτο δικαίωμα.

Εν Αθήναις την 3 Ιανουαρίου 1848

Ο υπουργός

Ρήγας Παλαμήδης

Περί απολύσεώς του

<έγγραφο> (6)

Αριθ. 220

Βασίλειον της Ελλάδος

Ο

Δήμαρχος Λαμίας

Πιστοποιεί ότι

Ο εξαιτούμενος να εφοδιασθή με ελληνικόν εξωτερικόν διαβατήριον παρά της Βασιλ. Νομαρχίας Φθιωτιδοφωκίδος κύριος Αναστάσιος Γεωργίου Σιατίστεύς ήλθεν εις την Ελλάδα κατά το έτος 1818, ενεγράφη δε Δημότης εις τα ληξιαρχικά βιβλία του Δήμου Λαμίας κατά το έτος 1835, υπό τον αύξοντα αριθμόν 280, έδωσε τον όρκον της Πίστεως και υποταγής προς την Α.Μ. τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα και συνεμορφώθη εντελώς με τας διατάξεις του άρθρου 5 του περί Ελληνικής ιθαγενείας Νόμου και εκ τούτου απέκτησε το δικαίωμα του να καλύπτεται υπό την Ελληνικήν Σημαίαν και εκτός του Βασιλείου.

Κατ' αίτησίν του χορηγήθη το παρόν προς χρήσιν του.

Εν Λαμία την 27 Φεβρουαρίου 1850

Ο Δήμαρχος

(ξεσχισμένο) (397)

<έγγραφο> (7)

Χαρτόσημον

τάξεως 10 δραχμών

Βασίλειον της Ελλάδος

Η επί των

πωλήσεων των Οθωμανικών ιδιοκτησιών

Εξεταστική Επιτροπή.

<Παραθέτουμε στο Παράρτημα, § 9. έγγραφα από το αρχείο του Φ. Ζυγούρη, φωτοτυπία τμήματος του πρωτοτύπου>

Λαβούσα υπ' όψιν το αφορών τας περί ιδιοκτησίας απαιτήσεις του Κυρίου Αναστασίου Γεωργίου Κότζου έγγραφον, όπερ εστί χοτζέτιον¹⁰⁴ του Απτουχαμγέδ Σαΐδ, δι' ου κυρούται ότι ο Χουσεΐν και ο Ρασίδ, υιοί του Αχμάδ επώλησαν και παρεχώρησαν γαίας ενός ζευγαρίου¹⁰⁵, οίκημα γεωργικόν, αχυρώνα, γήπεδον φυτοκαλλιεργημένον και γήπεδον αλωνίου, όλα κείμενα εντός των ορίων του εν Λαμία τσιφλικίου Αυλάκι¹⁰⁶, προς τον Κύριον Αναστάσιον Γεωργίου Κότζου.

¹⁰⁴ **χοτζέτι**: δεν αποτελεί τίτλο ιδιοκτησίας, αλλά δίνει δικαίωμα στη χρήση και όχι στην πλήρη ιδιοκτησία μιας έκτασης, βλέπε πιο κάτω και την υποσημείωση 107 για το **ταπί**.

¹⁰⁵ **Ζευγάρι**, μονάδα μέτρησης αγροτικών εκτάσεων.

¹⁰⁶ Στο χειρόγραφο κείμενο του Φ.Ζ. η ονομασία του τσιφλικιού ήταν δυσανάγνωστη. Στην ορθή ανάγνωση σε «Αυλάκι» μας οδήγησε η πληροφορία που μας έδωσε, από τα Γ.Α.Κ.- Αρχεία Ν. Φθιώτιδας, η κ. Σοφία Βακιρτζηδέλη, ΤΕ Ταξινόμος.

Θεωρήσασα το υπ' αριθ. 81 από 3 Δεκεμβρίου 1840 έγγραφον του Οικονομικού Επιτρόπου Φθιώτιδος, ευρούσα ότι το έγγραφον τούτο είναι τακτικόν κατά τους παρά τοις Οθωμανοίς νομίμους τύπους, δεκτούς γενομένους κατά μέρος και παρά τω Ελληνικώ Κράτει προς εξασφάλισιν των αγοραστών Ελλήνων.

Εξαγαγούσα εξ όλων των ανωτέρω ότι το Δημόσιον δεν έκπεται <;> να έχη απάντησίν τινά,

Συμμορφουμένη με τας υπ' αριθ. 3.817. 28 Αυγούστου 1836 διαταγάς της επί του Βασιλικού Οίκου και των Εξωτερικών και της επί των Οικονομικών Βασιλ. Γραμματείας της Επικρατείας

Αποφασίζει

Εγκρίνει και αναγνωρίζει τον ειρημένον κ. Αναστάσιον Γεωρ. Κότζου ως νόμιμον κύριον των άνω ειρημένων κτημάτων κατά τα εν τω χοτζετίω σύνορα.

Καθ' όσον αφορά τα δικαιώματα του Δημοσίου επί των δια ταπίων¹⁰⁷ κατεχομένων κτημάτων ο ειρημένος Κύριος θέλει υπόκεισθαι εις το ληφθισόμενον γενικόν μετρον.

Εν Αθήναις την 25 Ιουνίου 1842

Η Επιτροπή

Σφραγίδα Γεώργιος Αινιάν, γ. Ψύλλας Μ. Πούλιου (398)

Ενεργηθήτω η άντικρυ απόφασις της επί των Οθωμανικών Ιδιοκτησιών Εξεταστικής Επιτροπής.

Αθήναι την 28 Ιουνίου 1842

Ο επί του Βασιλικού Οίκου και των Εξωτερικών Γραμματεύς της Επικρατείας
υπογρ. δυσανάγνωστη

Ο Διευθυντής της επί των Οικονομικών Γραμματείας της Επικρατείας
υπογρ.δυσανάγνωστη

Εκ των ανωτέρω πιστοποιητικών πληροφορούμεθα ότι ο Τασιούλας Γεωργίου Κότζου ήταν ένας συμπολίτης μας που άξιζε να καταλάβει θέση στο παρόν έργο, ήταν ένας αξιομνημόνευτος Σιατιστεύς. Αυτός, όπως αναφέραμε, είχε διακεκριμένη θέση κοντά στον Αλή πασιά, είχε περιουσία αξιόλογη, είχε δόξα και τον εκτιμούσεν η κοινωνία, γνωστός, ως μας αναφέρει το α΄ (πρώτο) πιστοποιητικό, γνωστός τοις πάσι. Αλλ' όμως είχε και πατριωτισμόν άξιον μιμήσεως,

¹⁰⁷ **Ταπί** =ο επίσημος τίτλος ιδιοκτησίας, που εκδίδεται από το Κτηματολόγιο στην Τουρκία για τα ακίνητα. Στην περίπτωση μας: οι εδαφικές εκτάσεις που αγόρασαν οι Έλληνες από τους Τούρκους που εγκατέλειπαν την Ελλάδα μετά την απελευθέρωση ήταν ιδιωτικές και οι συμβολαιογραφικές πράξεις γίνονταν με χοτζέτια. Οι Έλληνες έτσι αποκτούσαν δικαίωμα χρήσης και όχι και ψιλή κυριότητα. Την ψιλή κυριότητα απέκτησαν με διαδοχικές αποφάσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης στη δεκαετία του 1950, όταν τους δόθηκαν τίτλοι ιδιοκτησίας, τα γνωστά παραχωρητήρια, τα οποία στην καθομιλουμένη ονομάζονταν «ταπιά».

που τον έκαμεν, όταν κηρύχτηκεν η Ελληνική Επανάσταση, να θυσιάσει και δόξαν και πλούτη και την οικογένεια, που, ως γνωστή στους Τούρκους, θα υπόφερε (υπέφερε) μαρτύρια από αυτούς για το διάβημα του αρχηγού της, και έτρεξε να λάβει μέρος μεταξύ των αγωνιζομένων υπέρ της απελευθερώσεως της Πατρίδος του, για να προσθέσει και αυτός το κατά δύναμιν για την (399) επιτυχίαν του αγώνος, υπηρετώντας εις αυτόν ως στρατιώτης και υποστηρίζοντας αυτόν χρηματικά, δαπανώντας αφειδώς την σημαντικήν του περιουσίαν για την επιτυχίαν του¹⁰⁸.

Ο κυρ Τασιούλας και στην ιδιαίτερή του πατρίδα Σιάτιστα πολλές υπηρεσίες πρόσφερεν. Επανειλημμένα χρημάτισεν έφορος των σχολείων και, επειδή τα οικονομικά αυτών δεν βρίσκονταν σε ευχάριστη θέση και το διδάσκον προσωπικόν υπόφερε, γιατί δεν πληρώνονταν τακτικά τους μισθούς του, ο κυρ Τασιούλας τους πλήρωνε μέρος από το ιδιαίτερό του ταμείο. Αυτός, χάρις στην εμπιστοσύνη που ο Αλής έτρεφε σ' αυτόν (στο πρόσωπό του), κατόρθωνεν η ιδιαίτερη πατρίδα του με ευκολία (να) κατορθώνει (πετυχαίνει) ό,τι απαιτούσε την επέμβαση του Αλή. Αυτός π.χ. κατόρθωσε να δώσει ο Αλής την άδεια να κατεδαφίσουν οι κάτοικοι της Σιάτιστας τον μικρόν ναόν του Αγίου Δημητρίου και να ανεγείρουν νέον με μεγαλυτέρας διαστάσεις, χωρίς να παρεμβάλει εμπόδια. Χάρις στον κυρ Τασιούλα η Σιάτιστα δεν υπόφερεν ό,τι υπόφερναν άλλες κοινότητες, που έβλεπαν να σύρονται στα χαρεμλίκια του τέρατος τα ωραία των κορίτσια, που στρατολογούσε μέσον (μέσω) των πρακτόρων του, που διατηρούσε στις κοινότητες. Και όμως, και αν και τόσες υπηρεσίες πρόσφερε στην πατρίδα του ο κυρ Τασιούλας, ήταν εντελώς λησμονημένος και το όνομά του άγνωστο στους <συμ>πατριώτες του, μολονότι η κατοικία του¹⁰⁹ ευρίσκεται στο κέντρον της Σιάτιστας, ολίγα (400) βήματα παρέκει της πλατείας των Τριών Πηγαδιών, και είναι ένα από το καλύτερα αρχοντόσπιτα του τόπου, που σώζεται και σήμερα¹¹⁰ σε καλή οπωσδήποτε κατάσταση και διασώζει έκδηλα σημεία της σπουδαιότητας αυτής για την τέχνη τη βυζαντιακή (βυζαντινή), μη εξαφανισθέντα, αν και περιήλθε σε χέρια δυο νεότερων ιδιοκτητών, του Γεωργίου Σαχίνη και του Δημητρίου Βόκα, και δέχτηκε την επέμβαση της νεότερης

¹⁰⁸ Ο Τασιούλας Γεωργίου αναφέρεται στο «Μητρώο των κατά τον ιερόν αγώνα αξιωματικών», που φυλάσσεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη, με τα εξής στοιχεία: Σιατιστεύς Γεωργ. Αναστάσιος (σελ. 212, αριθμ. 2839).

Μακεδών, κάτοικος Δωρίδος. Υπηρέτησε κατά τον αγώνα, παρευρεθείς εις διαφόρους μάχας και πολιορκείας (sic). (Συν. 380). Τάξις εβδόμη.

Βλέπε Γ. Χ. Χιονίδη, «Οι εις τα Μητρώα των Αγωνιστών του 1821 αναγραφόμενοι Μακεδόνες», ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 12, σελ. 34-65.

¹⁰⁹ Ιδιοκτησιακή κατάσταση της οικίας Τασιούλα:

(1) Κυρ Τασιούλας / (2) Δούκας Σαχίνης / (3) Γεώργιος Σαχίνης (κληρονόμος του Δούκα Σαχίνη)(4) Βόκας Δημήτριος / (5) Κακάλης Μιχαήλ του Αλεξάνδρου. Πηγές: Λεύκωμα Σιατιστέων Μνήμη, σελ. Γ 68 και οι χειρόγραφες σελίδες 187, 392 και 400 του παρόντος έργου.

¹¹⁰ Σήμερα: εποχή που ζει ο Φ.Ζ.

τέχνης. Χαίρω ιδιαιτέρως, διότι μπορώ σήμερα να ανασύρω από τα βάθη της λήθης ένα ακόμη τέκνο της πατρίδας μου Σιάτιστας, που όχι ολίγο έδρασε εθνικώς και πολλαχώς εξυπηρέτησε τα συμφέροντα της ιδιαίτερης και <της>μεγάλης πατρίδος μας. (401)

10. Λιώλιος Νούσιος

Ο Λιώλιος Νούσιου γεννήθηκε και ανατράφηκε στη Σιάτιστα. Όταν ο Νικ. Κασομούλης, εξάδελφος του Λιώλιου, στάλθηκε για να λάβει μέρος ως πληρεξούσιος της Σιάτιστας στη σύσκεψη των καπιταναίων που θα γίνονταν στην Καστανιά, ο Λιώλιος Νούσιου τον συνόδευσε ως αξιωματικός <Ενθυμήματα, τ. Α΄, σελ. 171>. Ο Λιώλιος ήταν πατέρας του Δημητρίου Νούσιου και πάππος του Γεωργίου Νούσιου, που σκότωσαν τα σώματα της Αντίστασης στην Κατοχή της Ελλάδος από τους Γερμανοϊταλούς.

11. Γεώργιος Νάνος (Μπακαμίσιος)

Και ο Γεώργιος Νάνος ήταν Σιατιστινός, εξάδελφος του Κασομούλη, επίσης και αυτός ήταν αξιωματικός και ακολούθησε τον Κασομούλη, όταν πήγε στην Καστανιά και έλαβε μέρος στη σύσκεψη των καπεταναίων ως πληρεξούσιος των Σιατιστινών.

Οι δυο ανωτέρω αξιωματικοί με 25 σπλίτες αποτέλεσαν το σώμα του Κασομούλη στην Ελληνική Επανάσταση. Πού έδρασαν και πόσοι επέζησαν μας είναι άγνωστο, όπως και τα ονόματά τους.

12. Χάτσιος Νιάνιουκας

Αυτός, επίσης, γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας, που η κατοικία του ήταν κοντά στη βρύση Κατούρα, επάνω στο ύψωμα που σχηματίζεται από μεγάλους βράχους και σήμερα είναι το σπίτι του Δημητρίου Στάθη, χρημάτισε στην Επανάσταση του 1821 σημαιοφόρος του τάγματος στο οποίο υπηρετούσε. (402)

13. Ο Γεώργιος Νιόπλιος ή Ρούσης, ο νεότερος

Ο Γεώργιος Νιόπλιος γεννήθηκε στη Σιάτιστα κατά το δεύτερο ήμισυ της 18^{ης} εκατονταετηρίδας. Ακροάστηκε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία της πατρίδος του και έπειτα εστάλη στην Ιταλία, όπου έλαβε ανώτερη μόρφωση. Ανήκε στην αριστοκρατική οικογένεια του Γεωργίου Ρούση, ιατροφιλοσόφου, που του δόθηκε στο Πατάβιο της Ιταλίας από μέρος της εκεί Ακαδημίας ο τίτλος της ευγενείας, Nobilis¹¹¹, όπου και χρεωστέεται το οικογενειακό επώνυμο

¹¹¹ Για το θέμα βλέπε σημ. στο Στ΄ Μέρος, Ευεργέτες, σελ. χειρ.500.

Νιόπλιος. Αυτός <ο Γ. Νιόπλιος> ήταν έγγονος του Γ. Ρούση, που αναφέραμε παραπάνω, και αυτού πάλι έγγονος ήταν ο νεότερος Γεώργιος Νιόπλιος, που ζούσε στα τέλη της 19^{ης} εκατονταετηρίδας και είχε το σπίτι του εκεί που κτίστηκε το σπίτι του Ζήση Ζωγράφου, δημοδιδασκάλου, όπου είναι το οικόπεδο του Δ. Μπήτσια και της Ρήνας Μώραλη¹¹², και το οποίο <σπίτι του Νιόπλιου> μπροστά 'πο λίγα χρόνια κάηκε.

Ο Γεώργιος Νιόπλιος <ή Ρούσης ο νεότερος> έλαβεν επιμελημένην ανατροφήν, ήταν κάτοχος πολλών ευρωπαϊκών γλωσσών, φυσικά ευφυής και εξαιρετικά εύγλωττος. Οι σύγχρονοι αυτού, όταν γίνονταν λόγος για την ευγλωττία, έλεγαν: «Δυο μονάχα μιλούν με γλύκα, ο Νιόπλιος από τη Σιάτιστα και ο κυρ Αλέξης¹¹³, άνθρωπος του Σουλτάνου, που έμενε στα Γιάννινα».

Τα πολλά αυτού προσόντα είχαν εκτιμήσει οι αδελφοί Γερμάνη από το Βλάτσι <Βλάστη>, που διατηρούσαν σπουδαίο κατάστημα στα Βιτώλια, και τον πήραν για διευθυντή του καταστήματός τους και χρημάτισε για πολλά χρόνια διευθυντής.

Στα 1812 τον βλέπομε συνεταιρο του Μιχαήλ Ζυγούρη. Του συνεταιρισμού αυτού σώζεται μπιλάντζο, που έγινε στη Βιέννη <βλ. Φ.Ζ. σελ. χειρ. 651>. Είχαν κατάστημα στη Βιέννη και στη Σιάτιστα. Από τη Βιέννη έφερναν στη Σιάτιστα κοσμήματα πολύτιμα. Τότε ήρθαν στη Σιάτιστα 4 ροζέτες με 16 διαμαντόπετρες, ονομαστές η καθεμιά, καρδιές, ζώνες, σκουλαρίκια, (403) μαργαριτάρια, υφάσματα πολυτελείας, έπιπλα και σκεύη, σερβίτσια διάφορα, φιάλες με είχρυσες επιγραφές, ποτήρια με χρυσά κοσμήματα, του νερού και του κρασιού κ.λπ.. Η παράδοση αναφέρει ότι τα εμπορεύματά τους μεταφέρονταν με καμήλια, που, όταν έρχονταν, έπιαναν το διάστημα από τα Τσισμέδια έως το σπίτι του Ζυγούρη. Από τη Σιάτιστα πάλι έφερναν εκεί (στη Βιέννη) κρόκο, δέρματα, γουναρικά, νήματα ερυθρά, βαμβάκι ακατέργαστο και άλλα προϊόντα της Τουρκίας. Ο συνεταιρισμός αυτός βάσταξεν έως τα 1819, οπότε διαλύθηκε, ένεκα του θανάτου του Μ. Ζυγούρη, ο οποίος έγινε (επήλθε) στο δρόμο επιστρέφοντας <όταν ο Μ. Ζυγούρης επέστρεφε> από το ταξίδι στην Ευρώπη.

Από τα 1800 <ο Γ. Νιόπλιος ή Ρούσης ο νεότερος> αναμείχτηκε ενεργώς στα πράγματα της Κοινότητας και διευθύνει (διηύθυνε) αυτά, τόσο τα εκπαιδευτικά όσο και τα πολιτικά. Τον βλέπομε από τότε έφορο των σχολείων, μέλος της Εθνικής Εταιρείας των Φιλικών, αρχηγό της διοργάνωσης αμύνης ενάντια των επιδρομέων της πατρίδος του και γενικά σε κάθε κίνδυνο, σε κάθε ανάγκη της κοινότητας το Νιόπλιο βλέπομε να πρωτοστατεί. Ο Νιόπλιος με τις προσπάθειές του κατορθώνει να εξαγοράσει τη Σιάτιστα με 6000 μονάχα γρόσια

¹¹² Στο Πρόχειρο ο Φ. Ζ. την αναφέρει ως Ρήνα Νιόπλιου .

¹¹³ **Αλέξης Νούτσος**, αρχιπροεστός Ζαγορίου, πολιτικός στην αυλή του Αλή πασά, βλ. Αραβαντινού Σπ. Π. **Ιστορία Αλή πασά του Τεπελενλή**, σελ. 465. Ο Φιλήμων τον συμπεριλαμβάνει στον κατάλογο των Φιλικών, **Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως**, σελ. 405

από τους Λιλιπαράδες <;>, στους οποίους στην εποχή [του ήταν ακόμα ιμλιάκι]¹¹⁴.

Αυτός ήταν το σπουδαιότερο μέλος, να μη είπω η ψυχή, της Επιτροπής της Εθνικής των Φιλικών Εταιρείας [στη Σιάτιστα] και τον συναντούμε πράγματι τέτοιο ανάμεσα στα λοιπά μέλη της Επιτροπής, τον αρχιερέα Ιωαννίκιο, τον Παπαγόρα, τον Μοσχοπολιτάνο, γραμματέα άλλοτε του Τζιαλαλεντίν μπέη, και <τον> Δημ. Χ΄ Μιχαήλ, όταν συνήλθαν στο σπίτι του Νικ. Κασομούλη, για να συσχεφθούν και αποφασίσουν την αποστολή πληρεξουσίου της Σιάτιστας στη σύσκεψη που θα γίνονταν στο Βέρμιο¹¹⁵ από τους καπεταναίους, για να καθορίσουν τη στάση <τους απέναντι> στους Τούρκους, ύστερα από την καταστροφή της Κασσάνδρας¹¹⁶. Τον Νιόπλιο ευρίσκομε πληρεξούσιο¹¹⁷ της Σιάτιστας στη σύνοδο των αρχηγών (καπεταναίων) του (404)¹¹⁸ (405) Βερμίου, που έκαμαν το Φεβρουάριο του 1822 στην Ι. Μονή της Παναγίας του Δοβρά¹¹⁹.

Στα 1822, ύστερα από την καταστροφή του Πύργου των Λαζαίων και την εκεί αποτυχία του κινήματος, μερικά υπολείμματα επαναστατών του Βερμίου κατάφυγαν (κατέφυγαν) στη Σιάτιστα, αποτάθηκαν (απευθύνθηκαν) στο Νιόπλιο και ζήτησαν την προστασία του <Ι.Κ.Βασδραβέλλη, Οι Μακεδόνες, σελ. 180>. Στα 1821 ο Κασομούλης έγραψε στον Εμμ. Παπά από την Ύδρα, όπου τότε βρίσκονταν, <ο Κασομούλης> υποδεικνύοντας ότι πρέπει να λάβει την πρωτοβουλία, για να γίνει στον Όλυμπο σύσκεψη των καπεταναίων, και του συνιστούσε να καλέσει από τη Σιάτιστα το Γεώργιο Νιόπλιο <Ι.Κ.Βασδραβέλλη, Οι Μακεδόνες, σελ. 121>, το οποίο δείχνει την εκτίμηση

¹¹⁴ **Ιμλιάκι** λέξη τουρκική· «**Ιμπλιάκια**: «Ούτως εκλήθησαν ιδιόκτητα κτήματα του Αλή πασά, τα πωληθέντα υπό της Κυβερνήσεως επί Σουλτάν Μετζήτ. Τα κτήματα ταύτα ο Αλή πασάς τα είχε διηρπαγμένα παρά των Χριστιανών». (Π. Λιούφη, **Ιστορία της Κοζάνης**, σελ. 305-306).

¹¹⁵ Ο Γ. Νιόπλιος συμμετείχε στη σύσκεψη των προκρίτων της Σιάτιστας (Σιάτιστα Αύγουστος 1821), στην οποία αποφάσισαν την αποστολή του Ν. Κασομούλη ως πληρεξουσίου στη σύσκεψη των Καπεταναίων στην Καστανιά Πιερίας (και όχι στο Βέρμιο). Ο Κασομούλης αναχώρησε από τη Σιάτιστα την α΄ Σεπτεμβρίου 1821, βλ. **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833**, τ. Α΄, σελ. 143-146.

¹¹⁶ Η πληροφορία «ύστερα από την καταστροφή της Κασσάνδρας» δεν ευσταθεί, γιατί η σύσκεψη στην Καστανιά Πιερίας έγινε στα μέσα του Σεπτεμβρίου του 1821, ενώ η καταστροφή της Κασσάνδρας επήλθε στα τέλη του Οκτώβρη του 1821, βλέπε Κασομούλη **Ενθυμήματα Στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833**, τομ. Α΄, σελ. 143 κ.α. και **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους** της Εκδοτικής Αθηνών, τόμος ΙΒ΄, σελ. 188.

¹¹⁷ Ο Νιόπλιος ευρίσκεται στη συνάντηση του Βερμίου ως απεσταλμένος της Σιάτιστας, βλέπε Ι.Κ.Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνες 1796-1832**, σελ. 157.

¹¹⁸ Δεν υπάρχει χειρόγραφη σελίδα με αριθμό 404 και η συνέχεια της αφήγησης ευρίσκεται κανονικά στη σελ. 405 των χειρογράφων.

¹¹⁹ **Μονή Παναγίας Δοβρά**, βρίσκεται 5,5 χλμ. βορειοδυτικά της Βέροιας, επάνω στις πλαγιές της οροσειράς του Βερμίου.

που είχε, πολύ δίκαια, για την ικανότητα και <τη> σύνεσή του, που έδειχνε στις δύσκολες περιστάσεις, όπως μαρτυρούν και τα ακόλουθα γεγονότα.

Ύστερα από την αποτυχία του Αγώνα στο Βέρμιο, ο Νιόπλιος έσωσε τη Σιάτιστα από την οργή του Χουρσίτ με τη σύνεση και τις σχέσεις του (βλέπε λεπτομέρειες στο Α΄ Μέρος του παρόντος <σελ. χειρ.32>). Η παράδοση αναφέρει ότι, ύστερα από την καταστροφή της Νάουσας και της Κασσάνδρας, ο Αμέτ βέης, φρόνιμος Τούρκος στην Καστορία, όπου υπάγονταν η Σιάτιστα, όταν πληροφορήθηκε ότι τοιμάζονταν κίνημα στις περιφέρειες Σιάτιστας, Βλάτσης <Βλάστης>, Κλεισούρας κ.λπ., το Νιόπλιο προσκάλεσε από τη Σιάτιστα και επέστησε την προσοχή του, όπως και την προσοχή των προκρίτων των άλλων πολιτειών, μη τυχόν και κάμουν την ανοησία να προβούν σε κίνημα επαναστατικόν, καθόσον ολίγες χιλιάδες Αλβανοί φθάνουν να καταστρέψουν και τις πατρίδες τους, όπως κατάστρεψαν τη Νάουσα και την Κασσάνδρα.

Στα 1827 ο Νιόπλιος με 400 Σιατιστινούς έχει αποκρούσει τον Αλβανό Ταφήλ Μπούζην και έσωσε τη Σιάτιστα από τη λεηλασία (βλέπε λεπτομέρειες στο Α΄ Μέρος του παρόντος <σελ. χειρ.33>).

Στα 1828 ο Νιόπλιος έσωσε τη Σιάτιστα από τους Αλβανούς που είχαν επιδράμει με αρχηγούς τους Αρσλάν και Βελή μπέην <σελ. χειρ. 35>.

Και στα 1830 ο γενναίος Νιόπλιος έσωσε τη Σιάτιστα από επιδρομήν, (406) και πολύ δίκαια η λαϊκή ποίηση απαθανάτισε το όνομά του στα δημώδη τραγούδια. Δυστυχώς, όμως, δεν ανταμείφθηκαν οι τόσοι κόποι του, οι τόσες προσπάθειες με το να ιδεί να εκπληρώνονται τα εθνικά του ιδανικά. Τουναντίον είδε να διαψεύδονται τα όνειρά του· και αυτό του έκαμε αδύνατη τη ζωή του με τους συναγωνιστές του και δέχτηκε να προσληφθεί, με τη σύσταση των αδελφών Γερμάνη, κοντά στον ηγεμόνα της Σερβίας Μίλος Ομπρένοβιτς, που έκαμε τη Σερβία¹²⁰ στα 1815 πριγκιπάτο ανεξάρτητο, αναγνωρίζοντας την Υψηλή Πύλη. Τη θέση αυτή την πήρε ο Νιόπλιος ύστερα από τα 1830 και ευδόκιμα την εξυπηρέτησεν (υπηρέτησε) έως τα 1851, οπότε απόθανε στο Βελιγράδι. «Αιωνία έστω η μνήμη του». (407)

¹²⁰ Μίλος Οβρένοβιτς, (1780-1860), Ηγεμόνας της Σερβίας (1815-39, 1858-60).

Το 1813 αναγνωρίστηκε από τους Τούρκους ως διοικητής της ΝΔ. Σερβίας. Το 1815 με εξέγερση εναντίον τους και αγώνες πέτυχε την αναγνώριση καθεστώτος αυτονομίας για τη Σερβία και ο ίδιος έγινε ηγεμόνας της υποτελής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1817 αναγνωρίζεται ως ύπατος ηγεμών της χώρας και από τη σερβική συμβουλευτική Εθνοσυνέλευση. Εργάστηκε για τη διοικητική και στρατιωτική ανασυγκρότηση του κράτους του και πήρε μέτρα για την ενίσχυση του εμπορίου και των φτωχών αγροτών. Θεωρείται ο δημιουργός της σύγχρονης Σερβίας. (πηγή: Εκδοτικής Αθηνών Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, τ. 6^{ος}, σελ.189).

14. Ο Νικόλαος ή Αναγνώστης Λασπάς¹²¹

Ο Νικόλαος Λασπάς, γέννημα και θρέμμα της Σιάτιστας, εκπαιδεύθηκε στα σχολεία της πατρίδος του. Η οικία του βρίσκεται στη Γεράνεια, όπου σήμερα¹²² κατοικεί η οικογένεια του Νίκου Γκαργκατσούια, αλλ' ο ίδιος <ο> Λασπάς κατείχεν ολόκληρο το τετράγωνο των κτιρίων που βρίσκονται ανάμεσα των δυο δρόμων Παπαπαύλου και Καπετανοπούλου. Όποιος επισκέπτεται και σήμερα ακόμα την οικία του Λασπά σχηματίζει από αυτήν τη γνώμη ότι ο κύριος αυτής ήταν άνθρωπος διακεκριμένης κοινωνικής και οικονομικής θέσεως. Σώζεται μια αίθουσα με ευρείας διαστάσεις και με παράθυρα που φέρουν χρωματιστούς υαλοπίνακες. Η παράδοση αναφέρει ότι η οικία αυτή χρησίμευσε κάποτε για Μητρόπολη Σιατίστης.

Ο Λασπάς ήταν ευφυέστατος και είχε και μόρφωση όχι τυχαίαν. Τα φυσικά του και τα επίκτητα προτερήματά του έχουν εκτιμηθεί ενωρίς από τους ιδικούς μας και από τους ξένους και τον μεταχειρίστηκαν για την επιδίωξη των σκοπιμοτήτων τους. Η Φιλική Εταιρεία ενέργησεν εγκαίρως τη μύησή του και φέρεται στον κατάλογο των Φιλικών ως εξής: «Λασπάς Νικόλαος. Σιάτιστα. Πολιτικός. Εμνήθη εις Ιωάννινα το έτος 1819 υπό Κ. Πεντεδέκα. Προσέφερε κατά την μύησιν 300 ρούβλια»¹²³. Αναδείχτηκε δε διάθερμο (ένθερμο) μέλος της Φιλικής Εταιρείας και άσπονδος εχθρός του Αλή πασιά.¹²⁴

Ο Λασπάς υπηρέτησεν ως γραμματεύς του Πεχλιβάν πασιά, που επονομάζονταν Μπαμπά πασιάς. Όταν δε τα στρατεύματα του Μπαμπά πασιά -ο οποίος κηρύχτηκεν εχθρός του Αλή, γιατί ο Αλής συνεργάζονταν με τον Καρατάσο και Ανδρουτσουν και ήγειραν ανταρσίαν ενάντια της Υψηλής Πύλης- έδιωξαν από τη Θεσσαλία τους Αλβανούς του Αλή, οι οποίοι διευθύνθηκαν στη Στερεά Ελλάδα, ο Λασπάς αναχώρησε με τη συγκατάθεση του Μπαμπά πασιά, ήρθε στις Θερμοπύλες και στη Λεβαδιά, εξήγειρε τους (408) κατοίκους των μερών εκεί-

¹²¹ Ο. Φ.Ζ. αλλά και άλλοι συγγραφείς για το επώνυμο αυτό χρησιμοποιούν δυο τύπους: Λασπάς και Λασπιάς.

¹²² Στην εποχή του συγγραφέα.

¹²³ Φιλήμων Ιωάννης, *Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, τ. Α΄, σελ. 399.

¹²⁴ «Λασπ[ι]άς Νικόλαος (σελ.8, αριθμ. 69). Μακεδονία. Ένας των προκρίτων της Μακεδονίας. Μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Διατελών πλησίον των κατά του Αλή Πασσά πασσάδων, ειδοποιεί τους Έλληνας δια τα κινήματα [κινήσεις] των οθωμανών, [κατά] μίαν δε τοιαύτην [ειδοποίησιν] φωραθείς (sic) εφυλακίσθη· όθεν διέφυγεν, εγκαταλείψας την περιουσίαν του, και υπηρέτησε τον αγώνα καθ' όλον το διάστημα. Δευτέρα (τά-ξη)». (Γ. Χ. Χιονίδης, «Οι εις τα Μητρώα των Αγωνιστών του 1821 αναγραφόμενοι Μακεδόνες», *ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ* 12, σελ. 61). Σχετικές και οι αναφορές στα ακόλουθα βιβλία: Φιλήμων Ιωάννης, *Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας*, σελ. 210, Rouqueville F. C. H., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως: ήτοι η Αναγέννησις της Ελλάδος* τ. Β΄, σελ. 19 κ. ε..

νων ενάντια της κυριαρχίας (ενάντια στην κυριαρχία) του Αλή και κατόρθωσε να πείσει τον Ανδρούτσο και τον Καρατάσο να αποχωρήσουν.

Όταν δε πάλι στάλθηκε από την Υψηλή Πύλη στα Τρίκαλα ο Σουλεϊμάν πασιάς, πήρε για γραμματέα του τον Λασπάν, σύμφωνα με τη σύσταση κάποιου Φιλικού, φίλου του Σουλεϊμάν. Ο Λασπάς, προορισμένος να χρησιμεύσει ως ένας σπουδαίος παράγοντας στον ιερό αγώνα και αποβλέποντας στην εξέγερση των Ελλήνων, που μέρα με τη μέρα περιμένονταν (*αναμενόταν*), φρόντισε να πείσει το Σουλεϊμάν πασιά ότι η σωτηρία της σουλτανικής αυτοκρατορίας από τον αποστάτη Αλή, ο οποίος έμελλε να εισβάλει στη Θεσσαλία μέσον (*διαμέσου*) των διόδων της Πίνδου, απαιτούσε τον εξοπλισμό των Θεσσαλών και Μακεδόνων χριστιανών και την περιποίηση των αρματολών, που θα αντεπεξέρχοντο ενάντια του αντάρτου. Ο Σουλεϊμάν βρήκε σωστή τη γνώμη του Λασπά και εξέδωκεν εγκύκλιο που επέτρεπε τον εξοπλισμό των χριστιανών. Η ενέργεια όμως αυτή στοίχισε τη ζωή του Σουλεϊμάν, γιατί οι Τούρκοι τον κατάγγειλαν στην Κυβέρνηση, η οποία τον ανακάλεσε στην Κωνσταντινούπολη, όπου αποκεφαλίστηκε, διότι επιβουλεύθηκε το σουλτάνο, αν και ο Λασπάς, όταν ανακοίνωσε το φιρμάνι της καταστροφής του Αλή, με τρόπο επιτήδειο παρενέβαλε φράσεις τέτοιες που έπρεπε να πιστεύσουν οι Μουσουλμάνοι διοικητές των επαρχιών ότι ο εξοπλισμός των χριστιανών υπηκόων ήταν θέληση της Κυβερνήσεως¹²⁵.

Ο Λασπάς με κάθε τρόπο φρόντιζε να φαίνεται χρήσιμος στους αδελφούς του. Αυτός ήταν η αιτία της νίκης των αρματολών του Μακρυνόρους, διότι φρόντισε να ειδοποιήσει αυτούς εγκαίρως <δια> τας σχετικές ενεργείας των Τούρκων. Οποίον ήταν το τέλος του ανδρός αυτού μας είναι άγνωστο, διότι μας λείπουν οι πηγές (βλέπε Ι. Κ. Βασδραβέλλη, **Οι Μακεδόνες**, σελ. 146-147). (409)

15. Αγαθάγγελος Στεφανάκης, Αρχιερέυς, Κωνστ. Δημητριάδης (Ματσκάρης), Κράκας και Περιστέρα 1877

Στα 1877 έλαβαν χώρα στην Ανατολική Ευρώπη γεγονότα που δεν ήταν δυνατό να μη επηρεάσουν τα πνεύματα των υποδούλων Ελλήνων των επαρχιών Θεσσαλίας, Ηπείρου και Μακεδονίας, που υπάγονταν τότε στην τουρκική κυριαρχία, και να μη εμπνεύσουν στους κατοίκους τους την ελπίδα της οριστικής λύσης του Ανατολικού Ζητήματος και της απαλλαγής τους από του πιέζοντος αυτούς τουρκικού ζυγού. Η κίνηση της Σερβίας ενάντια της Τουρκίας, η κήρυξη του Ρωσοτουρκικού πολέμου, που ακολούθησε και που έφερε την ήττα της Τουρκίας στην Ασία και στην Ευρώπη, οπότε οι Ρώσοι κατέλαβαν τη Βουλγαρία, κυρίευσαν την Αδριανούπολη και βάδιζαν για την Κωνσταντινούπολη και ο στρατηγός δουξ Νικόλαος είχε στήσει το στρατηγείο

¹²⁵ Για την ενέργεια αυτή και τις συνέπειές της βλέπε και **Παράρτημα, § 17. Λασπάς Νικόλαος**.

του στον Άγιο Στέφανο, προάστιο της Κωνσταντινούπολης, ο δε πρωθυπουργός της Ελλάδος Θ. Δηλιγιάννης¹²⁶ έκαμε δηλώσεις πως θα καταλάμβανε με στρατόν του τις ελληνικές επαρχίες, που ήταν υπήκοες στην Τουρκία, όλα αυτά διήγειραν τα πνεύματα των κατοίκων των επαρχιών, που αναφέραμε παραπάνω, και, πιστεύοντας προσεχή και βεβαία την απαλλαγή τους από την καταδυναστεύουσαν αυτούς τούρκικη κυριαρχία, αρχίνησαν να τοιμάζονται για την υποδοχή του ελληνικού στρατού και για τη συμμετοχή τους στον ιερό αγώνα. Μεταφέρονταν όπλα από την ελεύθερη Ελλάδα και διάφορα υλικά πολέμου, τρόφιμα αποταμιεύονταν στις πόλεις και στα χωριά των επαρχιών και οι πιο θερμόαιμοι λάμβαναν τα όπλα, οργανώνονταν σε σώματα ανταρτικά και έβγαιναν στα βουνά, παρενοχλούντες τους τουρκικούς πληθυσμούς και ενθαρρύνοντας τους ομογενείς, των οποίων αναπτέρωναν την ελπίδα της ταχείας απελευθέρωσής τους, και τους συνιστούσαν να κάμουν κάθε τι που χρειάζεται, για να βρεθούν έτοιμοι στο μεγάλο εθνικό αγώνα.

Σε (410) μια τέτοια κατάσταση η Σιάτιστα θα διέψευδε το παρελθόν της, αν αδρανούσε. Οι καλύτεροι των κατοίκων της, που τους έδιδε θάρρος ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης (Ματσκάρης), απόστρατος αξιωματικός του ελληνικού στρατού, τραυματίας των οθωνικών ταραχών, που τον χαρακτήριζε γενναία καρδιά, για την οποία τον θαύμασαν και τον συγχάρηκαν οι ιατροί της Βιέννης, όταν υπέστη εγχείρηση, για να του βγάλουν τη σφαίρα που είχε ενσφηνωθεί στο πόδι του, και ο αρχιερέυς Αγαθάγγελος Στεφανάκης, που είχε την ηγεσία στο κίνημα και τακτικά έρχονταν σε συνεννόηση με τους οπλαρχηγούς του τόπου και με απεσταλμένους από την ελεύθερη Ελλάδα, έκαμαν ό,τι σε παρόμοιες περιστάσεις μπορεί και επιβάλλεται να κάμει μια καρδιά που ποθεί την ελευθερία της, όταν βλέπει ότι πλησιάζει η μέρα να εκπληρωθούν οι φλογεροί της πόθοι. Πολλοί τότε, οι πιο θερμόαιμοι, πήραν τα όπλα και πετάχτηκαν στα βουνά, όπως ο καπετάν Κράκας από τη Γεράνεια, και πολλοί άλλοι νέοι Σιατιστινοί και η αδελφή του <Κράκα> Περιστέρα, και έκαμαν ένα αξιόλογο σώμα ανταρτών, το οποίο ενώθηκε με το σώμα του Σπανού και ηνωμένα ήρθαν σε νικηφόρο σύγκρουση με τουρκικά και αλβανικά αποσπάσματα. Οι ευχάριστες ειδήσεις έδιδαν θάρρος στα ελληνικά σώματα και απογοήτευση στους Τούρκους. Τα παρακάτω μαρτυρούν την περιφρόνηση που έδειχναν οι δικοί μας και την αδράνεια από το άλλο μέρος των Τούρκων. Μια μέρα κατά το δειλινό ο Καπετάν Λεωνίδας¹²⁷ με το σώμα του επισκέφτηκε τη Σιάτιστα και ανενόχλητος στάθμευσε στο αλώνι της Αγίας Τριάδος, όπου (411) τον επισκέφτηκε όλη σχεδόν η Σιάτιστα. Άλλη πάλι μέρα ο Κράκας με τους δικούς του οπλίτες μέρα

¹²⁶ Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης ήταν πρωθυπουργός τις περιόδους 1885-1886, 1890-1892, 1895-1897, 1902-1903 και 1904-1905. Για τα γεγονότα της περιόδου στην οποία αναφέρεται ο Φ.Ζ. βλέπε το βιβλίο του Παπαδόπουλου Στέφανου, **Οι επαναστάσεις του 1854 και 1878 στην Μακεδονία**, σελ. 59 κ.ε..

¹²⁷ Πρόκειται για το **Λεωνίδα Χατζημπύρο**, νέο και μορφωμένο καπετάνιο από τη Σαμαρίνα Γρεβενών.

μεσημέρι από την Αγία Τριάδα μπήκε στην πολιτεία, διέσχισεν αυτήν μέσο (*δι-αμέσου*) της Αγοράς, των Τριών Πηγαδιών και της Φούρκας, ανενόχλητος από τα όργανα της τουρκικής Κυβερνήσεως, και έφθασε στο αλώνι του Βάτου, απ' όπου και έφυγεν.

Όταν όμως έλειπεν ο φόβος των Τούρκων από τους Ρώσους (*όταν οι Τούρκοι έπαψαν να φοβούνται τους Ρώσους*), άλλαξαν τα πράγματα και οι τουρκικές αρχές ενεργούσαν την εξόντωση των σωμάτων με δραστηριότητα. Τότε φονεύθηκε και ο αρχηγός του σώματος Σπανός και το σώμα διασπάστηκε και αποτελέστηκαν (*συγκροτήθηκαν*) μικρές συμμορίες και ο Κράκας βρέθηκε καπετάνιος ολίγων παλικάριών, αλλά δεν ενέπνεε τότε τον φόβο στους Τούρκους και την αγάπη στους Χριστιανούς, διότι δεν περιφρονούσε πλέον και την ληστεία. Δια τούτο κάποιος χωρικός τον έχει προδώσει (*τον πρόδωσε*) και, αφού τον έπιασαν οι Τούρκοι, ξέσχισαν το δέρμα του σε λωρίδες για εκδίκηση.

Ύστερα από την προδοσία αυτή και το μαρτυρικό θάνατο του Κράκα, η αδερφή του Περιστέρα -η οποία, είτε διότι την βασάνιζαν οι Τούρκοι ως αδελφήν του Κράκα, είτε από αγάπη στην ελευθερία και φλογερή επιθυμία να ιδεί την πατρίδα της γλυτωμένη (*απαλλαγμένη*) από τον τυραννικό ζυγό, είτε και διότι είχε καταληφθεί από σφοδρό ερωτικό πάθος σε (*για*) κάποιο από τα παλικάρια του αδελφού της, εφόρεσε την τιμητική στολή του αντάρτη, οπλίστηκε με τα άρματα του κλέφτη και ακολούθησε το σώμα του αδελφού της- έγινε καπετάνος και εκράτησε την αρχηγία του σώματος και ετιμώρησε (412) παραδειγματικά τον προδότη και τους φονείς του αδελφού της. Το διάβημα της Περιστέρας, εάν λάβομε υπόψη τις συνθήκες κάτω από τις οποίες στην εποχή της ζούσαν τα κορίτσια, αποτελεί ένα φαινόμενο άξιο θαυμασμού και μας θυμίζει τα σπάνια παραδείγματα του γυναικείου ηρωισμού κατά τις περασμένες ιστορικές εποχές του έθνους μας και τιμάει τη Σιατίστα. Αφού δε εκόρεσε τη δίψα της εκδίκησης, αποφάσισε να προσκυνήσει και, με την επέμβαση του ενθουσιώδη ιεράρχη Αγαθαγγέλου, της δόθηκεν αμνηστία και μια ημέρα επέστρεψε στη Σιατίστα υπερήφανη και διευθύνθηκε στην Ιερή Μητρόπολη, για να φιλήσει το χέρι του Αγαθαγγέλου, ο οποίος για τιμή της ομίλησε (*εκφώνησε*) αλησμόνητο λόγο στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου την ακόλουθη (*επόμε-νη*) μέρα.

Έκτοτε η Περιστέρα ζούσε μια ειρηνική ζωή στο σπίτι της, αλλ' όταν έβγαινε από το σπίτι της για να μεταβεί στην εκκλησιά ή σε κάποια επίσκεψη συγγενική ή φιλική, ενδύονταν τα αντάρτικα και επεδείκνυε [έτσι] την αντάρτικη ζωή της. Τούτο δεν άρεζε στους Τούρκους και αποφάσισαν την εξόντωσή της. Έξαφνα μια μέρα απόσπασμα στρατιωτικό περικύκλωσε το σπίτι της και θέλησαν να την πιάσουν. Εκείνη όμως τους είχε μυριστεί πρωτότερα και είχε φύγει από το σπίτι και από βουνό σε βουνό έφθασε στη Θεσσαλία, όπου πανδρεύθηκε και ζούσε σαν καλή νοικοκυρά, γιατί ήθελε, αν ο θεός της έδιδε τέ-

κνα, να εμπνεύσει και σε κείνα την αγάπη στην ελευθερία και το μίσος στον (για τον) τύραννο, το οποίο <κι> εκείνη έτρεφε.¹²⁸ (413)

16. Ποιοι έλαβαν μέρος στον αγώνα του 1897

Είμαστε στην εποχή που η Βουλγαρία [επέτυχε πολλές εθνικές επιτυχίες] με την προστασία της Αυστρίας και της Ρωσίας και αυτής ακόμα της Αγγλίας, που πλανήθηκε κι εκείνη, γιατί νόμισε πως θα μπορούσε να μεταχειριστεί [τη Βουλγαρία] ως ασφαλές μέσο αποκλεισμού της Ρωσίας στο να κατέλθει στο Βόσπορο και στη Μεσόγειο. Η Ελλάς δεν μπορούσε να μείνει αδρανής στη μεροληπτική εκείνη για το καλό της Βουλγαρίας στάση της Ευρώπης και άρχισε να διαμαρτύρεται και να κινείται. Αναπτύχθηκε τότε σε όλο τον Ελληνισμό, ελεύθερο και μη, ένα γενικό φιλοπόλεμο πνεύμα. Σε όλο τον Ελληνισμό παρατηρήθηκε γενικός ενθουσιασμός, πρωτοφανής πατριωτική εξέγερση, πολυπληθής συρροή εθελοντών. Ο έξω Ελληνισμός αποστέλλει στο Δημόσιο Ταμείο άφθονα εμβάσματα και επίσημες απειλές δημοσιεύονται ότι ο Βασιλεύς επί κεφαλής του ελληνικού στρατού θα οδεύσει κατά της Τουρκίας. Η Τουρκία απέναντι αυτής της κινήσεως (απέναντι σ' αυτή την κίνηση), με την ενθάρρυνση της Αυστρίας και Γερμανίας, κηρύττει τον πόλεμο του 1897, ο οποίος δεν ήτο δυνατόν να αποβεί υπέρ της Ελλάδος, αφού όλες οι Δυνάμεις ετάχθησαν ενάντιες, δια λόγους που κάθε μια Δύναμη είχε για τα συμφέροντά της, και αφού τον στόλο μας, όπου στηρίζαμε τις μεγαλύτερες ελπίδες μας, τον καταδίκασαν σε αδράνεια. Τότε στη γενική εξέγερση του Ελληνισμού δεν ήτο δυνατό η (414) ιδιαίτερη πατρίδα μας Σιάτιστα να μείνει αδιάφορη. Πολλά από τα τέκνα της έσπευσαν να λάβουν μέρος στον αγώνα. Κατατάχτηκαν ως εθελονταί πολλοί. Πλην, δεν κατόρθωσα να αποκτήσω πλήρη τον κατάλογο αυτών. Αυτοί τους οποίους κατόρθωσα να μάθω είναι οι εξής :

1. Δημήτριος Ν. Σφήκας	5. Λεωνίδας Α. Καμέσας
2. Νικόλαος Δ. Λαδάς	6. Θωμάς Καράτζιας
3. Τριαντάφυλλος Μ. Σαμαράς	7. Χρήστος Φίλιου
4. Νικόλαος Ι. Γκιουλέκας	8. Κωνσταντίνος Ι. Νάκου
9. Γεώργιος Κ. Οικονόμου. (415)	

¹²⁸ Για την **καπετανίσσα Περιστερά** βλέπε περισσότερα στο βιβλίο της Τζινίκου-Κακούλη Αθηνάς, **Η Μακεδόνισσα στο θρόνο και στην Ιστορία**, σελ. 132 και μετά.

17. Μακεδονική άμυνα

Ύστερα από την έκδηλη και έμπρακτη υποστήριξη που βρήκε η Βουλγαρία από μέρος της Ρωσίας, κυρίως στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αυξήθηκαν οι τάσεις της για την επέκταση της χώρας της. Οι προπαγάνδες πολλαπλασιάστηκαν και ενέτειναν υπερβολικά τις ενέργειες, θέτοντας σε εφαρμογή κάθε αθέμιτο μέσο, για να μπορέσουν να επιτύχουν την εξόντωση (να εξοντώσουν) καθετί ελληνικό. Ποιος δε θυμάται το τι έχουν υποφέρει οι Έλληνες της Ανατολικής Ρωμυλίας¹²⁹; Ποιος Έλλην δεν φέρει στο νου του με φρίκη τις δολοφονίες, που προξένησε το δολοφόνο εγχειρίδιο (*μαχαίρι*) των Βουλγάρων στη Β. και Δ. Μακεδονία; Τα άγρια και θηριώδη ένστικτα των οργάνων των βουλγαρικών προπαγανδών έχουν εξυπνήσει και διασκόρπισαν στην τουρκοκρατούμενη χώρα μας τη σφαγή και την ερήμωση, την καταστροφή και την ατίμωση. Κάπνιζεν η τάλαινα Μακεδονία μας από τις φλόγες που υψώνονταν από το κάψιμο των περιουσιών των αδελφών μας. Το χώμα της ζυμώνονταν με το τίμιο αίμα των ομοφύλων μας, γιατί δεν δέχονταν να διώξουν από το χωριό τους τον Έλληνα ιερέα και διδάσκαλον και να τους αντικαταστήσουν με Βουλγάρους. Σφάζονταν, γιατί δεν ήθελαν να στείλουν τα παιδιά τους στο βουλγαρικό σχολείο και να λειτουργήσουν στις εκκλησιές τους βουλγαρικά. Η τούρκικη Κυβέρνηση δεν <πρόσφερε> καμιά προστασία. Άφηνε χωρίς προστασία τους Έλληνες, οι οποίοι υπόμειναν περιμένοντας την κρατική επέμβαση. Αλλά, δυστυχώς, δεν έβλεπαν αυτήν και η υπομονή τους είχε εξαντληθεί πλέον και αποφάσισαν να (416) προβούν σε αυτοάμυνα. Ο διδάσκαλοι και οι ιερείς με τους οπαδούς τους άρχισαν να αποδίδουν τα ίσα, διοργανώνοντας σώματα αμύνης. Η λύσσα των βουλγαρικών ορδών εστράφη ενάντια στους δημιουργούς της αντίστασης και με κάθε μέσον την εξόντωσή τους επεδίωξαν. Τότε και η Σιάτιστα θυσίασε στο βωμό της εθνικής άμυνας δυο σπουδαίους παράγοντας αυτής, τον Γυμνασιάρχη Σερρών, θερμουργόν πατριώτην Λεωνίδα Παπαπαύλου, και τον ακράτητον αισθηματίαν, Διευθυντήν της Σχολής Μελενίκου, Γεώργιον Σφήκαν.

¹²⁹ **Ανατολική Ρωμυλία**, η Βόρεια Θράκη. Σήμερα είναι τμήμα της Βουλγαρίας.

Με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Μάρτιος 1878) η Ανατολική Ρωμυλία δίδεται στους Βουλγάρους και ύστερα από διαμαρτυρίες των άλλων Δυνάμεων -πλην Ρωσίας- με τη συνθήκη του Βερολίνου (Ιούλιος 1878) γίνεται «αυτόνομη επαρχία υπό την άμεση πολιτική και στρατιωτική εξουσία του Σουλτάνου». Το 1885 οι Βούλγαροι κήρυξαν με πραξικόπημα την ένωσή της με τη Βουλγαρία. Σφαγές και διωγμοί των Ελλήνων εκ μέρους των Βουλγάρων κατά την περίοδο 1885-1906 είχαν ως συνέπεια οι περισσότεροι Έλληνες της Ανατ. Ρωμυλίας να εγκαταλείψουν τον τόπο τους και να έρθουν πρόσφυγες στην απελευθερωμένη Ελλάδα. (πηγή: Εκδοτικής Αθηνών **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, τ. ΙΓ', σελ. 343, 347 κ.π., τ. ΙΔ', σελ. 24 κ.π.).

18. Λεωνίδας Παπαπαύλου

Ο Λεωνίδας Παπαπαύλου γεννήθηκε στη Σιάτιστα στα 1866 από πατέρα ιεροψάλτην του Αγίου Δημητρίου Παπαπαύλον, από τον οποίο και εδιδάχθη την βυζαντινή μουσική, η οποία διευκόλυνεν αυτόν όχι ολίγον στην πρόοδό του. Τα πρώτα μαθήματα άκουσε στην πατρίδα του Σιάτιστα, η οποία τότε είχε μονάχα ημιγυμνάσιο, και διακρίνονταν για την φιλομάθειά του, την ευφυΐαν του και την εμβριθείά¹³⁰ του. Άμα απεφοίτησεν από την Σχολή της πατρίδος του, πήγε στα Βιτώλια, όπου τελείωσε το Γυμνάσιον. Ύστερα από τις γυμνασιακές σπουδές του, διορίστηκε διδάσκαλος εκεί <στα Βιτώλια>, έκαμνε τον ψάλτη, πρόσφερεν υπηρεσίες στο ελληνικό Προξενείο και διευκολύνονταν στη ζωή του τόσον αυτός όσο και ο αδελφός του Αλέξανδρος, τον (417) οποίον εβοήθησε να αποφοιτήσει του ιδίου Γυμνασίου (από το ίδιο Γυμνάσιο) και να συνεχίσει τις σπουδές του στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, να αναγορευθεί διδάκτωρ της Νομικής και να διορισθεί Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος στη Ρόδο, όπου δεν υπόφερεν ολίγα από τους κατέχοντας τα Δωδεκάνησα Ιταλούς, στους οποίους ίσως να οφείλεται και ο θάνατός του. Η αρωγή του Λεωνίδα στον αδελφό του Αλέξανδρον έγινε, όταν ο Λεωνίδας ειργάζονταν ως καθηγητής, (που κατόρθωσε να γίνει, ως θα ιδούμε). Κατά τη διαμονή του στο Μοναστήριο ο Λεωνίδας χαρακτηρίστηκε ως ύποπτος στις τουρκικές αρχές -είτε εξ αιτίας των σχέσεων που είχε με το Προξενείο, είτε διότι κατά το μάθημα της Γυμναστικής οι μαθηταί έψαλαν άσμα που χαρακτηρίστηκε επιλήψιμο- και θέλησαν να τον συλλάβουν. Αλλ' ο Έλλην Πρόξενος πληροφορήθηκε τούτο και τον εφυγάδευσεν, ελθόντα (στέλλοντάς τον) στη Σιάτιστα και από τη Σιάτιστα στις Αθήνας, όπου ενεγράφη στη Φιλολογία, στο Πανεπιστήμιο.

Αφού <ο Λεωνίδας> τελείωσε τις πανεπιστημιακές σπουδές ως υπότροφος και με ένα μικρό επίδομα του Τραμπαντζή¹³¹, διορίστηκε στη Λευκωσία της Κύπρου, διότι στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα δεν θα ήτο σε ασφάλεια, επειδή οι Βούλγαροι, διαβλέποντες από τη διαμονή του στο Μοναστήρι ότι θα γίνονταν ένας σπουδαίος παράγοντας του εκμηδενισμού των σχεδίων τους, τον είχαν κατηγορήσει και είχαν κατορθώσει να κάμουν τις αρχές να τον ζητήσουν και στη Σιάτιστα, όταν είχε φύγει από τα Βιτώλια. Στη Λευκωσία (418) ειργάθηκε¹³² ευδοκιμότατα και απέσπασε την εκτίμηση των εκεί μαθητών του, οι

¹³⁰ Εμβριθεία, η σοβαρότητα σκέψης, βαθύνοια.

¹³¹ Πιθανότερο να πρόκειται για το Κληροδότημα Μανούση και όχι Τραμπαντζή. «Επιτυχών να λάβη μικράν υποτροφίαν εξ ενός κληροδοτήματος του Σιατιστέως Καθηγητού της Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Θεοδώρου Μανούση» γράφει ο Κάρολος Αλεξανδρίδης στο άρθρο του: «Λεωνίδας Παπαπαύλου», ΜΗΣ 1956, σελ. 40.

¹³² Εργάστηκε στο Παγκύπριο Γυμνάσιο στη Λευκωσία. Στην ηλεκτρονική διεύθυνση του σχολείου αυτού μπορείτε να δείτε το όνομά του στον πίνακα των «Πεσόντων καθη-

οποίοι, για να εκδηλώσουν τη λύπη τους, τον προέπεμψαν, όταν αναχωρούσε, δυο ώρες μακράν της πόλεως. Ύστερα από τη διδασκαλία του στην Κύπρο μετέβη στη Γερμανία, όπου ακολούθησε (*σπούδασε*) Παιδαγωγικά, και ύστερα από τας σπουδάς του στη Γερμανία εκλήθη στο Γυμνάσιο Μοναστηρίου, ως Γυμνασιάρχης αυτού. Η βουλγαρική προπαγάνδα θυμήθηκε το έργο της και έβαλε σε ενέργεια τις συκοφαντίες της και τον ανάγκασαν να αφήσει το Μοναστήριό και <να> διορισθεί ως Γυμνασιάρχης του Γυμνασίου Σερρών. Από τα Σέρρας στα 1913 κατά την φυγήν των οι Βούλγαροι¹³³ τον συνέλαβον και μαζί με άλλους 7 προκρίτους <τον> παρέλαβαν ως όμηρον, ενώ μπορούσε να αποφύγει τη σύλληψή του και τον προέτρεπαν οι Σερραίοι να φύγει. Αλλ' ο Λεωνίδας για απάντηση τους είπε: «εγώ συνέδεσα με σας την τύχη <μου>, μαζί σας ειργάσθηκα, μαζί σας και θα αποθάνω. Θα πάθω ό,τι και σεις». Και έτσι έμεινε και απήχθη όμηρος και υπόφερε ό,τι (*όποια*) βασανιστήρια μεταχειρίζονταν και μεταχειρίζεται η βαρβαρότητα των βουλγαρικών ορδών. Ό,τι μαρτύριο η κακούργα φαντασία τους μπόρεσε να βρει το έχουν εφαρμόσει έως το Λιβούννοβο, όπου κατακρεουργήθηκε και άφησε άριστο παράδειγμα για μίμηση στις μεταγενέστερες γενεές της τάλαινας πατρίδας του, που είναι πεπρωμένον να μην εύρει ησυχία αιώνια. (419)

19. Γεώργιος Σφήκας¹³⁴

Ο Γεώργιος Σφήκας, γόνος της αρχαιότερης οικογενείας της Σιατίστης, τελείωσε την Ελληνική Σχολή αυτής και, θέλοντας να λάβει ανώτερη μόρφωση, μετέβη στα Βιτώλια, όπου τελείωσε το Γυμνάσιο, και κατόπιν στις Α-

γητών του Παγκυπρίου Γυμνασίου στους εθνικούς αγώνες» στην ιστοσελίδα του σχολείου.

¹³³ Όταν εξερράγη ο πρώτος Βαλκανικός πόλεμος, τον Οκτώβριο του 1912, ο πρώτος συμμαχικός στρατός που μπήκε στις Σέρρες ήταν ο βουλγαρικός. Από τη δεύτερη κιόλας μέρα της χωρίς μάχη εισόδου τους άρχισαν άγριες σφαγές Τούρκων και λίγο αργότερα ανθελληνικές ενέργειες, με στόχο την αλλοίωση του εθνολογικού χαρακτήρα της περιοχής και τελικά την προσάρτησή της στη Βουλγαρία. Κατά το δεύτερο Βαλκανικό πόλεμο, Ιούνιο του 1913, μετά τις νικηφόρους μάχες του ελληνικού στρατού στο Κιλκίς και στον Λαχανά, οι Βούλγαροι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις Σέρρες. Πρώτα όμως έσφαξαν όλους τους φυλακισμένους, πυρπόλησαν το κεντρικό τμήμα της πόλης και πήραν μαζί τους ομήρους προύχοντες, τον Αναστάσιο Χρυσάφη, Κων/νο Σταμούλη, Νέστορα Φωκά και τον Λεωνίδα Παπαπαύλου Τα πτώματά τους βρέθηκαν, λίγες μέρες μετά, κατακρεουργημένα στο Λιβούννοβο, (βλέπε Καρόλου Αλεξανδρίδου, «*Λεωνίδας Παπαπαύλου*», ΜΗΣ 1956, σελ. 45-46).

¹³⁴ «Ο Γ. Σφήκας... και ως απεσταλμένος πράκτορας του «Εθνικού Κέντρου» διηύθυνε και την επαναστατική οργάνωση των ελληνικών σωμάτων στο Μελένικο και την ευρύτερη περιοχή του. Στα πλαίσια δε αυτής της δραστηριότητάς του συνεργάστηκε και με τα δυο εθνικά σωματεία του Μελενίκου, το «Σύνδεσμο Ευελπίδων Μελενίκου» και το «Σύνδεσμο Κυριών και Δεσποινίδων η Αρμονία», τα οποία συχνά χρηματοδοτούσαν τον αγώνα του». (Αντ. Μ. Κολτσίδα, *Ιστορία του Μελενίκου*, σελ. 255).

θήνας, όπου εσπούδασε Φιλολογικά στο εκεί Πανεπιστήμιο. Ύστερα από τις φιλολογικές σπουδές του διορίστηκε καθηγητής του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιάτιστας (1891)¹³⁵. Μα, ο διορισμός του αυτός δεν τον ικανοποίησε. Ζητούσε στάδιο ευρύτερης εθνικής δράσης. Συνδέει την τύχη του με έτερο γόνο φιλοπάτριδος οικογένειας, με [την ονόματι Βασιλικήν] θυγατέρα του Ν. Ρούζιου¹³⁶, ο οποίος αναδείχτηκε άλλοτε σωτήρας της Σιάτιστας, και ακολουθούμενος από αυτήν έρχεται στη Β. Μακεδονία, όπου ανοίγονταν στάδιο, που μπορούσε να ικανοποιήσει την φλόγα του πατριωτισμού του Σφήκα με τελεσφόρα εργασία ενάντια των βουλγαρικών ωμοτήτων. Αναλαμβάνει την διαπαιδαγώγηση της νεολαίας των περιφερειών Σιδηροκάστρου, Βιτωλίων, Κρουσιόβου¹³⁷, Μελενίκου, Κάτω Τζουμαγιάς¹³⁸ και αναδείχεται ένας από τους μεγαλύτερους αντιδραστικούς στα βουλγαρικά σχέδια και άριστος εμπνευστής της αυτοθυσίας για την πατρίδα στους εκεί εκβιαζομένους Έλληνες να αρνηθούν Πατρίδα και Ορθοδοξίαν¹³⁹. Οι επιτετραμμένοι της βουλγαρικής προπαγάνδας είχαν λυσσάξει εναντίον του και ζητούσαν να εύρουν ευκαιρία για την εξόντωσή του. Στα 1917¹⁴⁰ απάγουν αυτόν στα στενά της Κρέσνας και(420) στο Λιβάνοβο¹⁴¹ κα-

¹³⁵ Η χρονολογία στο χειρόγραφο του Φ.Ζ. προστέθηκε από άλλον και μάλιστα με μόλυβι. Είναι ορθή πάντως, αφού στα πρακτικά του Γυμνασίου υπογράφει το Σεπτέμβριο του 1891. Και ο Α.Δάρδας στο έργο του: **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας**, το 1891 αναφέρει ως έτος ανάληψης υπηρεσίας από τον Γ. Σφήκα.

¹³⁶ Για τη **Βασιλική Σφήκα** βλέπε στο βιβλίο: Αντ. Μ. Κολτσίδα: **Ιστορία του Μελενίκου**, σελ. 162 και 255. Η Βασιλική Σφήκα μετέχει στα γεγονότα του Μελενίκου το 1912, όταν οι γυναίκες της πόλης αυτής, με υποκίνηση Γ. Σφήκα, αντέδρασαν στο κτίσιμο βουλγαρικού σχολείου και εκκλησίας στο Μελένικο. Και από σελίδα 163 του ίδιου βιβλίου είναι η ακόλουθη σχετική υποσημείωση 296: «ΑΥΕ<Αρχαία Υπ. Εξωτερικών>, Προξενεία Μακεδονίας, Σέρρες, 15 Ιουνίου 1912, αρ. 293 «... Εκδικασθείσης ενώπιον του εν Μελενίκω Πλημμελειοδικείου της κατά των γυναικών, αίτινες βία κατέλαβον το βουλγαρικό οικόπεδον, ποινικής δίκης επί αντιστάσει κατά των Αρχών, κατεδικάσθησαν αι Βραγγούδα Πούγκουρα, Βασιλική Σφήκα, σύζυγος του Διευθυντού του αρρεναγωγείου, και Δέσποινα Σωκρατείδου εις 8 μηνών φυλάκισιν, οι δε ως υποκινηταί κατηγορηθέντες Γεώργιος Σφήκας και Γεώργιος Τζεβελέκης εις 15νθήμερον φυλάκισιν». Για τη **Βασιλική Σφήκα** βλέπε επίσης και το βιβλίο του Απόστολου Κ. Γκιςδαβίδη, **Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού**, σελ. 102-103, «**Αι Μελενίκαι γυναίκες ματαιώνουν το κτίσιμο βουλγαρικής εκκλησίας**».

¹³⁷ **Κρούσοβο, Κρούσιοβο** στον Φ.Ζ., σήμερα πόλη της ΠΓΔΜ.

¹³⁸ **Κάτω Τζουμαγιά**, η Ηράκλεια του Νομού Σερρών· υπάγεται στο Δήμο Ηρακλείας. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 55/1926).

¹³⁹ «Εις την περιοχήν Μητροπόλεως Μελενίκου...Την ψυχήν της όλης αντιστάσεως απετέλουν ο Γυμνασιάρχης Μελενίκου Γεώργιος Σφήκας, ο Σχολάρχης Κάτω Τζουμαγιάς (Ηρακλείας) Γεώργιος Στιβαρός, ο Σχολάρχης Σιδηροκάστρου Βασίλειος Γεροβασιλείου και η δημοδιδασκάλισσα Σπατόβου (Κοίμησις) Φωτεινή Παπαδημητρίου», **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**, Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, σελ. 118.

¹⁴⁰ Πληροφορίες για τη χρονολογία θανάτου του Γ. Σφήκα:

τακρεουργούν αυτόν. Αλλά μήπως τα άλλα μέλη της οικογενείας του έχουν καλοπάθει; Πολλά κι εκείνα έχουν υποφέρει και λυπούμαι, διότι δεν είμαι σε θέση να εκθέσω αυτά¹⁴². Πλην, τούτο μονάχα λέγω: Ο εθνικός σπόρος έχει σπαρεί από τον συνεχιστή της φιλοπάτριδος οικογενείας Σφήκα, <τον> Γεώργιον, και οι καρποί θα ικανοποιήσουν τις ψυχές των εθνομαρτύρων. Ο Γ. Σφήκας άνοιξε τον εθνικό δρόμο της εθνικής δράσης στα τέκνα του. Το έργο του συνεχίζει η αντάξια αυτού θυγατέρα Θεανώ, η οποία, ύστερα από μια εργασία τελεσφόρα στη Β. Μακεδονία, ήρθε στην Ήπειρο, όπου συνεχίζει το εθνικό της έργο με τη διεύθυνση του Ορφανοτροφείου Ιωαννίνων και την προσπάθεια να εμπνεύσει στις απαλές καρδιές εκείνων που μέλλουν να γίνουν μητέρες, εκείνων που αποσπάστηκαν από τα πατριωτικά (πατρώα) εδάφη, την αφοσίωση και αγάπη στην πατρίδα τους Ελλάδα και να τις παρασκευάσει (οπλίσει) με τη θερμή εκείνη που χρειάζεται να έχουν, για να μπορέσουν να μεταδώσουν στα παιδιά τους αύριο, σαν Ελληνίδες μητέρες, την πρόθυμη και παραδειγματική σία¹⁴³.(421)

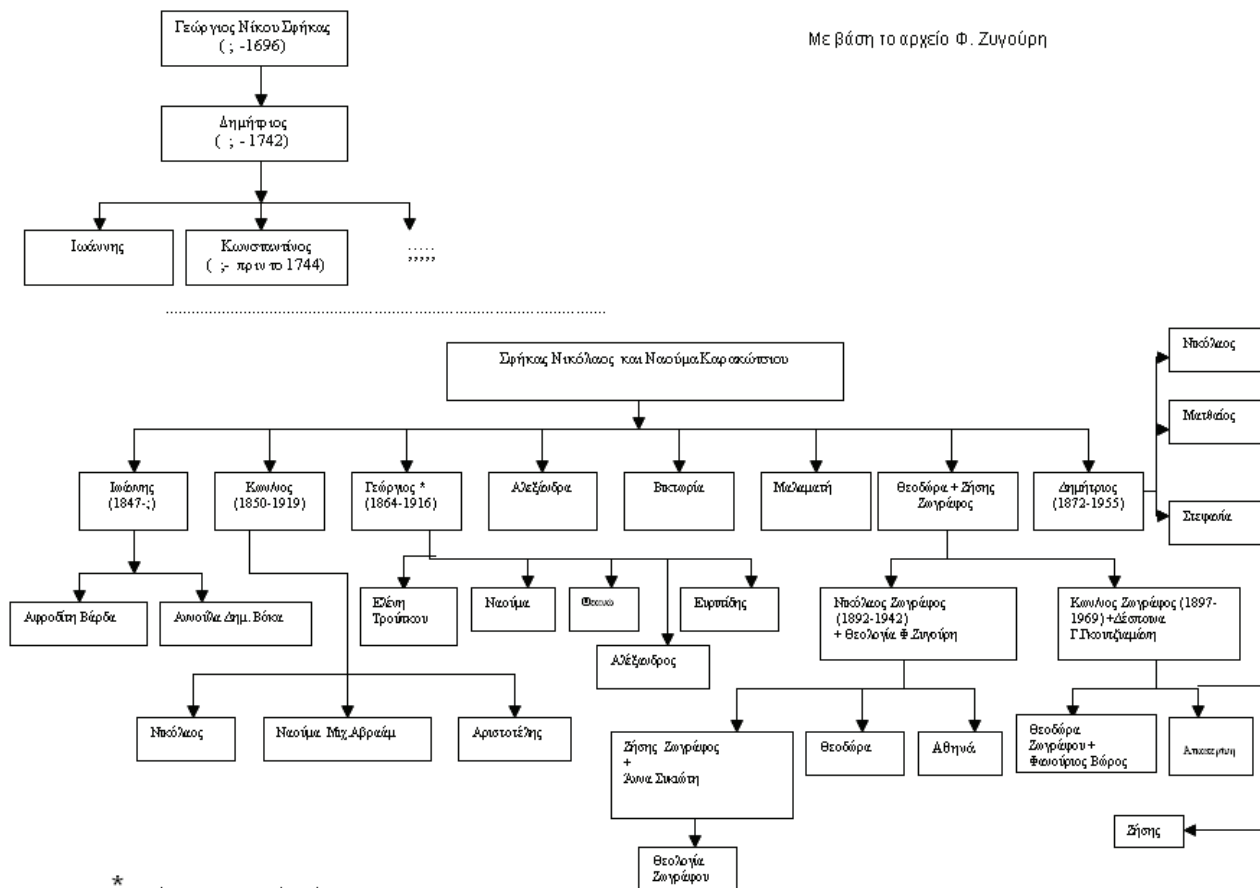
(1) Γεώργ. Σφήκας, σχολάρχης Μελενίκου, Δεμίρ Χισσάρ. Καταγόμενος εκ Σιατίστης και υπηρετήσας ως σχολάρχης εν Μελενίκω από του 1900-1913 προσφυγών δε είτε εις Δεμίρ Χισσάρ και διαμείνας εκεί μέχρι του 1916 συνελήφθη κατ' Αύγουστον του αυτού έτους υπό των Βουλγάρων και μετά 20ήμερον φυλάκισιν εστάλη εις τα Βρασιά (παρά το Μελενίκον) όπου μετά 8 ημέρας ημίγυμνος και βόσκων χοίρους απέθανεν εξ αστίας. Αφήκε σύζυγον και 5 τέκνα (2 άρρενα, 3 θήλεα). [Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας — Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, φάκ. 95, 24 Ιανουαρίου 1917 «Πίναξ εμφαίνων τα ονόματα των υπό των Βουλγάρων και Τούρκων φονευθέντων εν τη Ανατολική Μακεδονία λειτουργών της Παιδείας»] (2) Ο Αντ. Κολτσιδιδας στο έργο του **Ιστορία του Μελενίκου**, σελ. 255, αναφέρει και την εκδοχή να κατακρεουργήθηκε στο Λιβάνοβο. (3) Ο Μιλτιάδης Στρακαλής στο βιβλίο του «**50 Έτη Ελευθερίας**», στη σελίδα 123, σημειώνει: **Γεώργιος Σφήκας (1864-1917)**. (4) Για τα σχετικά ιστορικά γεγονότα της εποχής βλέπε: (1) Πρωτονοτάριος Στυλιανός, **Η Μακεδονική τραγωδία**, Θεσσαλονίκη 1916, σελ. 42 και 43, (2) ΙΕΕ τόμος ΙΕ σελ. 35, 36, 144.

¹⁴¹ **Λιβάνοβο, ή Λιβούνοβο**, πόλη της Βουλγαρίας, κοντά στα στενά της Κρέσνας, λίγα χιλιόμετρα μετά τα σύνορα με την Ελλάδα στην περιοχή των Σερρών. **Κρέσνα**, Βουλγαρικό χωριό και στενά στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα.

¹⁴² Η αδυναμία του Φ.Ζ. δεν οφείλεται σε άγνοια των γεγονότων, αλλά στη φρίκη που προκάλεσαν και προκαλούν όλα όσα ήξερε για το θέμα. Αυτό είναι το συμπέρασμά μας από συζητήσεις με τον εγγονό του Φ.Ζ. Ζήση Ν. Ζωγράφο.

¹⁴³ Γιος του Γ. Σφήκα είναι ο Αλέξανδρος Σφήκας. Ο Αλέξανδρος Σφήκας γεννήθηκε το 1907, αποφοίτησε από το Τραμπαντζείο Γυμνάσιο το σχολ. έτος 1922-23, βλέπε Α. Δάρδα, **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας**, σελ. 638, και αναγορεύθηκε καθηγητής της Γεωδαισίας και Τοπογραφίας στο Μετσόβιο Πολυτεχνείο, βλέπε Στρακαλή Μιλτιάδη, **50 έτη Ελευθερίας**, σελ. 124.

Με βάση το αρχείο Φ. Ζυγούρη

20. Μακεδονικός Αγώνας – Προκαταρκτικά - Μακεδονική Άμυνα

Εφτασε το μαχαίρι στο κόκαλο. Η βουλγαρική προπαγάνδα, ύστερα από την υποβοήθεια του επισήμου βουλγαρικού κράτους και από την εμπράγματη ενίσχυση της Ρωσίας, από το ένα μέρος, και ύστερα από τη σκόπιμη αδιαφορία της Οθωμανικής Κυβερνήσεως για τα δεινοπαθήματα του ακραίου (*παραμεθορίου*) πληθυσμού της ΒΔ. Μακεδονίας, από το άλλο μέρος, και ύστερα από την ασυγχώρητη εγκατάλειψη <αυτού του πληθυσμού> στην τύχη του από την Ελληνική Κυβέρνηση, επόμενο ήτο να αποθρασυνθεί, να οργιάσει. Τα άγρια ένστικτά της ξύπνησαν και αρχίνησε να θέτει σε εφαρμογή κάθε δυνατή ενέργεια, κάθε δυνατό μέσο που μπορούσε να αναγκάσει τους κατοίκους της ΒΔ. Μακεδονίας, που εξακολουθούσαν να μένουν πιστοί στα πάτρια, να αποβάλουν κάθε τι το ελληνικό, να τεθούν στο πλευρό της και να εξοντώσουν όλους όσους θα αντενεργούσαν στους σκοπούς της και στις ενέργειές της. Τίθεται σε ενέργεια το δολοφόνο εγχειρίδιο και πιστόλι της νύχτας, καίονται τα σπίτια εκείνων που δεν δέχονται να απομακρύνουν τα παιδιά τους από τα ελληνικά σχολεία, δολοφονούνται οι ιερείς που δεν παύουν να λειτουργούν στις ελληνικές εκκλησιές και δεν φεύγουν (422) από τα χωριά τους και κατακρεουργούνται οι διδάσκαλοι και διδασκάλισσες που εξακολουθούν να μαζεύουν και <να> διδάσκουν τα ελληνόπουλα και <να> τα αποτρέπουν να φοιτούν στα βουλγαρικά σχολεία.

Εφτασε πια το μαχαίρι στο κόκαλο. Συγκινούνται οι στρατιωτικοί κύκλοι της ελεύθερης Ελλάδος και, προ πάντων, ο αείμνηστος Παύλος Μελάς, ο οποίος είχε πάθει ψύχωση με το Μακεδονικό Ζήτημα, βρίσκονταν σε μια ψυχική ανησυχία και δεν εύρισκε ησυχία νύχτα και ημέρα. Ο Παύλος, λοιπόν, ακούοντας κάθε μέρα τα όργια που διαπράττονταν από τη βουλγαρική προπαγάνδα ενάντια του ελληνικού πληθυσμού - που μένοντας ανυπεράσπιστος είχε τρομοκρατηθεί φοβερά και δεν τολμούσε να υψώσει φωνή διαμαρτυρίας για όσα πάθαιναν, επειδή ήταν βέβαιος ότι, αν διαμαρτύρονταν ή αν αντιδρούσε στα σχέδια της προπαγάνδας, το κεφάλι του θα έπεφτε από το δολοφόνο φάσγανο¹⁴⁴ κάποιου κακούργου πράκτορα των κομιτατζήδων - εύρισκεν ως μόνο σωτήριο μέσο τη διοργάνωση ενός πατριωτικού Συνδέσμου με αντίδραση ανάλογη με τη δράση του βουλγαρικού κομιτάτου, σε μέτρο μάλιστα υπερβάλλον, αν δηλαδή σκοτώνονταν ένας δικός μας, να σκοτώνομε δυο Βουλγάρους, αν καίονταν μια οικία δική μας, να καίμε δυο βουλγάρικες οικίες, και έρχεται σε συνεννόηση με τον γυναικάδελφό του Ίωνα Δραγούμη, γραμματέα του ελληνικού Προξενείου τότε στο Μοναστήρι, ο οποίος, επίσης, αισθάνονταν βαθύν τον πόνο για τα δεινοπαθήματα των αδελφών μας, και μένουν σύμφωνοι να συμπήξουν (*να ιδρύσουν*) τη **Μακεδονική Άμυνα**, της οποίας την έμπρακτη δράση θα

¹⁴⁴ Φάσγανο, αρχαία λέξη= ξίφος.

ανελάμβανεν ο ίδιος ο Μελάς. Αφού, λοιπόν, βρέθηκαν σύμφωνοι, ο Ίωνας προσλαμβάνει συνεπικούρους τον Αργύριο Αθ. Ζάχου¹⁴⁵, γραμματέα της Οθωμανικής Τραπεζής στο Μοναστήρι, και <τον> Θεόδωρο Μόδη¹⁴⁶, στους οποίους (423) αναθέτει τη μύηση και κατήχηση των κατοίκων Μοναστηριού και τον σχηματισμό του εκεί Κέντρου, αυτός δε μεταβαίνει στην Κοζάνη, για να μεριμνήσει για το σχηματισμό του εκεί Κέντρου.

Στην Κοζάνη ο <Ίων>Δραγούμης σχηματίζει το Κέντρο από τους Γεώργιον Μεταξάν, ιατρόν εγκατεστημένον εκεί, τον Ν. Μουμουζιάν, επίσης ιατρόν, και τον Π. Λιούφην, γυμνασιάρχη, και αναθέτει στον Μεταξάν την κατήχηση, τη μύηση και τον σχηματισμό Κέντρων από τα Καμβούνια και Πιέρια έως την Κορυτσά και το Αμύνταιον¹⁴⁷. Ο Μεταξάς πρόθυμα ανέλαβε την εθνική αυτή εργασία και ο μεν Ίωνας επιστρέφει στο Μοναστήρι, αυτός δε, αφού ανάθεσε (ανέθεσε) την κατήχηση και μύηση των κατοίκων Κοζάνης στα άλλα δυο μέλη του Κέντρου, Μουμουζιάν και Λιούφην, αρχίνησε να ταξιδεύει, για να εκτελέσει τη μύηση και τον σχηματισμόν Κέντρων στα άλλα μέρη της περιφέρειάς του. Επισκέπτεται τη Σιάτιστα πρώτα και σχηματίζει το εκεί Κέντρο, που αποτελέστηκε από τον Θεόδωρον Σπύρου, έμπορον, Αλέξανδρον Οικονομίδην, ιατρόν, και Φίλιππον Αν. Ζυγούρην, διευθυντήν του Δημοτικού Σχολείου Χώρας Σιατίστης, οι οποίοι συγκεντρώθηκαν στην οικίαν των αδελφών Σπύρου και με όρκον ανέλαβαν την υποχρέωση, σύμφωνα με το Καταστατικόν της Μακεδονικής Αμύνης και με την αναγκαία επιφύλαξη, να εξαπλώσουν ακτινοειδώς τη μύηση εις όλην την κοινότητα.

Στις ενέργειες που αναφέραμε παραπάνω προέβη ο Δραγούμης. Τι δε έκαμνεν ο Παύλος στις Αθήνας; Ο Παύλος προσπαθούσε με κάθε τρόπο και με καθημερινές οχλήσεις να πείσει την Κυβέρνηση να υιοθετήσει την Μακεδονική Άμυνα και αναλάβει την συντήρησή της, διατεινόμενος ότι πολλά έχει να κερδίσει το Έθνος από τον αγώνα αυτόν και ότι οι Μακεδόνες, που τόσα δεινοπαθήματα υφίστανται, είναι άξιοι πάσης προστασίας. Ύστερα από τόσες προσπάθειές του ο Παύλος κατορθώνει να πείσει την Κυβέρνηση να εγκαταλείψει την αδράνειά της και (424) να στρέψει την προσοχή της στην παραμεθόριο. Αλλ' επειδή δεν ήθελεν αμέσως να εμπλακεί στον αγώνα αυτό, ποιος ξέρει για ποιους λόγους, καταφεύγει στον εξής ελιγμό. Μένει σύμφωνη να μεταβεί στην παραμεθόριο μια επιτροπή από αξιωματικούς, για να μελετήσει και σφυγμο-

¹⁴⁵ **Ζάχος Αργύρης Αθανασίου** (Σιάτιστα 1867 - Θεσσαλονίκη 1943). Διευθυντής του υποκαταστήματος της Τράπεζας Θεσσαλονίκης στο Μοναστήρι, μέλος της Επιτροπής Αμύνης, που ίδρυσε ο Ίων Δραγούμης στο Μοναστήρι το 1903. (Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς**, σελ. 456.)

¹⁴⁶ **Μόδης Θεόδωρος**. Έμπορος από το Μοναστήρι, μέλος της Επιτροπής Αμύνης που ίδρυσε ο Ίων Δραγούμης στο Μοναστήρι το 1903. Δολοφονήθηκε από τους Βουλγάρους στα 1904. (Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς**, σελ. 468.)

¹⁴⁷ Βλέπε Douglas Dakin, **Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913**, έκδοση του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, (ΙΜΧΑ), Θεσσαλονίκη 1996 (μετάφραση της αγγλικής έκδοσης του 1966), σελ. 240, υποσημείωση 122.

μετρήσει το αίσθημα και φρόνημα των κατοίκων και υποβάλει την σχετική έκθεση. Η επιτροπή αποτελέστηκε από τον Παύλον Μελάν, Γ<εώργιον> Κολοκοτρώνην, Α<λέξανδρον> Κοντούλην, Παπούλαν και κάποιον Τάσον το όνομα¹⁴⁸, του οποίου το επώνυμο δεν γνωρίζω, και κατά Μάρτιο του 1904¹⁴⁹ μεταβαίνει στη Μακεδονία. Περνάει από τη Σιάτιστα, μένει μια νύχτα στο σπίτι του Θωμά Καράτζια και την άλλη πρωία με την οδηγία χωρικών της περιφέρειας Σιατίστης και Σιατιστινών οδηγών διευθύνεται στο Μοναστήρι (Βιτώλια), απ' όπου αρχίζει την εκτέλεση του έργου της αποστολής της. Πέρασαν από την Πρέσπα, Ρούλια¹⁵⁰, Κορέστια¹⁵¹, Καστοριά, Λέχοβο¹⁵², Βλάτση <Βλάστη>, όπου έμειναν στην Ι. Μονή του Αγίου Δημητρίου μια νύχτα, και τελευταία ήρθαν στο Βογατσικό, όπου συναντήθηκαν με τον ιατρό Μεταξά, τον οποίον είχαν καλέσει, για να του αναθέσουν τη μεταφορά όπλων από <το> εσωτερικό στο Βογατσικό. Ο Παύλος δεν ήταν μαζί τους. Είχεν επιστρέψει στις Αθήνας, για να ανανεώσει την άδειά του¹⁵³. Η εντολή που δόθηκε στο Μεταξά δεν είχαν εκτελεσθεί, διότι ύστερα από λίγες μέρες ήρθε στην Κοζάνη ο Πύρζας από τη Φλώρινα, απεσταλμένος από τους αξιωματικούς, με την εντολή όπως μη προβεί (να μην προβεί) στην ενέργεια της μεταφοράς των όπλων, επειδή η Κυβέρνηση ανεκάλεσε τους αξιωματικούς. Τι δε είχε συμβεί και ακολούθησεν η μεταστρο-

¹⁴⁸ **Τάσος και Παπούλας** είναι το ίδιο πρόσωπο, ο αξιωματικός Αναστάσιος Παπούλας. Τάσος είναι το όνομα με το οποίο είχε βγάλει το διαβατήριο ο Αν. Παπούλας, βλ. **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**. Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού (Δ.Ι.Σ.), σελ. 132, και Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς** σελ. 191.

¹⁴⁹ Στο κείμενο ο Φ.Ζ. γράφει: «... και **κατά Μάρτιο του 1903** μεταβαίνει στη Μακεδονία...». Την εσφαλμένη αυτή πληροφορία ο Φ.Ζ. την έχει πάρει από την προς αυτόν επιστολή του γιατρού Γ. Μεταξά, με ημερομηνία 29/1/1914, την οποία και βρήκαμε στο αρχείο του. Από την υπόλοιπη όμως σχετική με το θέμα βιβλιογραφία προκύπτει ότι στη Μακεδονία ο Π. Μελάς και οι 3 άλλοι αξιωματικοί ήρθαν το 1904, βλ. **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**, Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, σελ. 132, 133 και Douglas Dakin **Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913**, σελ. 234).

¹⁵⁰ **Ρούλια**, το χωριό Κώττας του Νομού Φλώρινας· υπάγεται στην Κοινότητα Κρυσταλλοπηγής. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927 σε Κατωχώρι και με το ΦΕΚ 421/1932 σε Κώττας).

¹⁵¹ **Κορέστια (Κουρέστια)**, ορεινή περιοχή μεταξύ Καστοριάς και Φλώρινας, δυτικά του βουνού Βίτσι.

¹⁵² **Λέχοβο**, χωριό του Νομού Φλώρινας· υπάγεται στην Κοινότητα Λεχόβου.

¹⁵³ Ο Παύλος Μελάς δεν επέστρεψε στην Αθήνα για να ανανεώσει την άδειά του, αλλά ανακλήθηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση, που τον είχε στείλει μαζί με τους άλλους τρεις αξιωματικούς, επειδή οι Τούρκοι είχαν πληροφορηθεί την παρουσία των αξιωματικών στην περιοχή των Κορεστίων, την απουσία του Παύλου Μελά από την Αθήνα και ο πρεσβευτής Ριφάτ Βέης έκανε παράσταση στην Ελληνική Κυβέρνηση, βλέπε **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**, Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, σελίδα 133 και Αγγέλου Κ. Ανεστόπουλου, **Μακεδονικός Αγών 1903-1908**, σελ. 27.

φή αυτή; Οι αξιωματικοί, στην απουσία του Παύλου, είχαν προβεί στη σύνταξη της εκθέσεώς τους στην Κυβέρνηση και στην υποβολή αυτής. Στην έκθεσή τους γνωμάτευαν όλως αντίθετα σε όσα είχαν μείνει σύμφωνοι με τον Παύλο. <Γνωμάτευσαν> δηλαδή ότι οι Μακεδόνες είναι ανάξιοι της κρατικής προστασίας και δεν πρέπει να προβεί το κράτος σε θυσίες αίματος και χρήματος¹⁵⁴. (425) Η Κυβέρνηση, άμα έλαβε την έκθεση, άλλαξε γνώμη και χάρη στην έκθεση απαλλάχτηκε και από τις ενοχλήσεις του Παύλου, ο οποίος, άμα πληροφορήθηκε το περιεχόμενο της εκθέσεως, αισθάνθηκεν αγανάκτηση σε σημείο να μονομαχήσει με ένα των αξιωματικών¹⁵⁵, τον οποίο και επλήγωσεν <ελαφρά>.

Ύστερα από την παλινωδία αυτή της Κυβερνήσεως, ο Παύλος αποφασίζει να αναλάβει την έμπρακτη άμυνα των Μακεδόνων της παραμεθορίου μόνος του, διαθέτοντας όσα χρήματα είχε διαθέσιμα τότε, με την υπόσχεση της Γαλλίδος Ριανκούρ¹⁵⁶ ότι θα συνδράμει τον αγώνα και με την πεποίθηση ότι προσεχώς και η Κυβέρνησις θα αναλάβει την υποστήριξη της Μακεδονικής Αμύνης. Ύστερα από την απόφασή του αυτή και από την πληροφορία ότι το έργο της μύησης των Μακεδόνων συνετελέσθη, έκρινεν ότι είναι καιρός πλέον να παύσουν οι θεωρίες και να ακολουθήσει το στάδιο <της> εφαρμογής. Προβαίνει στον καταρτισμό σώματος οπλιτών Κρητών, εμπείρων του ανταρτικού πολέμου, αποχωρίζεται από τη σύζυγό του, την οποία ελάτρευεν, από τα παιδιά του Μίκη και Ζέζα, τα οποία λαχταρούσε, αφήνει τις απολαύσεις της ζωής, θέτει σε κίνδυνο τη ζωή του και κατά Ιούλιο του 1904 μεταβαίνει στην Κοζάνη, για να ζητήσει ενίσχυση του σώματος από Κρήτας με εντόπιους οπλίτες, των οποίων τον οπλισμό, τον ιματισμό και τη μισθοδότηση θα ανέλαμβάναν οι Μακεδόνες. Το σώμα για λίγες μέρες <το>άφησε στη Θεσσαλία¹⁵⁷.

¹⁵⁴ «...Αλλ' ενώ από κοινού υπέβαλον έκθεσιν περί του δυνατού της οργανώσεως αμύνης εν Μακεδονία, οι Παπούλας και Κολοκοτρώνης υπέβαλον εμπιστευτικώς και ετέραν, δι' ης απαισιოდόζως εκφράζοντο...», από το βιβλίο του Κ. Ι. Μαζαράκη – Αιτιάνος, **Ο Μακεδονικός Αγών – Αναμνήσεις**, ΕΜΣ, ΙΜΧΑ, σελίδα 179-180. Περισσότερα για το θέμα και τη σχετική βιβλιογραφία βλέπε και στο **Παράρτημα, § 18. Αποσπάσματα δημοσιευμάτων σχετικά με τη διαφωνία των αξιωματικών για τον τρόπο οργάνωσης της άμυνας κατά των Βουλγάρων στη Μακεδονία το 1904.**

¹⁵⁵ Τον Γ. Κολοκοτρώνη.

¹⁵⁶ **Ριανκούρ Λουίζα** δε, Γαλλίδα κόμισσα, κατόπιν μαρκησία. Εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, πήρε την ελληνική υπηκοότητα και εκδήλωνε έμπρακτα και με γενναιοδωρία το φιλελληνισμό της. Πέθανε στην Αθήνα κατά τη διάρκεια του ελληνο-ιταλικού πολέμου του 1940-1941, βλέπε Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς**, σελ. 475.

¹⁵⁷ Την πληροφορία ότι ο Παύλος Μελάς στο δεύτερο ταξίδι του στη Μακεδονία τον Ιούλιο του 1904 συνοδευόταν από σώμα Κρητών ο Φ.Ζ. έχει πάρει από την επιστολή του γιατρού Γ. Μεταξά, που προαναφέραμε (υποσημ. 149). Από την υπόλοιπη όμως σχετική βιβλιογραφία προκύπτει ότι ο Π. Μελάς στο ταξίδι αυτό του Ιουλίου 1904 δεν είχε μαζί του άλλους οπλίτες, βλέπε Ναταλίας Μελά, **Παύλος Μελάς**, σ. 276 κ.ε., **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**. Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας

Στην Κοζάνη δέχτηκε πρόθυμα η Επιτροπή την αίτηση του Παύλου και ένα απόγευμα ήρθε και στη Σιάτιστα, όπου συγκέντρωσε αρκετούς από τα μέλη της Μακεδονικής Αμύνης, καθηγητάς, ιατρούς, διδασκάλους και μερικούς ιδιώτας στην οικία του Φιλίππου Α. Ζυγούρη, διευθυντού του Δημοτικού Σχολείου Χώρας Σιατίστης, η οποία βρίσκεται στο κέντρο της πόλεως, ολίγα βήματα παρέκει από την Αγορά, και έκαμεν ανάπτυξη (426) του προγράμματός του και των αιτημάτων του κατόπιν των τυπικών συστάσεων. Οι στιγμές που περάσαμε την <ημέρα> εκείνη θα μείνουν αλησμόνητες. Ζήσαμε τη ζωή που είχαν ζήσει οι πρόγονοί μας, όταν εγγράφονταν μέλη της Φιλικής Εταιρείας. Αισθανθήκαμε τα ρίγη τα πατριωτικά, που κι εκείνοι είχαν αισθανθεί. Είχαν αντιγραφεί οι ίδιες σκηνές πατριωτισμού, που είχαν και τότε γραφεί. Δάκρυα άφθονα από πατριωτική συγκίνηση, από πατριωτικό ενθουσιασμό διαυλάκωναν τας παρειάς μας. Λυγμοί ακούονταν τόσο από τον πρωτομάρτυρα, ο οποίος διέκοπτε τον λόγον, όσο και από όλους τους άλλους. Άμα αναπτύχτηκαν τα φλογερά ζητήματα, άμα εκδηλώθηκε πρόθυμη και ομόφωνη αποδοχή των αιτημάτων και προσφέρθηκε από τον Παύλο μια λίρα οθωμανική ως καλή απαρχή των εισπράξεων, εξεφράσθη η οφειλομένη εθνική ευγνωμοσύνη στον Παύλο για την πρωτοβουλία και αυτοθυσία του, ευχηθήκαμε επιτυχία στον αγώνα και συνάντηση υπό άλλες συνθήκες και αποχωριστήκαμε, διότι ο Παύλος εβιάζετο να επιστρέψει στην Κοζάνη την ίδια μέρα, οπόθεν θα μετέβαινε στη Θεσσαλία, για να δεχθεί τους οπλίτες που θα έστελναν η Κοζάνη και η Σιάτιστα και να παραλάβει το σώμα, που εκεί τον ανέμενε. Το ταξίδι του στην Κοζάνη και στη Σιάτιστα έκαμεν ως ζωέμπορος, ο οποίος πάντοτε παζάρευε, αλλ' ουδέποτε αγόραζε.

Από τη Θεσσαλία επικεφαλής του σώματός του και με την οδηγία του Βάγια βγήκε στις 27 Αυγούστου 1904 στη Μακεδονία, έγινε κοντά στη Σαμαρίνα η πρώτη σύγκρουση με τον τουρκικό στρατό και με πολλές στενοχώριες έφθασεν στη **Στάτιστα**, <χωριό του Νομού Καστοριάς, σημερινή ονομασία του **Μελάς**, ΦΕΚ 179/1927>, όπου στις 13 Οκτωβρίου 1904, ύστερα από βουλγαρική προδοσία, περικυκλώθηκε από τον τουρκικό στρατό και φονεύθηκε. (427) Είχε να κάμει με εχθρόν ύπουλο, ο οποίος, <όταν> η παλικάριά του δεν είχε απέρασες (δεν περνούσε), κατάφευγε στη δολοφονία και στην προδοσία.

Ο θάνατος του Παύλου ήταν τραύμα για τον Ελληνισμό και τραύμα δυσθεράπευτο. Η λαϊκή Μούσα τον τραγούδησε: «Ο πόθος σ' έκαμε να πας στα ξένα, να βγεις στον πόλεμο, μες στη φωτιά, να σώεις (να σώσεις) αδέλφια δεδουλωμένα, βασανισμένα που (από) τη σκλαβιά». Το Πανελλήνιο τον θρήνησε, πλην, δεν απογοητεύθηκε. Το χυθέν αίμα του, που πότισε τις ερημιές της Μακεδονίας, θέρειψε τον εθνικό μας φανατισμό και πενθούσα <η> ψυχή μας ζητούσεν εκδίκηση, ζητούσε για ικανοποίηση της ψυχής του πρωτομάρτυρα πραγματοποίηση των εθνικών πόθων του, των ιερών σκοπών του, ζητούσε την απαλλαγή του μακεδονικού εδάφους από τις ορδές των Ούννων. «Τι θέλουσιν

οι Βούλγαροι μες στη Μακεδονία; Να φύγωσιν οι βάρβαροι στη χώρα τους Σκυθία». Και έτσι έγινε. Το δένδρο της ελευθερίας ποτίσθηκε με το αγνό αίμα του Μελά και τόσων άλλων κατόπιν του τέκνων της Ελλάδος και ζωογονήθηκε. Απόλυκε βλαστάρια, έβγαλε κλωνάρια και έγινε ένα δένδρο βαθύσκιο, αποκάτω στον ίσκιο του οποίου βρήκαν ανακούφιση οι δεινοπαθούντες κάτοικοι της ΒΔ. Μακεδονίας.

Ο Παύλος δεν υπήρχε πλέον. Εστάλη όμως ισάξιος διάδοχος αυτού. Την 26 Νοεμβρίου¹⁵⁸ έφθασεν ο καπετάν Βάρδας, Γεώργιος Τσόντος, αξιωματικός του πυροβολικού, με [περίπου] 40 εκλεκτούς Κρήτας, για να αναλάβει την αρχηγία του αγώνος της Δυτ. Μακεδονίας. Η αντιπροσωπεία της Εθνικής Επιτροπής Σιατίστης, που αποτελέστηκε από τους Αλέξανδρον Οικονομίδη, Νικολ. Παπαχατζήν και Θωμάν Παπαδημητρίου, τον υποδέχθηκε πλησίον στα Παληάμπελα, (428) όπου τους ανέπτυξε το πρόγραμμα που έρχονταν να εφαρμόσει και απήτησε σεβασμόν και συμμόρφωση από μέρους όλων των κατοίκων με τις αποφάσεις που θα λάμβανε ο ίδιος κατόπιν συνεννοήσεως με την Επιτροπήν. Εκείνους που θα δυστροπούσαν συνέστησε να τους καταγγέλλει η Επιτροπή στον αρχηγό, για να λαμβάνονται τα επιβαλλόμενα μέτρα. Από τη Σιάτιστα το σώμα οδηγήθηκε για την Παναγία του Σιανιού <Σισανιού>, όπου είχε ορισθεί κατάλυμα του σώματος. Όταν έφτασε στην Αγία Κυριακή, εστάθμευσεν εκεί προς μικρή ανάπαυση. Κατά την αναχώρηση του σώματος από την Αγία Κυριακή έμεινεν ένας οπλίτης, διότι είχεν αποκοιμηθεί παράμερα και δεν έγινε αντληπτός. Όταν εξύπνησεν ήταν πρωία και είδεν απέναντι στο χωριό Καλονέρι (Βρογκίστα) φώτα και άκουσε τα πετεινάρια να λαλούν και εκεί διευθύνθηκε, νομίζοντας ότι εκεί θα συναντούσε το σώμα. Έφθασε στο άκρον του χωριού και μπήκε σε ένα χάνι, το οποίο κρατούσε χριστιανός. Ο χαντζής τον δέχθηκε, αλλ' επειδή την πρωίαν πήγαιναν κάτοικοι του χωριού, που ήσαν και Τούρκοι, τον έκρυψε σε μια αχυρώνα, για να εύρει ευκαιρία να τον φυγαδεύσει. Δυστυχώς, η αχυρώνα ανήκε σε Τούρκον, του οποίου τα παιδιά πήγαν να πάρουν άχυρο και τον βρήκαν και έσπευσαν να δώσουν είδηση στον (429) πατέρα τους, ο οποίος πήγεν αμέσως στην πλησίον κειμένην Νεάπολη, όπου ήταν στρατιωτική δύναμις, και έδωκεν είδηση. Αμέσως δε εστάλη δύναμις στρατού και, επειδή δεν παραδόθηκε, αλλ' αντεστάθηκε, τον εφόνευσαν. Το πτώμα του ετάφη τη φροντίδι (με τη φροντίδα) της Επιτροπής στην εκκλησιά του Προφήτου Ηλία του χωριού Τσιαρουσίνου <Μικροκάστρου>, όπου κατέβη και ο τότε αρχιερέυς Σεραφεΐμ και του διάβασε τρισάγιο. Το δυστύχημα αυτό στοίχισε μεγάλως στον καπετάν Βάρδα, όστις ήταν απarahγόρητος¹⁵⁹.

¹⁵⁸ Ο Ανθυπολοχαγός του Πυροβολικού Γεώργιος Τσόντος (Βάρδας) έφτασε στην Μονή Παναγίας Σισανιού στις 24 Νοεμβρίου, βλέπε **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**. Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, σελ. 161.

¹⁵⁹ Το περιστατικό αυτό παρουσιάζει ο Γρηγόριος Βέλκος στο βιβλίο του **Η Σέλιτσα και η περιοχή της στο Μακεδονικό Αγώνα**, στο κεφάλαιο 7: Ο τραγικός θάνατος του Δημητρίου Ανδριανάκη, σελ.93-96, με περισσότερες πληροφορίες και ονόματα και με

Ο αγών έχει συνεχισθεί (*συνεχιζόταν*) έντονα και τα σώματα εξήρχονταν τακτικά και πλημμύρισαν τα βουνά της Μακεδονίας οπλίτες, Έλληνες από την Κρήτη και από τις πολιτείες της Μακεδονίας. Μεταξύ των πολιτειών που έλαβαν μέρος δεν υστέρησε, βέβαια, η Σιάτιστα. Το σώμα του Παύλου Μελά <το> ενίσχυσε με δυο μονάχα οπλίτας, τον Γεώργιον Λιουλιάκην και <τον> Ανδρέαν Καλαμπούκαν. Κατόπιν, όμως, πολλά Σιατιστινά παιδιά ενετάχθησαν στα σώματα κι ολόκληρα σώματα από σιατιστινά παιδιά σχηματίσθηκαν, όπως π.χ. στα 1906 το σώμα που κατηρτίσθηκε και εξοπλίσθηκε από την Επιτροπή με επί κεφαλής τους Σιατιστείς Σπύρον και Παύλον Τσιαούση, για το οποίο το Κέντρον Τρικάλων συνεχάρη την Επιτροπήν Σιατίστης, γράφοντας ότι το Πανελλήνιον πανηγυρίζει για την πατριωτική και τολμηρή χειρονομία της. (430) Επίσης, από Σιατιστινά παιδιά αποτελέσθηκαν και τα σώματα του οπλαρχηγού Περδίκκα και <του> Καραπιπέρη, για τη δράση των οποίων αμέσως κατόπιν πραγματευόμεθα.

21. Η Σιάτιστα από τα 1904 έως τα 1908

Από τα 1904 έως τα 1908, που κηρύχθηκε το Σύνταγμα στην Τουρκία, η Σιάτιστα είχε μεταβληθεί σε μυστικό στρατόπεδο. Εδώ φιλοξενούνται σώματα ανταρτικά. Εκεί κρύβονται όπλα, που πρόκειται να μεταφερθούν στα βορεινά κέντρα. Εδώ νοσηλεύονται άρρωστοι οπλίτες. Εκεί διανυκτερεύουν οπλαρχηγοί με τα σώματά τους καταδιωκόμενοι από τον τουρκικό στρατό. Εδώ συγκεντρώνονται τα μέλη της Εθνικής Επιτροπής, για να υποδεχθούν νέο σώμα υπό διακεκριμένον οπλαρχηγόν και κανονίσουν τα της ασφαλούς διαμονής του. Εκεί μεταβαίνουν, για να παραλάβουν φθάσαντα όπλα και να τα κατευθύνουν στα Κέντρα, για τα οποία είναι προορισμένα. Εδώ έφθασεν αγγελιοφόρος, που γνωρίζει τον ερχομό σώματος σε ορισμένη ορεινή θέση, το οποίο ζητάει όπλα, είδη ρουχισμού και τρόφιμα. Εκεί ετοιμάζονται τα ζητηθέντα και αποστέλλονται με εμπίστους μεταφορείς. Εδώ αγγελιοφόρος φέρνει επιστολή από το Κέντρο Νεαπόλεως στην Επιτροπή Σιατίστης γνωρίζοντας (*αναφέροντας*) ότι στρατός μετακινήθηκε διευθυνόμενος στη Σιάτιστα. Εκεί η Επιτροπή αποστέλλει αγγελιοφόρο στο μέρος που σταθμεύει το σώμα, στο Μπούρινο, και μεταδίδει στον οπλαρχηγό ό,τι της μετέδωκε το Κέντρο Νεαπόλεως, ίνα (*για να*) λάβει τα ενδεδειγμένα μέτρα. (431)

την παρατήρηση: «Έτσι ακριβώς μας περιγράφει το θάνατο του Ανδριανάκη ο Σταμάτιος Ράπτης, που στηρίζεται στο ημερολόγιο του Μακεδονομάχου Μπονάτσου. ...». Το περιστατικό αναφέρεται και στο βιβλίο: **Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα**. Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, σελ. 161.

22. Ο Παύλος Περδίκκας (Νεράντζης)

Ο Παύλος Περδίκκας, γέννημα θρέμμα της Σιάτιστας, άκουσε τα πρώτα μαθήματα στα σχολεία της πατρίδος του και ύστερα μετέβη στη Θεσσαλονίκη, όπου τον πήρεν υπάλληλο ο Γεώργιος Μπόμπουρα. Δεν έμεινε όμως πολύ χρόνο εκεί, διότι το παρακάτω επεισόδιο τον ανάγκασε να φύγει από τη Θεσσαλονίκη και να έλθει στα Τρίκαλα. Εκείνη την εποχή υπήρχε στη Θεσσαλονίκη προπαγάνδα Ευαγγελιστών, που ειργάζονταν με δραστηριότητα υποδειγματική. Ο Παύλος, φανατικός ορθόδοξος χριστιανός από ανατροφής, βλέποντας τους ομογενείς του να παραπλανώνται από ξένους προπαγανδιστάς δεν το ανέχονταν και μια Κυριακή, επικεφαλής ενός ομίλου νέων, ήρθεν απόξω από το οίκημα στο οποίο δίδασκαν τους παραπλανηθέντας οι προπαγανδισταί και άρχισαν να πετροβολούν και έθραυσαν τας υάλους των παραθύρων. Η προπαγάνδα διαμαρτυρήθηκε στις τούρκικες αρχές και κατόπιν της διαμαρτυρίας καταζητούνταν από τους Τούρκους. Για να μη συλληφθεί αναγκάσθηκε να φύγει κρυφά και να έλθει στα Τρίκαλα. Από τότε έγινε κατάδηλος ο ορμητικός του χαρακτήρ, ο ενθουσιασμός του για τα πάτρια και η εθελοθυσία για τη θρησκεία και την πατρίδα. Ήτο πρόθυμος να θυσιάσει το παν και αυτήν τη ζωή του για τα δυο αυτά ιδανικά. Και δεν λέγομε υπερβολήν. Σε κάθε ξύπνημα (432) της πατρίδος ο Παύλος εκ των πρώτων λάμβανε μέρος. Στα 1897 ακολούθησεν ως εθελοντής στην Ήπειρο τον αξιωματικό Μωραϊτόπουλο. Στο Μακεδονικό Αγώνα δεν ήτο δυνατόν να αδρανήσει. Ενωρίς βρέθηκε στα βουνά της Μακεδονίας, ως οπλαρχηγός επικεφαλής 10 παιδιών από τη Σιάτιστα, και πρόσφερεν αξιόλογες υπηρεσίες στις περιφέρειες Μορίχοβου¹⁶⁰ και Καρατσιόβας. Κάτοχος της βουλγαρικής γλώσσης, απέσπα (αποσπούσε) την εκτίμηση των κατοίκων των περιφερειών στις οποίες έδρασεν από το 1905 έως στα 1908, που ανακηρύχθηκε το τουρκικό Σύνταγμα και διαλύθηκαν τα σώματα και αναγκάσθηκε να εγκατασταθεί στη γενέτειρά του Σιάτιστα, όπου ύστερα από ολίγα έτη, σύμφωνα με την απόφαση του Νεοτουρκικού Κομιτάτου «όπως εξοντωθούν όλοι όσοι ειργάσθησαν ως οπλαρχηγοί κατά τον Μακεδονικόν Αγώνα», δολοφονήθηκε [από απόσπασμα του τουρκικού στρατού] μια νύχτα¹⁶¹ εξ ενέδρας, ενώ μετέβαινε στην κατοικία του, έξω ακριβώς από την είσοδο της οικίας του. Ήταν η εποχή <κατά> την οποία έπεσεν από το δολοφόνο όπλο της τουρκικής αρχής ο αείμνηστος άγιος Γρεβενών Αιμιλιανός και τόσοι άλλοι. Γνώριζεν ο ενθουσιώδης πατριώτης Περδίκκας ότι ήταν προγεγραμμένος και μια μέρα θα δολοφο-

¹⁶⁰ **Μορίχοβο**, περιοχή της βορειοδυτικής Μακεδονίας· μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο περιήλθε στην τότε Σερβία, σήμερα στην ΠΓΔΜ. **Καρατσιόβα**, η Αλμωπία του Νομού Πέλλας, στη Βόρεια Κεντρική Μακεδονία. Κατέχει το βόρειο τμήμα του Νομού Πέλλας.

¹⁶¹ 1/10/1911, βλέπε Α. Δάρδα: **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας**, σελ. 99.

νούνταν, αλλά το θεωρούσε θρασυδειλία να προφυλαχθεί. Κάποτε ευρισκόμενος στην Κοζάνη μόλις διέφυγε το θάνατο. Οι εντεταλμένοι έχασαν τα ίχνη του και, (433) επειδή ενόμισαν ότι θα φιλοξενούνταν από τον γράφοντα τας γραμμάς αυτές, με τον οποίο τον είδαν να συντρώγει στο εστιατόριο, παραφύλατταν απόξω από την κατοικίαν του έως το μεσονύκτιο, για να τον δολοφονήσουν κατά την μετάβασή του εκεί.

23. Ανδρέας Καλαμπούκας και Γεώργιος Λιουλιάκης

Αυτοί οι δυο είναι από τους πρώτους αντάρτας, που, καθ' υπόδειξη της Εθνικής Επιτροπής Σιατίστης, ακολούθησαν τον πρωτομάρτυρα Παύλον Μελάν και αγωνίσθηκαν με θαυμαστή αφοσίωση, που είχαν αποσπάσει την ευαρέσκειαν του Παύλου, και ιδιαίτερα ο Γεώργιος Λιουλιάκης, ο οποίος έγινε θύμα της μεγάλης αυταπαρνήσεώς του, διότι είχε προσβληθεί από θανάσιμο κρυολόγημα κατά τина (σε κάποια) μεταφορά όπλων διερχόμενος τον ποταμό. Για τους δυο αυτούς Σιατιστείς άξιζε να γίνει ιδιαίτερος λόγος εδώ, επειδή, σε εποχή που δύσκολα δέχονταν οι νέοι να ενταχθούν στους οπλίτες του Μακεδονικού Αγώνος, αυτοί με μεγάλη προθυμία δέχθηκαν να εξυπηρετήσουν (υπηρετήσουν) τον Αγώνα, πράγμα που κατόπιν έκαμαν όλα τα παιδιά της Μακεδονίας, τα οποία προσέρχονταν στην Επιτροπή και την παρακαλούσαν να γίνουν δεκτά στις τάξεις των Μακεδονομάχων, αν και θα είχαν να αντιμετωπίσουν δυο πυρά, τα πυρά της (434) βουλγαρικής προπαγάνδας, τα βουτηγμένα στο δηλητήριο της προδοσίας, της υποουλότητας και της προστυχιάς, και τα πυρά της στρατιωτικής μυρμηκιάς (του πλήθους) της τουρκικής κυριαρχίας. Δεν αναφέρω τα ονόματα εκείνων που έδρασαν κατόπιν, παρακαλώντας (παρακαλώντας) τον αναγνώστην να ιδεί αυτούς στην **Ιστορία Σιατίστης** από Ιωάννην Αποστόλου (σελ. 83). Εξάιρεση θα κάμω αναφέροντας τον Φόρο¹⁶² Μπόντα, ο οποίος καθ' όλη τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνος εχρημάτισε ψυχογιός του οπλαρχηγού Π<αύλου> Περδίκκα και εκτελεστικόν όργανον αυτού.

24. Τριαντάφυλλος Σαμαρά (ο Καραπιπέρης¹⁶³)

Ο Καραπιπέρης γεννήθηκε στη Σιάτιστα και άκουσε τα πρώτα γράμματα στα σχολεία αυτής. Είναι γόνος της οικογενείας των Σαμαραίων, οι οποίοι μετώκισαν (ήρθαν) στη Σιάτιστα από το Μεσολόγγι, ύστερα από την κατάρστροφή του, και διακρίνονταν για τα πατριωτικά τους αισθήματα, τα οποία και κληροδότησαν στα τέκνα τους. Ο μεγαλύτερος των αδελφών Σαμαρά, τις τελευταίες ώρες της ζωής του, ζήτησε να πυροβολήσει από το παράθυρο του δωματίου, πριν αποθάνει, ο δε υιός του Ιωάννης πάλευε με τον θάνατο και ακού-

¹⁶² Φόρος <Χριστόφορος>.

¹⁶³ Ο Φ.Ζ. χρησιμοποιεί τον τύπο Καραπεπέρη, ίσως παρασυρμένος από την τοπική προφορά του ονόματος.

στηκε να λέγει ότι, βέβαια, τον καταβάλλει ο θάνατος, γιατί τον βρήκε εξαντλημένο.

Ο Καραπιπέρης στα 1906 κατατάχθηκε [στα Τρίκαλα] στο σώμα του οπλαρχηγού Γεωργίου Μακρή ή Δικονύμου από την Κρήτη και την 1^η Μαρτίου πέρασε με το αναφερθέν παραπάνω σώμα τα σύνορα και διευθύνθηκαν στη Μακεδονία. (435)

Το σώμα του Δικονύμου προορίζονταν να δράσει στην περιφέρεια Μοναστηρίου στο Περιστέρι¹⁶⁴, εξαιτίας όμως του εκτάκτου χειμάνος και των πολλών χιόνων κατήντησεν αδύνατη η προς τα εκεί πορεία και δράση και αναγκάστηκαν να στραφούν στα Κουρέστια <Κορέστια>, όπου συναντήθηκαν με το σώμα του αρχηγού Φούφα, ηνώθηκαν με αυτό και συνεργαζόμενοι καταδίωκαν τον τρομερό Βούλγαρο οπλαρχηγό Μήτρον Βλάχου. Με το σώμα του Μήτρου Βλάχου και με τον τουρκικό στρατό έλαβαν χώρα πολλές συμπλοκές. Αλλ' η πιο σκληρή ήταν εκείνη που έγινε πλησίον στο χωριό Μπέσφινα¹⁶⁵. Στη μάχη αυτή έχασαν περίπου 20 άνδρας νεκρούς, δυο ηγμαιωτίστηκαν και πολλοί τραυματίστηκαν, μεταξύ των οποίων και ο αρχηγός Μακρής, ο οποίος κατά τη συμπλοκή κατείχε την πρώτη θέση κρατώντας το πιστόλι στα χέρια του και ενθαρρύνοντας τους άνδρας. Με το θάρρος του αρχηγού κατόρθωσαν οι σωθέντες να φύγουν και να φθάσουν στο Μούκοβο¹⁶⁶, έξω από το Μοναστήρι, όπου νοσηλεύθηκαν οι τραυματισθέντες και αναδιοργανώθηκε το σώμα τους. Αυτό το σώμα έλαβε μέρος σε πολλές επιχειρήσεις, όπως στη σφαγή του Δράγου¹⁶⁷ από τους Βουλγάρους, και σε συμπλοκές με τον τουρκικό στρατό έξω από το Ράκοβο¹⁶⁸, όπου δεύτερη φορά τραυματίσθηκεν ο οπλαρχηγός Μακρής. Αυτά κατά πληροφορίες του Καραπιπέρη.

Στα 1907 ο Καραπιπέρης υπηρέτησεν υπό τον οπλαρχηγό Παύλον Περδίκ-καν, με αρχηγόν τον Δημήτριον Παπαυγέρον ή Γκούραν, αξιωματικόν του ελληνικού στρατού, ο οποίος τότε είχαν (436) αποφοιτήσει από τη Σχολή των Ευελπίδων. Έδρασαν στις περιφέρειες Μορίχοβου και Περλεπέ¹⁶⁹, όπου βρίσκονταν η φωλεά των Βουλγάρων κομιτατζήδων. Αυτήν την εποχή κατά την πορείαν τους [έχουν συμπλακεί με τον τουρκικό στρατό πλησίον στο Λέχοβο]. Κατά τη συμπλοκή αυτή φονεύθηκεν ο οπλαρχηγός Χρήστος Μπαστή και τραυματίσθηκε σοβαρά στην κεφαλή ο ανδρείος καπετάνος Λούκας, ο οποίος

¹⁶⁴ **Περιστέρι**, το βουνό Βαρνούντας ή Περιστέρι. Βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα του Νομού Φλώρινας.

¹⁶⁵ **Μπέσφινα**, το χωριό Σφήκα του Νομού Φλώρινας. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 346/1926).

¹⁶⁶ **Μούκοβο**, είναι κατά μέγιστη πιθανότητα το Μπούκοβο, σήμερα στο έδαφος της ΠΓΔΜ, κοντά στο Μοναστήρι.

¹⁶⁷ **Δράγος**, βρίσκεται βόρεια της Φλώρινας, στο έδαφος της ΠΓΔΜ πολύ κοντά στα σύνορα με την Ελλάδα.

¹⁶⁸ **Ράκοβο**, το χωριό Κρατερό του Νομού Φλώρινας· υπάγεται στο Δήμο Κάτω Κλεινών (Μετονομασία με το ΦΕΚ 346/1926).

¹⁶⁹ **Περλεπέ**, η πόλη Πρίλεπ της ΠΓΔΜ, Βορειανατολικά του Μοναστηρίου.

συνεπεία του τραύματος έχασε τον ένα οφθαλμό. Στο Μορίχοβο οι συμπλοκές ήταν πυκνές (*συχνές*), άλλοτε με τα βουλγαρικά σώματα και άλλοτε με τον τουρκικό στρατό. Εδώ σε μια συμπλοκή, ενώ πολεμούσαν εναντίον των Βουλγάρων, τους έβαλεν από τα πίσω ο τουρκικός στρατός και, μολονότι βρέθηκαν μεταξύ δυο πυρών, δεν πανικοβλήθηκαν, αλλ' επολέμησαν γενναία και πλησίον στο βουλγαρικό χωριό Μπισίστια¹⁷⁰ συνεπλάκησαν με το εκλεκτό τάγμα (το αβτζή ταμπούρ¹⁷¹) του τουρκικού στρατού, το οποίο έπαθε πανωλεθρία και του οποίου είχαν συλληφθεί οι αξιωματικοί. Σ' αυτή τη μάχη έλαβαν μέρος πολλά ελληνικά σώματα και ίσως η μάχη αυτή, κατά τις πληροφορίες του Καραπιτέρη, να ήταν η σπουδαιότερη μάχη του Μακεδονικού Αγώνος. Τα σώματα που έλαβαν μέρος ήταν τα εξής: του Αρχηγού Ιωάννου Καραβίτη, του Μανώλη Νικολούδη, του Μανώλη Κατσίγαρη, του Παναγιώτη Γερογιάννη, του καπετάν Στέφου και του Παύλου Περδίκκα. Αυτή η μάχη μια ακόμη φορά δόξαζε τα ελληνικά όπλα και θα αναφέρεται με θαυμασμόν ακόμη και από [αυτούς] τους εχθρούς μας. Δυστυχώς, όμως, κάποιος εθνικός (437) φανατισμός αμαύρωσε το ένδοξο αποτέλεσμα αυτού (*αυτής της μάχης*) και επέφερεν πολύ δυσάρεστες συνέπειες ως αντίποινα. Οι Τούρκοι προέβησαν στη μεγάλη σφαγή των αιχμαλώτων Ελλήνων ανταρτών που βρίσκονταν στις φυλακές Μοναστηρίου. Ο Καραπιτέρης έλαβε μέρος και στη συμπλοκή με τους Βουλγάρους κομιτατζήδες έξωθεν του χωριού Πόλτιστα¹⁷², στην οποία φονεύθηκε ο Βούλγαρος αρχηγός Βασίλωφ.

Στα 1908 κηρύχθηκε το τουρκικό Σύνταγμα <των Νεοτούρκων> και τα σώματα διαλύθηκαν και οι οπλίτες, άλλοι ομαδικά και άλλοι κατ' άτομα, επέστρεψαν στις κατοικίες τους. Πολλά σώματα δεχθήκαμε τότε στη Σιάτιστα και <τα> περιποιηθήκαμε όπως έπρεπε, εκδηλώνοντας την οφειλομένη ευγνωμοσύνη μας. Δυστυχώς, ημείς οι Έλληνες δεν ησυχάσαμε. Οι Τούρκοι δεν εδείχθησαν ειλικρινείς με τη μεταπολίτευση <το νέο τους Σύνταγμα>. Έθεσαν σε ενέργεια τη δολοφονία όλων όσων είχαν εργασθεί στα ανταρτικά σώματα. Τότε ο Καραπιτέρης, είτε από λόγους προνοίας είτε από λόγους εκδικήσεως, πήρε το όπλο του και πετάχθηκε (*βγήκε*) πάλι στα μακεδονικά βουνά. Κατήρτισε ιδικό του σώμα και μ' αυτό ήρθε σε συμπλοκές με το στρατό των Τούρκων. Από τις συμπλοκές που έκαμε με τους Τούρκους αξιοσημείωτη ήταν η συμπλοκή με την τούρκικη συμμορία υπό τον τρομερό καπετάν Ντέμτσιο, η οποία είχε προβεί στο φόνο του αιμνήστου μητροπολίτου Γρεβενών Αιμιλιανού, του οποίου το σεπτό άγαλμα κοσμεί σήμερα την πλατεία Γρεβενών. Ήταν ημέρα Παρασκευή οπότεν μεταφέρονταν τα σεπτά (438) λείψανα του Αιμιλιανού και της συνοδείας αυτού¹⁷³ στα Γρεβενά. Την ίδια ημέρα και την ίδια ώρα ο Καραπιτέ-

¹⁷⁰ **Μπισίστια**, το βρίσκουμε ως Μπέσιστα, χωριό του Μοριχόβου.

¹⁷¹ **Αβτζή Ταμπούρ**, (Avcı Tabur) Τάγμα Κυνηγών.

¹⁷² **Πόλτιστα**, τη βρίσκουμε κυρίως ως Πόλτσιστα. Χωριό του Μοριχόβου.

¹⁷³ Μαζί με τον Αιμιλιανό δολοφονήθηκαν έξω από το Σνίχοβο και ο διάκονος Δημήτριος Αναγνώστου και ο αγωγιάτης του Αθανάσιος Φασούλας. Βλέπε. Νεράντζης

ρης με το σώμα του μάχονταν με τη δολοφόνο συμμορία και ο αρχηγός αυτής και δυο άλλοι πίπτουν νεκροί από τα ελληνικά όπλα, τα οποία εκδικούνται το χυθέν αίμα των ομογενών τους και αποδεικνύουν αψευδή την ευαγγελική ρήτρα: «οι μαχαίρα χρησάμενοι μαχαίρα απολούνται»¹⁷⁴. Κατά την μάχη όμως αυτή ο Καραπιπέρης έχασεν ένα από τα παλικάρια του, τον γενναίο και ατρόμητο Γεώργιο Μυλωνά. Με το θάνατο του Ντέμτσιο, ο οποίος ήτο ο τρόμος και ο φόβος των χριστιανών της περιφέρειας Ντοβράτοβου¹⁷⁵, απ' όπου ήταν ο Ντέμτσιος, πληρώθηκε το ατίμως χυθέν ατίμητο αίμα του Αιμιλιανού και γλίτωσεν η περιφέρεια από ένα<ν> από τους μεγαλύτερους Τούρκους δολοφόνους, τον οποίον οι Τούρκοι εθρήνησαν πικρά.

Στα 1912 κηρύσσεται ο Βαλκανοτουρκικός Πόλεμος. Σώματα ανταρτικά έρχονται από την Ελλάδα¹⁷⁶ και πρώτα πρώτα έρχεται στην περιφέρειά μας ο καπετάν Στέφος¹⁷⁷ με την κυρία του Τασία και με 30 αντάρτες. Με το σώμα του Στέφου ενώνεται το σώμα του Καραπιπέρη και πλησίον της Σιατίστης (439), στη θέση Σπάθες του όρους Τσερβένας, δίδεται η πρώτη μάχη εναντίον των Τούρκων, στις 7 Οκτωβρίου 1912. Ο Τούρκος που επετέθη εναντίον των σωμάτων Στέφου και Καραπιπέρη ήταν ο αποσπασματάρχης Αρίφ από Καραγιάννια με περίπου 100 εθνοφρουρούς πατριώτας (*συμπατριώτας*) του. Ο πρώτος που πυροβόλησε στη μάχη αυτή ήταν ο Καραπιπέρης, ο οποίος έρριψε δυο Τούρκους νεκρούς και ανέκοψεν έτσι την ορμή των Τούρκων· και οι ημέτεροι, βοηθούμενοι από το σκότος της νυκτός, έφθασαν χωρίς καμιά απώλεια πλησίον στο χωριό Έξαρχο, όπου διανυκτέρευσαν και την ακόλουθη μέρα, αφού ησύχασαν, ήρθαν τα μεσάνυχτα στη Σιάτιστα και απ' εκεί οδηγήθηκε <το σώμα> στο Κοντσικό <Γαλατίνη>.

Χρήστος, "*Η Εκκλησία στον Μακεδονικό Αγώνα*", *Μακεδονικός Αγώνας*, εκδόσεις "Μορφωτικός Κόσμος", σελ. 558. **Σνίχοβο**, το χωριό Δεσπότης του Νομού Γρεβενών· υπάγεται στο Δήμο Γρεβενών. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 18/1927.)

¹⁷⁴ Αυτοί που χρησιμοποίησαν μαχαίρι (=έσφαξαν) με μαχαίρι θα χαθούν.

¹⁷⁵ **Ντοβράτοβο**, το χωριό Βατόλακκος του Νομού Γρεβενών· υπάγεται στο Δήμο Γρεβενών. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 206/1927).

¹⁷⁶ Αυτονόητο ότι αναφέρεται στην Ελλάδα με τα τότε σύνορά της, δηλ. ως τη Θεσσαλία και την Άρτα.

¹⁷⁷ **Καπετάν Στέφος**, ψευδώνυμο του καπετάνιου Στέφανου Γρηγορίου. Θαρραλέος οπλαρχηγός κατά το Μακεδονικό Αγώνα και οδηγός ανταρτικών σωμάτων.

Το 1904 παντρεύτηκε την Τασία, ρωσίδα στην καταγωγή, η οποία τον ακολούθησε στη Μακεδονία, φόρεσε τη στολή του Μακεδονομάχου και ως καπετάνισσα Στέφα πολέμησε αντάξια στο πλευρό του στη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα και στους πολέμους του 1912-13. Βλ. Τζινίκου-Κακούλη Αθηνάς, *Η Μακεδόνισσα στο Θρύλο και στην Ιστορία*, σελ. 375-76.

25. Η 12^η Οκτωβρίου 1912.

Ο αρχιμανδρίτης Ι. Παπανικολάου ή Παπακολιού

Ο αρχιερέυς Ιερόθεος απουσιάζει εις Κωνσταντινούπολιν κληθείς συνοδικόν μέλος. Αντιπρόσωπός του είναι ο αρχιμανδρίτης Ιωάννης Παπανικολάου ή Παπακολιού, ανήρ εχέφρων¹⁷⁸ και συνετός. Περί αυτού θα μας επιτρέψει ο αναγνώστης να κάμουμε εδώ μια παρέκβαση.

Ο μακαρίτης Ι. Παπανικολάου τελείωσε τις γυμνασιακές σπουδές στη Σιάτιστα και ύστερα από τις γυμνασιακές σπουδές μετέβη εις Αθήνας, όπου, κατόπιν επιτυχών εξετάσεων στο Εθνικό Πανεπιστήμιο, ενεγράφη στη Θεολογική Σχολή. Με τις εξετάσεις που (440) υπέστη, συνετέλεσε στην αναγνώριση του Τραμπαντζείου Γυμνασίου παρά του Πανεπιστημίου. Άμα δε διήνυσε το στάδιο των πανεπιστημιακών σπουδών και ανακηρύχθηκε προλύτης της Θεολογίας, ως λέγονται οι διδάκτορες της Θεολογίας, διορίσθηκε καθηγητής στο Γυμνάσιο Μοναστηρίου και κατόπιν του Γυμνασίου Τσοτυλίου και τελευταία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου. Ως καθηγητής του Γυμνασίου και ως αρχιερατικός αντιπρόσωπος εκτελούσε και καθήκοντα ιεροκήρυκος, ερμηνεύοντας τον θείον λόγον καθ' εκάστην Κυριακήν και άλλην εορτήν τακτικά. Από τη θέση του στο Τραμπαντζείο Γυμνάσιο αναγκάσθηκε να παραιτηθεί (*παραιτηθεί*) και να αποδημήσει με την οικογένειά του στην Αμερική από την ακόλουθη αιτία. Κατά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, σε ένα από τα τακτικά κηρύγματά του ηρμήνευσε μια προφητεία του Ησαΐου και τα αναφερόμενα σ' αυτήν προσήρμοσε στην εποχή εκείνη. Τούτο οι κομματικοί του εχθροί, -οι οποίοι είχαν εκτραχηλισθεί σε βαθμόν που ο αξιωματικός της ζώνης μας, Γάλλος, αναγκάσθηκε να καλέσει τους κατοίκους και να τους ψέξει, λέγοντας ότι δεν κάμνουν καλά, διότι με τις καταγγελίες που λάμβανε θα γέμιζεν ολόκληρο δωμάτιο, εάν τας φύλαττε, ενώ είναι αδελφοί και μια μέρα αυτοί μεν <οι Γάλλοι> θα φύγουν από τον τόπο μας, ενώ ημείς θα μένουμε και θα συζούμε- τούτο, λοιπόν, μετέδωκαν στις γαλλικές αρχές και, δυνάμει της καταγγελίας αυτής, προσήχθη ο (441) αρχιμανδρίτης στη Θεσσαλονίκη, όπου δικάσθηκεν από το εκεί Στρατοδικείο. Ευτυχώς δε, χάρις στις προσπάθειες του δικηγόρου Φιλώτα Παπαγεωργίου και στις ενέργειες του αρχιερέως Ιεροθέου, η διαδικασία έγινε όχι βάσει του άρθρου που προέβλεπεν ως ποινήν το θάνατο, αλλά βάσει ενός άλλου άρθρου που προέβλεπε ελαφρότερες ποινές και επετεύχθη η αθώωσή του. Ύστερα όμως από την αθώωσή του δεν μπορούσε να μείνει στη Σιάτιστα και να ατενίζει εκείνους που δεν edίστασαν να επιδιώξουν την εξόντωσή του, χωρίς να λυπηθούν την οικογένειά του και χωρίς να λάβουν υπόψη τις υπηρεσίες που είχε προσφέρει στη γενεθλιό του <πόλη>, και απεδήμησε στην Αμερική, όπου βρίσκονταν

¹⁷⁸ Εχέφρων, αυτός που έχει φρόνηση, ο μυαλωμένος.

και δύο υιοί του, ο Νικόλαος και ο Γεώργιος, οι οποίοι υπάρχουν και σήμερα¹⁷⁹ και εργάζονται εθνικώς ακολουθώντας τα ίχνη του πατρός τους. (442)

26. Η 11^η Οκτωβρίου 1912

Είνα η 11^η Οκτωβρίου 1912, ημέρα της εβδομάδος Πέμπτη. Την εσπέραν της ημέρας αυτής, περί την 6^η μ.μ., καλείται εσπευσμένως [στην Ιερά Μητρόπολη] έκτακτη συνεδρίαση <επιτροπής>, η οποία απαρτίζεται από τα μέλη της Εθνικής Οργανώσεως Μακεδονικής Αμύνης και από πολλούς προκρίτους της Κοινότητος, μεταξύ των οποίων πρωτεύουν οι ιατροί και οι διδάσκαλοι της πόλεως. Κατά την συνεδρίαση αυτήν ανακοινούνται από την Εθνική Οργάνωση επιστολή των οπλαρχηγών Μακρή και Καραβίτη, οι οποίοι ευρίσκοντο στο Παλαιόκαστρο με <δύναμη> [περίπου] 100 (εκατόν) οπλιτών, και άλλη προς τον Μουδίρη¹⁸⁰ Σιατίστης, από τους ίδιους οπλαρχηγούς, που είχε ως εξής:

Προς τον Σταθμάρχην Σιατίστης

Εν ονόματι του Βασιλέως Γεωργίου σε διατάσσομεν, όπως αμέσως εκκένωσης την πόλιν, διότι θα προελάση αύριον ο Ελληνικός Στρατός προς απελευθέρωσιν αυτής.

Οι αρχηγοί
Μακρής και Καραβίτης

Μετά την ανακοίνωση των ανωτέρω διεξάγεται μακρά συζήτησις, εάν συμφέρει να εισέλθει το σώμα ως καταλυτής της τουρκικής Αρχής ή να διευκολυνθεί απλώς η διέλευσίς του, για να μεταβεί εις Βογατσικόν, τόπον προορισμένον για τη συγκέντρωση των ανταρτικών σωμάτων¹⁸¹.

¹⁷⁹ Εποχή του συγγραφέα.

¹⁸⁰ Μουδίρης, Διοικητικός προϊστάμενος. Βλέπε Παράρτημα, § 8. Διοικητική διαίρεση στα τελευταία χρόνια της τουρκικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, μια σύντομη γενική θεώρηση.

¹⁸¹ Ανταρτικά Σώματα –εδώ- ονομάζονται τα εθελοντικά σώματα που έδρασαν στη Μακεδονία κατά τους Βαλκανικούς πολέμους. Η επίσημη ορολογία τους είναι **Πρόσκοποι**.

.....
«Πρόσκοποι εκλήθησαν τότε οι εθελονταί, οίτινες, ΜΗ υπόχρεοι προς επιστράτευσιν, προσήλθαν αθρόως. Δόσαντες τον όρκον του στρατιώτου, δεν κατετάγησαν εις τον τακτικόν στρατόν, αλλά υπό ωρισμένους αξιωματικούς ή ιδιώτας οπλαρχηγούς, ανέλαβον, υπό τας διαταγάς των Αρχηγών Στρατού Ηπείρου και Θεσσαλίας, πλείστας και δυσκόλους αποστολάς κατά τους αγώνας, συχνάκις συμπολεμήσαντες και ενισχύσαντες τον τακτικόν στρατόν...Οι εθελονταί ούτοι, κατά την έκθεσιν της επιτροπής επί του εξοπλισμού εθελοντικών Σωμάτων, ανήλθον ειςτο όλον 6.025»* (Πάρι Κελαϊδή, **Κρητικοί εθελοντές στους απελευθερωτικούς πολέμους 1912-13**, σελ. 17).

Τέτοιες ώρες η λογική αδρανεύει. Η καρδιά κυριαρχεί. Όνειρα πρόκειται να πραγματοποιηθούν. Πόθοι τσούτων αιώνων παρουσιάζονται ως μέλλοντες να εκπληρωθούν. Ποιος είναι εκείνος που θα προβεί σε αντίδραση, υποβάλλοντας σε αυστηρή λογική τα (443) προτεινόμενα; Υπήρξαν, βέβαια, και συντηρητικά στοιχεία, που δεν συμφωνούσαν με τη γνώμη των θερμοαίμων, και οι οποίοι, για να υπερασπίσουν τη γνώμη τους, προέβαλαν τους κινδύνους που μπορεί να έχει μια τέτοια επαναστατική απόφαση, προκειμένου μάλιστα περί ενός λαού ο οποίος είναι άμαχος, άοπλος και επί πλέον περιβάλλεται από πλήθη τουρκικών πληθυσμών, πλην και αυτοί έως εδώ προχωρούσαν, ίσως για να αποδυθούν (α-πεκδυθούν) την ευθύνη σε περίπτωση που δεν θα απέβαινε σε αίσιο αποτέλεσμα η απόφαση. Αποφασίζεται επομένως παμψηφεί η θριαμβευτική είσοδος των σωμάτων στην πόλη και η απομάκρυνση ή η σύλληψη των ολίγων οργάνων της τουρκικής Κυβερνήσεως, σε περίπτωση που δε θα απεφάσιζαν να απομακρυνθούν, και αμέσως στέλλεται στο Παλαιόκαστρο ο Ηρακλής Γκιουλέκα, για να παραλάβει και οδηγήσει τους οπλαρχηγούς την επαύριο. Επίσης, θεωρήθηκε απαραίτητο την ίδια νύχτα να επιδοθεί και η προς τον Μουδύρη απευθυνόμενη επιστολή των οπλαρχηγών. Το πράγμα ανατίθεται στους νέους Θ<εόδωρον> Πλιάτσκαν και Ιωάννην Γράβαν να το επιδώσουν. Κατά το μεσονύκτιο οι αναφερθέντες κτυπούν την εξώπορτα της κατοικίας του Μουδύρη, ο οποίος ήταν χριστιανός βλαχόφωνος και ρουμανίζων το φρόνημα. Εξέρχεται η οικοδόσποινα, στην οποίαν εγχειρίζουν την επιστολή και της συνιστούν να την δώσει αμέσως στο Μουδύρη, διότι είναι από τον αρχηγό του ελληνικού στρατού, τον οποίο βρήκαν στο δρόμο γυρίζοντας από τα ξύλα. (444)

Ο Μουδύρης, άμα διάβασε το γράμμα, παρατηρήθηκε ότι πήγε στο Διοικητήριο και απ' εκεί στο Τηλεγραφείο, για να ζητήσει βέβαια οδηγίες. Επειδή όμως τα σύρματα ήσαν κομμένα, δεν ελάμβανε καμιά απάντηση και επέστρεψε στο Διοικητήριο πάλι, όπου συναντήθηκε με τους λοιπούς υπαλλήλους και

.....

Τα εθελοντικά Σώματα συγκροτήθηκαν ως εξής: «.....με υπόδειξη του Επιτελείου Στρατού, η Κυβέρνηση κάλεσε παλιούς, δοκιμασμένους Μακεδονομάχους και τους ανέθεσε την εξής υπηρεσία: Να οργανώσουν εθελοντικά Σώματα, των οποίων η αποστολή θα ήταν να μπαίνουν μέσα σε τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές - προπορευόμενοι του Στρατού μας. Να ανατινάζουν γέφυρες, να κόβουν τα τηλεγραφικά σύρματα και γενικά να παρενοχλούν και να παρεμποδίζουν τις κινήσεις των τουρκικών στρατευμάτων, κάνοντας «κλεφτοπόλεμο». Ταυτόχρονα, να ανιχνεύουν το έδαφος και να συλλέγουν πληροφορίες για τον εχθρό, τις οποίες να διαβιβάζουν στον ελληνικό στρατό που θα ακολουθούσε (γι' αυτό ακριβώς και η επίσημη ονομασία τους ήταν Πρόσκοποι).

Πέρα απ' αυτό, θα αφόπλιζαν τους Τούρκους χωρικούς και θα εμψύχωναν τον ντόπιο πληθυσμό, προετοιμάζοντας τον ερχομό του στρατού μας. Κι ακόμη, σε δύσκολες φάσεις του πολέμου, θα μάχονταν μαζί με τον τακτικό στρατό....». (Πάρι Κελαϊδή, **Κρητικοί εθελοντές στους απελευθερωτικούς πολέμους 1912-13**, σελ. 28).

**(από τα βιβλίο του ΓΕΣ, ΔΙΣ, Ο ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913, τόμος Α', σελίδα 27).*

πήραν αποφάσεις ως αφορά τη θέση τους. Την επομένη, πολύ πρωί, οι εντεταλμένοι να παρακολουθούν τας κινήσεις των τουρκικών αρχών είδαν το στρατιωτικό απόσπασμα, τους χωροφύλακας και τους λοιπούς υπαλλήλους να φεύγουν προς το Λειψίστι (Νεάπολη). Ο Μουδίρης φοβήθηκε να παρακολουθήσει (*ακολουθήσει*) τους Τούρκους, έμεινε στη Σιάτιστα.

27. Η 12^η Οκτωβρίου 1912

Η 12^η Οκτωβρίου 1912 είναι ημέρα κρίσιμη για τη Σιάτιστα. Η ημέρα που πρόκειται να χαράξει στις δέλτους της ιδιαίτερης Ιστορίας της ή την δόξαν της ή την καταστροφήν της. Με τις πρώτες χρυσίζουσες φωτεινές δεσμίδες (*ακτίνες*) του ηλίου ηχολογούν οι κώδωνες των εκκλησιών, η φωνή της χριστιανικής πίστεως, και ακούεται ένας πυροβολισμός, η φωνή της ελεύθερης πατρίδος. Με τα δυο αυτά σύμβολα οι κάτοικοι της Χώρας καλούνται σε συναγερμό. Το ίδιο γίνεται και στη Γεράνεια, της οποίας οι κάτοικοι συναθροίζονται στην Αγορά και αναμένουν τους Χωριώτες. Στα κωδωνοστάσια κυματίζει η γαλανόλευκη. Οι κάτοικοι της Χώρας έχουν συγκεντρωθεί στον περίβολο της Ιεράς Μητροπόλεως. Ετοιμάζονται εκεί και εκκινούν για την Γεράνεια. (445) Έχουν επικεφαλής το ιερατεϊόν, με σημαιοφόρο τον Παπαλάζαρο Κουρσάνου, και παράπλευρα σώμα ενόπλων εθελοντών, ίνα φανεί μια ακόμη φορά ότι αι δυο αυτές υψηλές και ιερές ιδέες, η πίστις του Χριστού και η ελευθερία της Πατρίδος, τις οποίες ο Έλλην θέλει ηνωμένες και τις θεωρεί ιερά Παλλάδια¹⁸², στον βωμό των οποίων πρόθυμα θυσίασε και θυσιάζει τα πάντα¹⁸³ και χάρις στα οποία η ελληνική φυλή μεγαλούργησε και θα μεγαλουργεί, πηγαίνουν και τις ώρες αυτές αδελφωμένες να υποδεχτούν και να χαιρετίσουν εκείνους, οι οποίοι φέρουν σ' αυτές το μήνυμα ότι κόβονται τα δεσμά της μαύρης δουλείας και κηρύσσονται πάλι ελεύθεροι¹⁸⁴. Έτσι προχωρούν και φθάνουν στην Αγορά της Γερανείας, όπου τους υποδέχονται οι κάτοικοι αυτής με ζητωκραυγές και χειροκροτήματα και από κοινού διευθύνονται στον ορισμένο τόπο της υποδοχής, στον Άγιο Νικάνορα.

Εκεί καταλαμβάνουν θέσεις και, με μια ανείπωτη λαχτάρα, αναμένουν να ιδούν τους ελευθερωτάς τους μια ώρα νωρίτερα. Ύστερα από λίγα λεπτά φαίνονται τα πρώτα της παρατάξεως ζευγάρια. Τα πλήθη ξεσπούν σε ουρανομήκεις ζητωκραυγές και σε ακράτητα χειροκροτήματα. Πλησιάζουν τα λεβευτόπαιδα ελαφροκίνητα και υπερήφανα. Σπεύδουν σε (446) συνάντησή τους το

¹⁸² **Παλλάδιον** (αρχ.), ξύλινο ομοίωμα της Παλλάδας Αθηνάς, που προστάτευε την πόλη. Γενικά καθετί που θεωρείται ως προστατευτικό μέσο, ως ιερό αντικείμενο.

¹⁸³ (**Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα**): «Για του Χριστού την πίστι την Αγία, /για της Πατρίδος την Ελευθερία, /γι' αυτά τα δύο πολεμώ, /μ' αυτά να ζήσω επιθυμώ, /κι αν δεν τα αποκτήσω, /τι μ' ωφελεί να ζήσω; ».

¹⁸⁴ **Σημ. επιμ.**: Η συναισθηματική φόρτιση επηρεάζει το συγγραφέα, ώστε να προσωποποιεί τις ιδέες και ο λόγος του γενικά γίνεται κουραστικά μακροπερίοδος.

ιερατείο και τα μέλη της Εθνικής Επιτροπής. Χαιρετίζουν τους αρχηγούς και τα πλήθη φωνάζουν «Χριστός Ανέστη, παιδιά. Καλώς ήρθατε, αδέρφια μας». Πολλοί κλαίνουν και εναγκαλίζονται και φιλούν αυτούς. Η πορεία συνεχίζεται με διεύθυνση (*κατεύθυνση*) προς τη Χώρα, με μια πρωτοφανή συγκίνηση, με ένα απερίγραπτο ενθουσιασμό. Φέσια ξεσχίζονται και πετιούνται στον αέρα, κάθε ένας αισθάνεται την καρδιά του να πάλλει με ένα τρόπο τέτοιο, που άλλοτε δεν έχει αισθανθεί και ούτε θα αισθανθεί άλλη φορά. Κάθε ένας βαδίζοντας προσπαθεί να προσπεράσει τον προηγούμενό του, να πλησιάσει κάποιο από τα παλικάρια, κάτι να του ομιλήσει, για να του εκδηλώσει το μέγεθος της χαράς του και τη βαθιά ευγνωμοσύνη του. Ο ενθουσιασμός ξεσπά στον Εθνικό Ύμνο. Το τι [έγινε τότε] δεν περιγράφεται. Ό,τι κι αν γράψομε θα είναι απλή σκιά της πραγματικότητας. Η πομπή έτσι προχωρεί και περνάει τους δρόμους της Γεράνειας, όπου οι γυναίκες και τα κοράσια ραίνουν με άνθη [από τα παράθυρα και τις στέγες των οικιών] τους καταλυτάς της τυραννίας και τους καλωσορίζουν φωνάζοντας: «Καλώς ήρθατε, παλικάρια». Έτσι βαδίζοντας φθάνει η ανθρωποπλημμύρα στο Διοικητήριο, όπου υποδέχεται τους ελευθερωτάς ο Δήμαρχος της πόλεως Μηνάς Θεοδώρου, ο οποίος αναδείχθηκε τόσο ακάματος θεράπων της ιατρικής επιστήμης, όσο και ακούραστος εργάτης των κοινοτικών υπηρεσιών, τας οποίας κατά καιρούς ανελάμβανε.

Με συγκίνηση απερίγραπτη γίνεται η παράδοση και παραλαβή της πόλεως (447) και ανακηρύσσεται ελεύθερη εν ονόματι του Βασιλέως Γεωργίου. Υψώνεται στο Διοικητήριο η Γαλανόλευκη, την οποίαν ο λαός χαιρετίζει με φρενιτώδεις¹⁸⁵ ζωτοκραυγές και συνεχή χειροκροτήματα, αλλά και με δάκρυα ενθουσιασμού και πυροβολισμούς.

Ενώ δε γίνονται αυτά στο Διοικητήριο, ακούονται πυροβολισμοί στην Αγορά. Τρεις χωροφύλακες Τούρκοι μεταφέρουν, από τις φυλακές των Γρεβενών για τις φυλακές των Σερβίων, ένα<v> ιερέα, ένα διδάσκαλον από το Παλαιοχώριο Βεντζίων και δυο Έλληνες στρατιώτας, λιποτάκτας του τουρκικού στρατού, και μη γνωρίζοντας τα διατρέξαντα θέλησαν να περάσουν από τη Σιάτιστα· μπήκαν στην πόλη από το δρόμο του Μπούνου και έφθασαν μέχρι της Αγοράς. Εκεί τα παλικάρια μας <τους> ζήτησαν να παραδοθούν. Εκεί αντιστάθηκαν και έγινε μια μικρή συμπλοκή, στην οποία οι δυο χωροφύλακες έπεσαν νεκροί. Ο τρίτος δοκίμασε να σωθεί με τη φυγή, αλλά προυφθάσθηκε (*τον πρόφτασαν*) στο Μπούνο, όπου και φονεύθηκε. Έτσι το δένδρο της Ελευθερίας, που την ημέρα εκείνη φυτεύθηκε στη Σιάτιστα, ποτίσθηκε με εχθρικό αίμα, προμήνυμα ότι δεν πρόκειται να απολαύσομε την ελευθερία μας αναιμακτί (*αναίμακτα*), αλλ' ότι θα επακολουθήσουν σπουδαία αιματηρά γεγονότα. (448)

¹⁸⁵ Φρενιτώδεις, έξאלλες.

28. Πρώτη απόπειρα για την ανακατάληψη της Σιατίστης

Ύστερα από τα παραπάνω γεγονότα, που ήταν γεμάτα από ενθουσιασμό και συγκίνηση, το σώμα <Μακρή και Καραβίτη>, δια λόγους προνοίας, έχει καταλάβει το υψηλότερο μέρος, το λόφο της Αγίας Τριάδος, έχει προορίσει (προκαθορίσει) τις τοποθεσίες, που θα 'πρεπε να καταλάβουν σε περίπτωση επιθέσεως εκ μέρους των Τούρκων και διέμεινεν εκεί την ημέρα της 13 Οκτωβρίου.

Και δεν διεψεύσθησαν. Στις 2 μ.μ. ο σκοπός αναγγέλλει στους αρχηγούς ότι τουρκικός στρατός από Λειψίστι <Νεάπολη> κινείται προς τη Σιάτιστα. Οι αρχηγοί αμέσως σπεύδουν στο κατάλληλο μέρος για παρατήρηση και με τα τηλεσκόπιά (κιάλια) τους διακρίνουν και αυτοί ότι πράγματι τουρκικός στρατός βαδίζει στη (προς τη) Σιάτιστα, με αντικειμενικό βέβαια σκοπό την ανακατάληψή της. Αμέσως οι αρχηγοί αποστέλλουν τις διμοιρίες και καταλαμβάνουν τις τοποθεσίες που είχαν προορισθεί και στις διμοιρίες εντάσσονται και πολλοί Σιατιστεύς και με ψυχραιμία αναμένουν τον ερχομό του εχθρού.

Μόλις δε έφθασεν ο εχθρός σε απόσταση βολής όπλου, τον υποδέχονται τα παιδιά μας με ομαδικά πυρά και συνάπτεται μια πεισματώδης συμπλοκή, στην οποία πέτουν νεκροί μερικοί Τούρκοι και πείθονται οι Τούρκοι ότι δεν μπορούν να κατορθώσουν τον αντικειμενικό σκοπό τους και αναγκάζονται να σταματήσουν την προέλασή τους και να υποχωρήσουν. Ένα απόσπασμα <παρά>κάμπει το δρόμο και διευθύνεται προς το Τσιαρούσινο <Μικρόκαστρο> και αρχίζει να πυρπολεί τις οικίες του. Οι κάτοικοι το εγκαταλείπουν και έρχονται στη Σιάτιστα, της οποίας ο ένοπλος πληθυσμός ορμά και εκδιώκει τους επιδρομείς και περιμαζεύει τα διασκορπισμένα από τον φόβο γυναικόπαιδα. Οι επιδρομείς δε, αφού (449) εφόνευσαν μια γυναίκα, ένα παιδί και τον [Γαβριήλ (Γεώρ. Περπέσαν),] μοναχό της Μονής Παναγίας, ο οποίος, ότε απέθνησκεν, εφώναξε: «Ζήτω ο Βασιλεύς Γεώργιος», ανεχώρησαν και επέστρεψαν στον τόπο από τον οποίο είχαν εκκινήσει. Έτσι πέρασεν η πρώτη ημέρα της απελευθερώσεώς μας, η 13 Οκτωβρίου.

Οι αρχηγοί Μακρής και Καραβίτης εβάδισαν προς το Κωντσικό <Γαλατινή>, αλλά πριν εκκινήσουν είχαν λάβει την εξής επιστολήν από τα σώματα που κατόπιν ανέρχονταν:

Αρχηγούς Μακρήν και Καραβίτην

Ταύτην την στιγμήν ελάβομεν επιστολήν παρά της Επιτροπής Σιατίστης, δι' ής εν ονόματι της Πατρίδος μάς προσκαλούν όπως σπεύσωμεν και σώσωμεν την κινδυνεύουσαν πόλιν από ενδεχομένης εισβολής Τούρκων. Την πρόσκλησιν ταύτην εθεωρήσαμεν ως απλούν φόβον των κατοίκων· εν τούτοις σπεύδομεν να

φθάσωμεν το πολύ μέχρι της 8^{ης} πρωινής και πεποιθήμεν ότι εν περιπτώσει επιθέσεως θέλομεν ευρεθί όπισθεν του εχθρού, όπερ και ευχόμεθα.

Παλαιόκαστρον, 13 Οκτωβρίου 1912

Μεθ' υπολήψεως

Καούδης, Δηληγιαννάκης, Σεϊμένης(450)

29. Η 14^η Οκτωβρίου 1912

Φθάσαμε αίσια στην εσπέρα της 13ης Οκτωβρίου 1912, ημέραν της εβδομάδος Παρασκευήν. Εκείνοι που επισημοποίησαν την ανακήρυξιν της Σιατίστης ελεύθερης, εκείνοι που την χαιρέτισαν απηλλαγμένην από την τούρκικη τυραννία και βία έφυγαν, διότι ήταν ανάγκη να μεταβούν όσο μπορούσαν νωρίτερα στον τόπο του προορισμού τους· οι δε Σιατιστείς έμειναν μονάχοι και πέρασαν την πρώτη ελεύθερη νύχτα με τα καραούλια¹⁸⁶ τους, τα οποία άγρυπνα και με το ντουφέκι στα χέρια τους εκτελούσαν τώρα χρέη φύλακος και προστάτου της τιμής, της ζωής και της περιουσίας των αδελφών τους, αλλά και με μια ψυχική αγωνία και έκδηλη και δικαιολογημένη ανησυχία, γιατί δεν παραδέχονταν ότι οι Τούρκοι θα ανέχονταν την υποδούλωσή τους με μια μακαρία αδράνεια, με μια αδιαμαρτύρητη απραξία. Τους γνώριζαν ότι είναι σπουδαίοι μπουγκιουνγιαρινστές (μού-γκιούν-γιάριν- σήμερα – αύριο)¹⁸⁷, ότι αργούν, μα δεν λησμονούν. Θεία όμως χάριτι περάσαμε αίσια τη νύχτα και φθάσαμε στο ξημέρωμα της 14^{ης} Οκτωβρίου.

Με την ανατολή της 14^{ης} Οκτωβρίου, η πλατεία της Αγοράς Γεράνειας γέμισεν από τους αναμενομένους από <το> Παλαιόκαστρον οπλίτας. Νέα ρίγη ενθουσιασμού, νέαι εκδηλώσεις χαράς και συγκινήσεως από μέρος του λαού <της> Σιατίστης. Ένας από τους οπλαρχηγούς, δικηγόρος το επάγγελμα, ανεβαίνει στο πεζούλι της ιτιάς, ξεδιπλώνει μια ωραία σημαία (451) με τον Άγιο Γεώργιο στο μέσο και, κινώντας αυτήν, απευθύνει προς τα πλήθη πατριωτικό χαιρετισμό, που προκάλεσε δάκρυα σ' εκείνους που τον άκουσαν. Ύστερα από τον χαιρετισμόν αυτόν, τα σώματα του Καούδη και του Σεϊμένη κατέλυσαν στη Χώρα και το σώμα του Δηληγιαννάκη στη Γεράνεια. Τα σώματα αυτά έμειναν, κατά παράκληση των Σιατιστέων, ολίγας ημέρας στη Σιάτιστα.

Και άλλα σώματα πέρασαν από τη Σιάτιστα. Πλην, οι Σιατιστείς δεν επαπαύονταν με τη διέλευση των εθελοντικών σωμάτων, καθόσον γνώριζαν ότι η παραμονή αυτών δεν μπορούσε να είναι μόνιμη ή μακράς διαρκείας. Και δια τούτο όλο το χρονικό διάστημα, από την επομένη ημέρα της επαναστάσεως έως την ημέρα της μάχης της Σιατίστης 4^η Νοεμβρίου, υπήρξε διάστημα αγωνίας ψυχικής, φόβων και ψυχικών μεταπτώσεων. Ένας τυφεκισμός νυκτερινός έφερνε αναστάτωση στον πληθυσμό. Μια φωνή που προέρχονταν από κάποιο σκοπό

¹⁸⁶ **Καραούλια**, εδώ όχι ο τόπος, η βίγλα, αλλά οι φύλακες που αγρυπνούν και εποπτεύουν την πιθανή κίνηση αντιπάλων.

¹⁸⁷ **Μπουγκιουνγιαρινστές**, αναβλητικοί.

ήταν αρκετή να προκαλέσει την αγωνία και την αντήρηση των φωνών του φόβου: «τι τρέχει;», έως ότου ακούονταν η καθησυχαστική φωνή από δεσπόζουσας της πόλεως θέσιν: «δεν είναι τίποτε».

Μια μέρα ακούστηκε η φωνή: «τουρκικός στρατός έρχεται». Ο κόσμος πανικοβλήθηκε και ησύχασε, όταν ακούστηκε άλλη φωνή που ενέπνευσε θάρρος: «Μη φοβάστε, είναι ελληνικό ιππικό». Γελούο πράγμα. Ήταν τέσσαρες ιππείς Έλληνες, οι (452) οποίοι στέλνονταν στη Σιάτιστα με αποστολήν να συναντηθούν με τον οπλαρχηγόν Καούδη, που είχε εντολήν να συλλέξει τα όπλα από τα κατεχόμενα μέρη. Ευτυχώς δε έφθασαν, όταν οι κάτοικοι της Βρογκίστας <Καλονερίου> είχαν έλθει στη Σιάτιστα, για να δηλώσουν υποταγήν, κατόπιν προσκλήσεως της Επιτροπής Σιατίστης· και έτσι εφάνη ότι η πρόσκλησις προέρχονταν όχι από τους Σιατιστείς, αλλά από τις στρατιωτικές ελληνικές αρχές. Τότε η Επιτροπή έλαβε θάρρος από τις έως τότε επιτυχίες της και προέβη στο ακόλουθο διάβημα: Παρεκάλεσε τον επικεφαλής των ιππέων αξιωματικόν Φοίβον Ηλιάδη να στείλει γράμμα στο Λειψίστι <Νεάπολη> εκ μέρους των ελληνικών στρατιωτικών αρχών, το οποίον είχε ως ακολούθως:

Φοίβος Ηλιάδης – Σιάτιστα- Σάββατο- Οκτώβριος -3 ωρ. παρά 20
Προς τους Κ^{ους} Σερίφ μπέην, Αλή μπέην και Τζιαφέρ μπέη.

Εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου του Πρώτου κατελάβαμε τα μέρη και εννοούμεν και η Λειψίστι να στείλη αντιπροσώπους να προσκυνήσῃ. Επίσης, εννοούμεν και απαιτούμεν τους δύο που έχετε φυλακισμένους, Λ. Γκαγκαράτσα και Τζήρον από Σιάτισταν, όπου κρατείτε φυλακισμένους να τους αφήσετε ελευθέρους αμέσως. Εάν εντός 24 ωρών δεν γείνουν και τα δύο που διατάσσομε, ερχόμεθα και καίομε το Λειψίστι και το κρίμα ιδικό σας.

Ο επί κεφαλής της περιφέρειας αξιωματικός
Φοίβος Ηλιάδης (453)

Η απόπειρα αυτή επέτυχε κατά το έν<α> αίτημα. Αφέθηκαν ελεύθεροι οι δυο φυλακισμένοι. Αλλ' η κατάληψη της Λειψίστης <Νεάπολης> έγινε αργότερα κατόπιν μάχης, στην οποία έχουν πέσει αρκετά ωραία παιδιά της Κρήτης.

Ο ειρημένος αξιωματικός Φοίβος Ηλιάδης, για να προλάβει τα κακά της αναρχίας, στα οποία προέβλεπεν ότι θα προέβαιναν τα κατοικοποιά στοιχεία, έκαμε την ακόλουθη δήλωση.

«Φέρεται εις γνώσιν του λαού της Σιατίστης και των περιχώρων ότι εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου του Πρώτου κατελήφθησαν και τα μέρη ταύτα υπό του Ελληνικού στρατού. Διωρίσθη δε άρχων των μερών αυτών ο Δήμαρχος Σιατίστης Μηνάς Θεοδώρου. Εις τας διαταγάς αυτού οφείλετε

πάντες απόλυτον υποταγήν. Ο παρακούων θα τιμωρήται συμφώνως με τον στρατιωτικόν νόμον.

Εν Σιατίστη τη 14 Οκτωβρίου 1912.

Ο επί της περιφερείας αξιωματικός
Φοίβος Ηλιάδης»

Αμέσως τότε ο Μηνάς Θεοδώρου προέβη σε εκλογή των συνεργατών του. Εξέλεξε εικοσιτετραμελή επιτροπήν, η οποία υπό την προεδρίαν αυτού κυβέρνησε την περιφέρεια κατά τον χρόνο της αναρχίας ευσυνειδήτως, δικαίως και αμερολήπτως και δεν επέτρεψε στα κακοποιά στοιχεία να προβούν στις μελετώμενες διαρπαγές και άλλες διεκδικήσεις, με το πρόσχημα ότι παρουσιάζονταν ως εκδικηταί των προγόνων τους για (454) όσα είχαν πάθει από τους Τούρκους κατά την μακρά και μαύρη δουλεία τους, όπως και φώναζαν εκδηλώνοντας τη δυσαρέσκειά τους: «Αφήστε τη Χριστιανοσύνη να εκδικηθεί για όσα έπαθε τετρακόσια και πλέον χρόνια». Και τότε μεν είχαν εμποδισθεί να προβούν σε κακουργίες, κατόπιν όμως, όταν έφθασαν στην περιφέρεια Σιατίστης οι Γαριβαλδινοί υπό τον Ρώμαν, βρήκαν την ευκαιρία να διαπράξουν ό,τι δεν τους είχαν επιτραπεί να πράξουν έως τότε.

30. Η 15^η Οκτωβρίου

Την 15^η Οκτωβρίου ανεχώρησαν από Σιάτισταν τα σώματα Καούδη, Δηληγιαννάκη και Σεϊμένη, μεταβάντα (*μεταβαίνοντα*) στον τόπο του προορισμού τους, και η Σιάτιστα έμεινε με την ανίσχυρη για τη φρούρηση αυτής δύναμη των πολύ ολίγων πεζοναυτών. Αυτό έκαμε τους προκρίτους Σιατίστης να αναθέσουν στους Σπύρον Τσιαούσην, Τριαντ. Καραπιτέρην και Λιόλιον Τσιαούσην τον σχηματισμόν περιπολίας από πρόσωπα Σιατιστέων, ικανά να φρουρούν νυχθημερόν τας εισόδους της πόλεως και ενισχύσουν τη δύναμη των πεζοναυτών.

31. Η 19^η Οκτωβρίου

Την 19^η Οκτωβρίου πέρασεν από τη Σιάτιστα το ανεξάρτητο Σύνταγμα των Ευζώνων, υπό τον αξιωματικόν τον συνταγματάρχην Γεννάδην, και παρέμεινε όλην την ημέρα εκείνην στη Σιάτιστα. Ο λαός της Σιατίστης το δεχθηκε με πολύν ενθουσιασμό και, κατά (455) πρωτοβουλίαν του αρχιερατικού επιτρόπου αρχιμανδρίτου Παπαγιάννη Παπανικολάου, έγινε στο ναό του Προφήτου Ηλιού δοξολογία για την απελευθέρωση της Σιατίστης. Στη δοξολογία παρευρέθησαν όλοι οι αξιωματικοί του Συντάγματος και <ο> ειρημένος αρχιερατικός επίτροπος τους προσεφώνησε με λίαν ενθουσιώδη προσφώνηση.

32. 20^η Οκτωβρίου

Την 20ήν Οκτωβρίου το ανωτέρω Σύνταγμα των Ευζώνων ανεχώρησεν από τη Σιάτιστα και διηυθύνθηκε προς βορράν, για να ενισχύσει τα εκεί μαχόμενα εθελοντικά σώματα.

33. Επίδραση του ατυχήματος Μπάνιτσας – Σόροβιτς στην κατάσταση της περιφέρειας Σιατίστης

Το ατύχημα Μπάνιτσας¹⁸⁸ επέδρασε σπουδαίως στην περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας και επέφερε μεταβολήν της στρατιωτικής καταστάσεως στο χειρότερο. Οι Τούρκοι ανεθάρρησαν και η πρωτοβουλία των στρατιωτικών επιχειρήσεων περιήλθε στις χείρας τους. Δυο τμήματα στρατού ξεκίνησαν από τη Φλώρινα, το ένα υπό την αρχηγίαν του Μεχμέτ πασά, το οποίο κατευθύνθηκε προς τη Σιάτιστα, και το άλλο υπό την αρχηγία του Μπεκίρ αγά, το οποίο πήρε κατεύθυνση προς τα Γρεβενά. (456) Τα εθελοντικά μας σώματα, που βρίσκονταν στην περιφέρεια Καστορίας, αναγκάσθηκαν απέναντι των υπερτέρων δυνάμεων των Τούρκων να συμπυκνωθούν και να συγκεντρωθούν στη Σιάτιστα, όπου έκαμε προσωρινά την έδρα του ο Γενικός Αρχηγός αυτών Γεώργιος Κατεχάκης. Οι Τούρκοι τώρα είχαν ελεύθερο το στάδιο των επιχειρήσεων μέχρι Λειψίστης <Νεάπολης>, την οποία ανακατέλαβαν κατόπιν μάχης, στην οποία έπεσεν ηρωικώς μαχόμενος ο λοχαγός Δεδούσης και κατόπιν εκρίθη αναγκαίο να συμπυκνωθεί η φρουρά και τη νύχτα να καταφύγει στη Σιάτιστα. Στη Λειψίστη <Νεάπολη> οι Τούρκοι έστησαν την έδρα τους, αφού, απ' όπου πέρασαν, διέσπειραν τη φρίκη και τον θάνατο, τον εμπρησμό και τη λεηλασία και ανάγκασαν τους κατοίκους πανικοβλήτους, αφού απέκρυσαν τα δυσμετακόμιστα πράγματά τους σε κρυψώνες και ξηροπήγαδα και πήραν μαζί τους τα ευμετακόμιστα, να φύγουν διευθυνόμενοι στη (κατευθυνόμενοι προς τη) Σιάτιστα, όπου πίστευαν ότι υπό την προστασίαν των στρατιωτικών δυνάμεων, που συγκεντρώνονταν εκεί, θα εξασφάλιζαν την τιμή και τη ζωή τους.

¹⁸⁸ **Μπάνιτσα**, το χωριό Βεύη του Νομού Φλώρινας· υπάγεται στο Δήμο Μελίτης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 55/1926). Κατά τους απελευθερωτικούς πολέμους του 1912-13 η 5η ελληνική Μεραρχία, μετά την απελευθέρωση του Σόροβιτς (Αμυνταίου), κατευθυνόταν προς τη Φλώρινα. Τη νύχτα της 24ης Οκτωβρίου 1912 δέχτηκε αιφνιδιαστική επίθεση τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή Κιρλί Δερβέν (στενά του Κλειδίου) και αναγκάστηκε να υποχωρήσει προς τα υψώματα του Σόροβιτς και τελικά υποχώρησε άτακτα προς την Κοζάνη, όπου και ανασυντάχθηκε. Γρήγορα όμως οι Τούρκοι αναχαιτίστηκαν από τον ελληνικό στρατό, τους κατοίκους της περιοχής και τα εθελοντικά σώματα Κρητών, που πολέμουσαν στην περιοχή. (βλ. Π. Κελαϊδή, **Κρητικοί εθελοντές στους απελευθερωτικούς πολέμους 1912-13**, σελ. 96 κ.ε., Το μοναδικό ατύχημα). Σ' αυτό το ατυχές περιστατικό αναφέρεται ο συγγραφέας.

Ταύτα συνετέλεσαν εις το να συγκεντρωθούν τότε στη Σιάτιστα πολλές χιλιάδες προσφύγων, που ήταν αξιοθαύμαστο πράγμα πώς κατορθώθηκε, χωρίς να ακουσθεί το ελάχιστο παράπονο, να εξοικονομηθούν (να *βολευτούν*) τόσες χιλιάδες υπό έποψη στέγης και τροφίμων. (457)

34. Η 2^α Νοεμβρίου

Την 2^{αν} Νοεμβρίου οι προφυλακές Σιατίστης έλαβαν μέσον (*μέσω*) του Οσμάν Μπάτσαρου από τη Βρογκίστα <Καλονέρι> την παρακάτω πρόσκληση του Μεχμέτ πασά για τον λαό Σιατίστης:

«Αύριον πρωί περί την 1^{ην} ώρα (τουρκιστί¹⁸⁹) να αποστείλιντε πέντε προκρίτους, δια να παραδώσητε την πόλιν· άλλως θα βαδίσω εναντίον αυτής και θα την βομβαρδίσω.

Λειψίστη, 2 Νοεμβρίου 1912

Μεχμέτ πασάς

Γενικός αρχηγός του στρατεύματος».

Όταν το τηλεσίγραφο αυτό ελήφθη, η Σιάτιστα ήτο γεμάτη από πρόσφυγας, ως επί το πλείστον από γυναικόπαιδα, από τα μέρη που βρίσκονταν βορείως της Σιατίστης έως το Βογατσικό και την Καστοριά. Αφάνταστη ήταν η νευρικότητα και η ταραχή εκείνη την ημέρα. Οι πρόκριτοι της πόλεως συνήλθαν στην Ιερά Μητρόπολη και συνεσκέφθησαν πώς να απαντήσουν. Η γνώμη των ενθουσιωδεστέρων ήταν να μη δοθεί καμιά απάντησις και να εξαφανισθεί ο αγγελιοφόρος· αλλ' ευτυχώς η γνώμη των δεν εισηκούσθη και υπερίσχυσεν η γνώμη των φρονιμοτέρων, με την γνώμην των οποίων ετάχθη και η γνώμη του Γενικού αρχηγού των σωμάτων Γ. Κατεχάκη, να δοθεί απάντησις ουχί αρνητική, αλλά παρελκυστική. Να ζητηθεί δηλαδή (458) προθεσμία. Να σταλεί δε με τον Οσμάν και με ένα πρόσωπο από τη Σιάτιστα και να λέγει τα εξής: Λάβαμε τη διαταγή σας και, αφού σκεφθούμε, θα απαντήσουμε αύριο.

Υπεχώρησαν και οι αντίθετοι, διότι σκέπτονταν να εξαφανίσουν στο δρόμο τον Μπάτσαρο και να ματαιώσουν την απάντηση. Τον Μπάτσαρο όμως πήρεν υπό την προστασία του ο ένθερμος πατριώτης Νικόλαος Παπαχατζής, ο οποίος και θα συνόδευεν αυτόν εκ μέρους της πόλεως φέροντας την απάντηση στον πασά. Έτσι έφτασαν και οι δυο στη Βρογκίστα <Καλονέρι> σώοι και αβλαβείς. Αλλ' εκεί διέτρεξε τον έσχατο των κινδύνων ο Παπαχατζής. Δέθηκεν από τον πασά και δεμένος φέρθηκε (*οδηγήθηκε*) σε μέρος απ' έξω από το χωριό, για να εκτελεσθεί.

¹⁸⁹ Η υπόμνηση «τουρκιστί» γίνεται, επειδή στο ισλαμικό ημερολόγιο οι μέρες θεωρούνται ότι αρχίζουν από το ηλιοβασίλεμα και κατ' ανάγκη διαφορετικά θα αριθμούνται και οι ώρες. Πρωί περί την 1^{ην} ώρα (τουρκιστί) <1 π.μ τουρκιστί>, πρέπει να είναι 7 π.μ..

Ο Παπαχατζής, προ του βεβαίου θανάτου, σκέφθηκε την οικογένειά του και μέσον (*μέσω*) του Οσμάν ζήτησεν από τον πασά την άδεια να γράψει την δια παντός αποχαιρετιστήριο επιστολή στην οικογένειά του και ύστερα να διαταχθεί η εκτέλεσής του. Η άδεια εδόθη. Αλλ' εν τω μεταξύ ήρθαν εις διαφωνίαν οι αξιωματούχοι, οπότε ο Οσμάν Μπάτσαρος, ο οποίος έτρεφε την ειλικρινή πρόθεση να σώσει τον Παπαχατζή, βρήκε την ευκαιρίαν να οδηγήσει αυτόν με τρόπο, όπως φύγει [από μέρος αφανές] και <να> αποδοθεί σώος στην αγωνιώσαν οικογένειά του.

Η αυτοθυσία αυτή (459) του Παπαχατζή δικαιούται της υστεροφημίας και της εξάρσεως της μεγάλης φιλοπατρίας, που εθέρμαινε τα στήθη του Παπαχατζή και τον έκαμνε πρόθυμο σε αυτοθυσίες, οσάκις επρόκειτο να εξυπηρετήσει (*υπηρετήσει*) την πατρίδα του, χωρίς το παράπαν (*εις το ελάχιστο*) να αποβλέπει σε ιδιοτέλεια. (460)

35. Προετοιμασίες δια την μάχην Σιατίστης 4^{ην} Νοεμβρίου 1912

Υστερα από την παρελκυστική απάντηση της Σιατίστης, ο Μεχμέτ πασάς κατάλαβεν ότι η απάντησή της ήταν ισοδύναμη με άρνηση και άρχισε να ετοιμάζεται για την επίθεση φροντίζοντας να διοργανώσει αυτήν εις τρόπον τέτοιο, ώστε να έχει ευνοϊκά δι' αυτόν αποτελέσματα. Άμα έφθασαν στη Βρογκίστα <Καλονέρι> τα στρατεύματά του, ακολουθούμενα βέβαια και από το πυροβολικό του, συστήματος παλαιού, διηρέθησαν σε τρεις φάλαγγες· η μία θα βάδιζε στα ΝΔ. της Σιατίστης, η άλλη στα ΒΔ. αυτής και η τρίτη θα διευθύνονταν στη Σιάτιστα, βαδίζουσα διαμέσου της φάραγγος που σχηματίζεται ανάμεσα των δυο βουνών (*ανάμεσα στα δυο βουνά*), του Κωντισιώτικου και του Χαΐρ, όπου το Γκαλτιρίμ και η Κόκκινη Μπάρα¹⁹⁰.

Αλλά και οι αρμόδιοι στη Σιάτιστα δεν κάθονταν αδρανείς, δεν ανέμεναν με μακαρίαν αδιαφορίαν την επίθεσιν, αλλά τουναντίον κατέβαλλον κάθε ενέργειαν και κάθε δυνατή προσπάθεια και δραστηριότητα να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά η επίθεση. Εφρόντισαν να κατανοηθεί η μεγάλη σημασία και εξαιρετική σπουδαιότητα που ενείχεν η μάχη της Σιατίστης, καθόσον η έκβασή της δεν επρόκειτο να κρίνει μονάχα την τύχη της Σιατίστης, συνεπάγουσα (*έχοντας ως αποτέλεσμα*) τη σωτηρία (461) αυτής ή την καταστροφή της, αλλά θα είχε επίδραση και επί της περαιτέρω πορείας των όλων πολεμικών επιχειρήσεων. Η ακόλουθη διαταγή από το στρατιωτικό κέντρο δείχνει το βαρυσήμαντο μιας ήττας στη Σιάτιστα¹⁹¹:

¹⁹⁰ Χαΐρ, Η δεντροφυτευμένη Β. πλευρά στο Καστράκι σε απόσταση 2000 μ. από τη Σιάτιστα. Κόκκινη Μπάρα, Μπάρα σε χαράδρα 500 μ. στα Δ. της Αγίας Τριάδας. (Λεύκωμα *Σιατιστέων Μνήμη* σελ. Α 169, 165.)

¹⁹¹ Για τη σημασία της μάχης της Σιατίστης βλέπε και :

«Το μόνο, το οποίον ο Διοικητής της Ε' Μεραρχίας δέον να έχη υπ' όψιν του είναι να μη εκτεθή εις ήτταν, καθ' όσον η μεν Στρατιά δεν θα είναι εις θέσιν να τον συνδράμη, η δε ατυχία του θα επηρεάση κακώς το σύνολον των επιχειρήσεων».

Δια τούτο δε και κατεβλήθη φροντίς να γίνει <συγκέντρωση>, όσο βέβαια τα πράγματα επέτρεπαν, όσο το δυνατόν περισσοτέρων ενόπλων δυνάμεων και επετεύχθη κατά την ημέραν της μάχης να ευρεθούν συγκεντρωμένες στη Σιάτιστα οι ακόλουθες δυνάμεις:

(1) 18 σώματα κρητικά, παλαιά και νέα, υπό τους αρχηγούς 1) Γεώργιον Παπαδόπετρον, δικηγόρον και πολιτευτήν Σφακίων, 2) Μιχ. Αναστασάκην, ιατρόν και πολιτευτήν Κισάμου, 3) Λεωνίδαν Παπαμαλέκον, 4) Γεώρ. Δικόνυμον ή Μακρήν οπλαρχηγόν, [εξελθόντα <στον αγώνα> το πρώτον] με Τσιόνταν¹⁹², 5) Ευθύμιον Καούδην, οπλαρχηγόν, 6) Μ. Μακράκην, πεσόντα εις Λειψίσταν <Νεάπολη>, άγνωστον στον γράφοντα ποιος τον αντικατέστησε¹⁹³, 7) Ζουδιανόν, 8) Σκουνητήν, παλαιόν οπλαρχηγόν, 9) Π. Φιωτάκην, δικηγόρον, 10) (462) Μιχαήλ Τσιόντον¹⁹⁴, αδελφόν του Βάρδα, 11) Γ. Βολάνην, 12) Ιωάννην Μαυρογέννην, 13) Β. Πούλακαν, παλαιόν οπλαρχηγόν, 14) Ι. Βρανάν, 15) Π. Γύπαρην, παλαιόν οπλαρχηγόν, 16) Ε. Νικολούδη, παλαιόν <οπλαρχηγόν>, 17) Π. Γερογιάννην και 18) Στ. Τζωρτζάκην¹⁹⁵. (2) Ο λόχος διδασκάλων εκ Κρήτης, στον οποίον ήταν καταταγμένος και ο λοχίας Μίκης Π. Μελάς¹⁹⁶, αντάξιος υιός του πρωτομάρτυρος του Μακεδονικού Αγώνος Παύλου Μελά. Περί του λόχου των διδασκάλων ο οπλαρχηγός Κελαϊδής γράφει:

- Λουρανδάκης Κων/νος, «1912-1913 Η Μάχη της Σιατίστης (4η Νοεμβρίου 1912). Αναμνήσεις και εντυπώσεις γραφείσαι δια το Η.Δ.Μ.» , ΗΔΜ 1933, σελ. 87.
- Στρακαλής Μιλτιάδης, 50 έτη Ελευθερίας, σελ. 32.
- Αναστασάκης Μιχ., «4 Νοεμβρίου 1912. Η Μάχη της Σιατίστης, όπως την έζησεν ο αρχηγός των εθελοντών Κισσαμιτών Μιχ. Αναστασάκης», εφημερίδα ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, αριθμ. φύλλου 652, της 4/11/1962.

¹⁹² Τσιόνταν, είναι ο Γεώργιος Τσόντος, γνωστός ως καπετάν Βάρδας (Στ. Ι. Κελαϊδή, **Εθελοντικά Σώματα Κρητών εν Μακεδονία**, σελ. 125).

¹⁹³ Στη μάχη της Λειψίστας σκοτώθηκε ο Ι. Μακράκης, ο νεότερος αδερφός του, και γι' αυτό δεν υφίσταται θέμα αντικατάστασης. (Πάρι Κελαϊδή, **Κρητικοί εθελοντές στους απελευθερωτικούς πολέμους 1912-13**, σελ. 56).

¹⁹⁴ Τσόντος Μιχαήλ, Douglas Dakin κ.α., **Μακεδονικός Αγώνας**, σελ. 191.

¹⁹⁵ (Σημ. του συγγραφέα εντός του κειμένου -μεταφορά από αυτό): Τα νέα σώματα εκ τούτων ήσαν υπό την αρχηγίαν του Γ. Καπετσίνη, λοχαγού, όστις έπεσε κατά την μάχην ταύτην. Γενικός όμως αρχηγός ήταν ο Γ. Κατεχάκης, λοχαγός τότε, παλαιός μακεδονομάχος και μετέπειτα Υπουργός των Στρατιωτικών, ο οποίος έχει εργασθεί με εξαιρετική δραστηριότητα όπως αποτελεσματικά αντιμετωπισθεί η επίθεσις. Η Σιάτιστα οφείλει στον εκλεκτόν αυτόν αξιωματικόν ιδιαίτερα ευγνωμοσύνην, δι' όσα έκαμε για τη σωτηρία της.

¹⁹⁶ Για τη συμμετοχή του βλέπε Νατ. Μελά, **Παύλος Μελάς**, σελ. 467 .

«Εσκέφθησαν οι λειτουργοί των Μουσών, οι φιλότιμοι ούτοι μορφωταί της νεολαίας ότι η διδασκαλία των θα αποβεί άγονος, εάν περιορίζεται μόνον εις την θεωρίαν και δεν συνδυάζεται και με την πράξιν...

Δεν έχει αξίαν η διδασκαλία των πατριωτικών (463) ποιημάτων, αν και προς το περιεχόμενον αυτών δεν συμμορφούται ο διδάσκων.

Ουδέν απλούστερον και ευκολώτερον του να ομιλή τις περί πάτρης, αλλά και ουδέν δυσχερέστερον, επιπονώτερον, φοβερώτερον, αλλά και γλυκύτερον άμα, αμύνεσθαι περί ταύτης»¹⁹⁷.

(3) Ο γενναίος αρχηγός των Γαριβαλδινών Αλ<έξανδρος> Ρώμας με το επιτελείον του, τον ενθουσιώδη πατριώτην Μαβίλην, ποιητήν, τον καθηγητήν Π. Κονδύλην και Γερακάρην, με ολίγους άλλους και με όλο το σώμα, το οποίο έφθασε στη Σιάτιστα την ημέρα της μάχης.

(4) Ο 2^{ος} λόχος του τάγματος Παπαδάκη, του ανεξαρτήτου σώματος της Ταξιαρχίας Ηπίτου.

(5) Η πυροβολαρχία Κλαδά με 3 μονάχα κανόνια, υπό την διοίκεισιν του λοχαγού τότε Νικολάου Κλαδά, αξιωματικού με μόρφωση σπανίαν και εξέχουσαν στρατιωτικήν ικανότητα.

(6) Σώμα από Σιατιστείς και άλλα μακεδονικά σώματα, τα οποία συνεπολέμησαν με τους Κρήτας στις προς βορράν κορυφογραμμές και στα πλάγια της χαράδρας, στην οποία βρίσκεται ο δρόμος Βρογκίστης <Καλονερίου> – Σιατίστης.¹⁹⁸ (464)

36. Πώς φέρθηκαν οι Σιατιστείς την παραμονή της μάχης Σιατίστης στους πολεμιστάς της επομένης και τα αφορώντα την μέρα της μάχης 4^{ην} Νοεμβρίου 1912

Επειδή μου είναι αδύνατο να δώσω στον αναγνώστη περιγραφήν, τόσο για την υποδοχή που έκαμαν οι κάτοικοι Σιατίστης στους πολεμιστάς της 4^{ης} Νοεμβρίου 1912, όσο και για την διεξαγωγή της μάχης ακριβέστερη και λεπτομερέστερη από την περιγραφή που αναγράφεται στην **Ιστορία Σιατίστης** παρά Ι. Αποστόλου, σελ. 104, έργον του εγκρίτου δημοσιογράφου Αρίστου Περιδίου, ο οποίος έλαβε μέρος στη μάχη, παραθέτω ενταύθα αυτούσια την περιγραφή εκείνου, ίνα έχει ο αναγνώστης ένα συνεκτικό ανάγνωσμα.

¹⁹⁷ Σταύρου Κελαϊδή, **Εθελοντικά Σώματα Κρητών εν Μακεδονία**, σελ. 123.

¹⁹⁸ α) «Καθ' ον χρόνον διεξήγετο η μάχη, οι Τούρκοι επεχείρησαν να ανέλθωσι εκ του Καλονερίου προς Γαλατινήν, ώστε να επιτεθώσι εκ των όπισθεν επί των μαχομένων Ελληνικών τμημάτων. Η προσπάθειά των όμως αύτη απέτυχε, καθ' όσον συνήντησαν εις την κορυφήν «Ανάληψις» της Γαλατινής ενόπλους Γαλατινιώτας και το τμήμα του Γύπαρη, όπερ εκ της Ερατύρας, ένθα ευρέθη την 3^{ην} Νοεμβρίου, είχε ανέλθη την πρωϊαν εις αυτήν». Μ. Στρακαλή, **50 Χρόνια Ελευθερίας** σελ. 35,36. β) Για τις στρατιωτικές δυνάμεις που ήταν συγκεντρωμένες στη Σιάτιστα την 4η Νοεμβρίου 1912 και για όσες πήραν μέρος στη μάχη βλέπε **Παράρτημα, § 25. Στρατιωτικές ελληνικές δυνάμεις στη μάχη της 4ης Νοεμβρίου 1912, σχετική βιβλιογραφία.**

« Η πορεία είναι εσπευσμένη να φθάσωμεν εις την Σιάτισταν, την οποίαν απειλεί ο Μπεκήρ Αγάς¹⁹⁹ με τας 3 χιλιάδας των αγρίων του σιφών. Θα τους βρούμε εκεί και θα τον τσακίσωμε. Προηγείται το τάγμα του κ. Παπαδάκη, κατόπιν έρχεται το τάγμα μας, τρίτον το τάγμα του κ. Φιλιακού και ακολουθεί η πυροβολαρχία του Κλαδά με τρία πυροβόλα (465), διότι το τέταρτον έχει καταστραφή στο Σόροβιτς. Κατά τας 9 το βράδυ φθάνομεν προ της πόλεως και διατάσσεται στάσις. Μπροστά μας υψώνεται επιβλητικό ένα πελώριο βουνό. Εκείνο όλο πρέπει να το ανεβούμε. Μετά 12 ωρών εσπευσμένην πορεία θα προτιμούσαμε όλοι να πέσωμε κάτω στον μικρό κάμπο και πρωί πρωί να επιχειρήσωμε την ανάβασι. Μα έλα η διαταγή που ετόνιζε ρητώς ότι έπρεπε τουλάχιστο στις 9 να είμεθα μέσα στην Σιάτισταν.

Κάθε πυροβόλο το σέρνουν 6 θηρία άλογα και όμως και αυτά σταματούν. Οι πυροβοληταί και ελάται²⁰⁰ κατέρχονται από τας θέσεις των και αρχίζουν να σπρώχνουν. Με φωνές και σπρωξίματα κατορθώνεται τέλος πάντων η κοπιώδης ανάβασις και ο ανήφορος του ενός τετάρτου εκμηδενίζεται μετά δύο ώρας.

Εις την είσοδον της κεντρικής οδού της συνοικίας Γερανείας παρατεταγμένοι οι μικροί μαθηταί των σχολείων Σιατίστης μας υποδέχονται με ζητωκραυγάς και με πατριωτικά άσματα δια πρώτην φοράν ακουόμενα. Αναρίθμητα τραγούδια. Πού τα έμαθαν; Ποιος τους τα εδίδαξε; Άγνωστα εντελώς για τους μαθητάς της ελευθέρας Ελλάδος. Κάθε παιδί από αυτά πλησιάζει τους στρατιώτας και τους μιλά σιγά σιγά. Τι να θέλουν άραγε; Έβαλα στοίχημα (466) με τον Μπαμπά μου πως θα πάω στο σπήτι μας σήμερα να φάνε και να κοιμηθούν 10 στρατιώτες, αν δεν έρθητε θα χάσω το στοίχημα. Έπειτα εκεί θα περάσητε καλά. Ότι έχουμε θα φάτε. Και έλεγαν, έλεγαν οι υπέροχοι αυτοί μικροέλληνες και παρακαλούσαν να πάμε, να φάμε, να κοιμηθούμε στα σπήτια τους.

Γέροι και γρηές με δακρυσμένα τα μάτια μάς τραβούσαν από το αμπέχονο, για να πάμε στο δικό τους το σπήτι, που, όσο φτωχικό και αν ήταν, είχε το βρισκούμενο για τους μουσαφιρέους του.

Και γέμισαν τα σπίτια της ωραίας Σιατίστης από φαντάρους. Άλλο 20, άλλο 15. Και το φτωχότερο μικρόσπητο θα είχε πέντε στρατιώτας. Τα καλλίτερα αρνιά, ο πειο διαλεχτός τραχανάς²⁰¹ και τα πειο εύγευστα γλυκίσματα²⁰² τα εδοκιμάσαμεν εκείνη τη βραδείά.

¹⁹⁹ (Υποσημ.στο κείμενο *Ιστορίας της Σιατίστης Ι. Αποστόλου*: Αρχηγός των τουρκικών δυνάμεων δεν ήτο ο Μπεκήρ Αγάς, αλλ' ο Μεχμέτ Πασάς, του Μπεκήρ διευθυνθέντος την προηγούμενην της μάχης εις Γρεβενά).

²⁰⁰ **Ελάτης**, στρατιώτης του πυροβολικού που ιππεύει στο αριστερό άλογο του ζεύγους ελάσεως. (Ελαση= η έλξη οχήματος από ζώο).

²⁰¹ (Σημ. Φιλ. Ζυγούρη): Δυο είδη, 1) **αλευρίσιος**=ζύμη από αλεύρι, γάλα και αυγά, περασμένη από κόσκινο και εκτεθειμένη στον ήλιο, για να στεγνώσει, 2) **σιταρίσιος**=σιτάρι μικροκομμένο πνιγμένο στο γάλα, περασμένο από κόσκινο και εκτεθειμένο στον ήλιο, για να στεγνώσει.

²⁰² (Υποσημ.στο κείμενο *Ιστορίας της Σιατίστης Ι. Αποστόλου*: Πετμέζι, εγχώριο γλύκισμα [κατασκευασμένον] από μούστον).

Τα νυφικά σεντόνια της κόρης και τα μεταξωτά παπλώματα, που τα είχε πάρει για προίκα η μάνα, εστρώθησαν, για να δεχθούν τους έλληνας στρατιώτες. (467)

Μα δεν κάνει να κοιμηθούμε εδώ επάνω, έχουμε ψείρες, έλεγαν οι δυστυχείς στρατιώται. –Τι; έχετε ψείρες; Και για ποιον τις έχετε; Και αν δεν ερχώσαστε να μας ελευθερώσετε, θάχατε ψείρες;

Και μας έλεγαν, μας έλεγαν χιλιάδες λόγια, για να μας πείσουν να ζαπλώσουμε στα λευκά σεντόνια και στα μεταξωτά παπλώματα. Α!, η βραδειά αυτή θα μείνη αλησμόνητος για το στρατό, που είχε την τύχη να κοιμηθή στη Σιάτιστα.

Ξημερώνει και οι σαλπικταί περιτρέχουν τους δρόμους της πόλεως, για να συναθροισθούν οι λόχοι εις τα ορισθέντα καταλύματα. Σε λίγο όλοι οι στρατιώται στρατωνίζονται στα ωρισμένα καταλύματά των και δεν ακούει κανείς τίποτε άλλο παρά εγκώμια και θαυμασμούς για την καλωσύνη και την αγάπη που μας έδειξαν οι κάτοικοι της Σιατίστης. Βρε παιδιά, ως και γλυκά μας έβαλαν στα σακκίδια, αφού εφάγαμεν ένα περιδρομο. Αμ εμείς ευρήκαμε ένα σπήτι που είχε και του πουλιού το γάλα. Αμ το κρασί; Αλήθεια, κρασί βάλσαμο. Και διηγείτο κάθε φαντάρος πώς επέρασε, πόσο τραχανά έφαγε, πόσο κρασί ήπιε. Από το πρωί ως το μεσημέρι αυτή η κουβέντα μάς έκαμε να λησμονήσωμε και τον Μπεκήρ και την πρώτην (468) μάχην που περιμέναμε με τόσην λαχτάρα. Και θα εξακολουθούσαμε ως το βράδυ, αν δεν μας εκάλει η σάλπιγξ εις γεύμα.

37. Η μάχη

Αυτός ο διάλογος εγίνετο μεταξύ του επιλοχίου και των στρατιωτών σ' ένα από τα σχολεία της Σιατίστης, οπότε έρχεται λαχανιασμένος ένας Κρητικός αντάρτης από τους αρειμανίους εκείνους τύπους των πολεμιστών:

-Τσε πούνε ο καπετάνιος σας, αδέρφια;

-Εδώ είμαστε, απαντά ο επιλοχίας και στρίβων το μουστάκι του και προτείνων το στήθος του κάμνει μια απότομη κίνησι, ώστε να φανούν τα ενός πήχεως φάρδους γαλόνια αυτού.

-Μα ξέρεις, τσίριε επιλοχία, θέλω τον τσίριο Ηπίτη, τον Διοικητή.

-Αμ έτσι, λοιπόν, μίλα, κακομοίρη.

-Τα σκυλλιά φανήκασι, τσίριε επιλοχία, τσε γι' αυτό έρχομαι από τα καραούλια να δώσω χαμπάρι στον αρχηγό.

-Είναι πολλοί, μωρέ;

-Όσο με τρεις, τέσσαρες χιλιάδες.

Διαταγή του λοχαγού να παύση η διανομή του συσσιτίου.

Η Σιάτιστα κινδυνεύει. Ο λήσταρχος Μπεκήρ αγάς με τας χιλιάδας των ορδών του παραγγέλλει ότι πρέπει να του παραδώσωμε την Σιάτιστα, άλλως θα την κάψη. Δώσατέ του λοιπόν την απάντησίν σας δια της λόγχης σας, διότι μόνον αυτή η απάντησις του χρειάζεται. Τίποτε άλλο δε σας λέω. (469)

-Ζήτω ο λοχαγός μας. Ζήτωωωω.

Έξω εις τους δρόμους της Σιατίστης, οι Σιατιστινοί με τις γυναίκες και τα παιδιά των παρακολουθούν ζητωκραυγάζοντες και κλαίοντες από χαράν τον Ελληνικόν στρατόν, ο οποίος ανερχόμενος τροχάδην ένα ανηφορικόν δρόμον της πόλεως παρατάσσεται εις τα διάφορα προ της Σιατίστης υψώματα αναμένων τον εχθρόν, <ο οποίος, επειδή δεν είχε καλές πληροφορίες, πορεύονταν με θάρρος, το οποίο του έδιδεν η πεποίθηση ότι θα κυρίευεν εύκολα την πόλιν>²⁰³.

Τα τόπια, τα τόπια, πού είναι τα τόπια; Ακούεται μια φωνή από χιλιάδες στόματα ανδρών, παιδιών και γυναικών.

Πού είναι τα τόπια; (Ταύτα ήσαν τοποθετημένα εις την πλατείαν της αγοράς Γερανείας). Αυτά θέλουν οι Σιατιστινοί, διότι με αυτά είναι βέβαιοι ότι θα σαρωθή ο όχλος του Μπεκήρ Αγά. Έρχονται, έρχονται, μα είναι ανήφορος μεγάλος, βλέπετε και τα καημένα άλογα, κουρασμένα από την χθεσινή δεκάωρη πορεία, δεν μπορούν να τ' ανεβάσουν, φωνάζει ένας αξιωματικός.

Να πάμε εμείς, Καπετάνιε, να τα φέρωμε, εμείς θα πάμε. Και εντός ολίγου όλοι εκείναι αι χιλιάδες των Σιατιστινών έσπρωχναν τα 3 κανόνια. Δεν παρήλθε μισή ώρα και ευρέθησαν και τα τρία εις την θέσιν των έτοιμα να υποδεχθούν με επισημότητα τον Μπεκήρην (Μεχμέτ Πασά)²⁰⁴. (470) Κάποια κινήσεις εις τας προφυλακάς των Κρητών ανταρτών και η αφίππευσις του Διοικητού μας μάς δίδει να εννοήσωμεν ότι πλησιάζει η εναγωνίως αναμενομένη στιγμή. Τρικ, τρακ ακούονται τα μάνλιχερ των στρατιωτών. Ετοιμάζονται, ετοιμάζονται, είναι εις όλων τα πρόσωπα ζωγραφισμένη η χαρά. Δεν συλλογίζονται τίποτε άλλο, παρά να υποδεχθούν όσον το δυνατόν μεγαλοπρεπέστερα τον Μπεκήρην.

Ο υπασπιστής του αρχηγού του αποσπάσμάτος μας κ. Ηπίτου πλησιάζει τον λοχαγόν μας, του δίδει διαταγάς και αμέσως όλος ο λόχος εκκινεί δια να καταλάβη τας θέσεις του. Είναι μία μετά το μεσημέρι ακριβώς, ο ουρανός συννεφιασμένος και έτοιμος να κλάση μετ' ολίγον. Ποιος ξέρει γιατί; Ίσως διότι σε λίγη ώρα θα δεχθή πολλούς από μας εις τα ανεξερεύνητα δωμάτιά του. Αριστερά σε ένα ψηλό λοφίσκο έχει διαμοιρασθή ο λόχος μας και είμεθα έτοιμοι για την υποδοχή. Ο έφεδρος ανθυπολοχαγός μας κ. Αναστασίου πηγαινοέρχεται σε όλο το μέτωπο της παρατάξεως του λόχου μας και σκορπίζει παντού τις χρήσιμες συμβουλές του. Παιδιά, προσοχή στα φυσίγγια. Στο κρέας, όλο στο κρέας, μη ρίχνετε χωρίς να βλέπετε. Κάθε φυσέκι πρέπει να κάμνη τη δουλειά του, μη νομίζετε πως εκείνος που ρίχνει πειο πολλά φυσίγγια πολεμά και πειο καλά. Οικονομία όσο μπορείτε.

-Έννοια σας, κ. Ανθυπολοχαγέ. Έννοια σας. Ντούβζζ ακούεται (471) μια κανονιά. Αμ, αρχινάει ο γάμος του Τριτσιμπίδα, παιδιά, φωνάζει ένας Ρουμελιώτης, αρειμάνιος, ετοιμασθήτε για το χορό.

Και πράγματι δευτέρα κανονιά και η ζωηρά κινήσις εις το δεξιό μας μάς ειδοποιεί ότι ο εχθρός ενεφανίσθη από το μέρος εκείνο. Καλώς τον δεχθήκαμε. Κοπιάστε να πάρετε καμμιά κουταλιά σφαίρες, κύριε Μπεκήρ. -Έλα λοιπόν, κύριε

²⁰³ Το εντός < >, δεν αναγράφεται στην **Ιστορία της Σιατίστης** του Ι. Αποστόλου, προφανώς είναι προσθήκη του αντιγραφώς.

²⁰⁴ Το Μεχμέτ πασά είναι προσθήκη / διόρθωση του Φ. Ζυγούρη.

Κλαδά, έχεις τρία πεδινά και αυτός έχει δύο ορεινά, τι κάθεσαι. Δεν επρόλαβε να τελειώσει την φράσιν του ένας πολυλογάς και αιωνίως παραπονιάρης φαντάρος και ηκούσθη η βροντώδης φωνή του κ. Κλαδά: «Πρώτον πυροβόλον, πυρ». Τον κρότον σκεπάζουν χιλιάδες ζήτω των κατοίκων της Σιατίστης, οι οποίοι από ένα λόφον παρακολουθούν την έναρξιν της μάχης. Δευτέρα, τρίτη, τετάρτη κανονιά μας πείθει πλέον ότι γράφεται ο πρόλογος της μάχης Σιατίστης, ο οποίος και τελειώνει με μερικά σφυρίγματα σφαιρών του εχθρού. Το μάνλιχερ κελαϊδεύει, το κανόνι μυκάται πλέον καθ' όλην την γραμμήν της παρατάξεως. Οι τουρκαλβανοί του Μπεκέρ πολεμούν με όλην την λύσσαν των ληστών, οι οποίοι βλέπουν τα όνειρά των να χάνονται. Ήθελαν να μπουν στην Σιάτισταν, στην ωραϊάν Σιάτιστα, να αρπάζουν, να κλέψουν, ν' ανοίξουν τα μαγαζιά, να βρουν όμορφα κορίτσια να ατιμάσουν. Μα όλα αυτά, όλα (472) χαμένα και γι' αυτό αφρίζουν και τρέχουν απροφύλακτοι, θερίζονται από τα πυρά μας και προχωρούν προς τον βέβαιον θάνατον. Εμείς τρελλοί από χαρά, γελούμε, ουρλιάζουμε, γιατί γνωρίζουμε καλά το φείδι που θα τους φάη. Δυο ταχυβόλα υπό τον ανθυπασιπιστήν Κίτσιον και έτερον υπό τον εύελπιν Μεσαλιάν, στημένα εκεί πλησίον θορυβούν δαιμονιωδώς σαρώνοντα τα άγρια στίφη του Μπεκέρ.

Έχουν παρέλθει τρεις ώρες από της ενάρξεως της μάχης και ο εχθρός δεν έχει πεισθή ακόμη δια το μάταιον των προσπαθειών του. Εις εκατόν μετρων απόστασιν από της θέσεώς μας το ανταρτικόν σώμα του καπετάν Παπαμαλέκου πλησιάζει τον εχθρόν πενήντα βήματα, οι γενναίοι Κρητικοί μάχονται πλέον με τα περιστροφά των και εξάγουν τις πελώριες κάμες²⁰⁵ των.

Δύο διμοιρίαι τρέχουν εις ενίσχυσίν των και οι εχθροί αντιλαμβάνονται πλέον τον κίνδυνον. Αλλ' είναι αργά, η λόγχη του Έλληνος στρατιώτου και η κάμα του Κρητικού έχουν τον λόγον. Οι Κρητικοί δεν μάχονται, σφάζουν. Θέλουν να δείξουν στους Αλβανούς ότι δεν απέκτησαν την φήμην του παλληκαριού χωρίς λόγο.

-Στα σέρια μωρέ τα σκυλλιά. Ελάτε μωρέ, να σας δώσωμε τη Σιάτιστα, πούχει όμορφες κοπέλλες.

Ο εχθρός προ της μανίας μας (473) αυτής αρχίζει να απελπίζεται. Μεταχειρίζεται διάφορα μέσα να μας εξαπατήσει βοηθούμενος προς τούτο από την πυκνήν ομίχλην, η οποία δεν μας επέτρεπε να τον βλέπωμεν. Ακούομεν φωνάς: Μη κτυπάτε, μωρέ παιδιά, δικοί σας είμαστε, Έλληνες είμαστε. Γιώργο, Κώστα, Γιάννη! Και πράγματι πολλοί στρατιώται απατώμεθα και παύομεν προς στιγμὴν το πυρ. Ακούεται όμως αμέσως η βροντώδης φωνή του Παπαμαλέκου: -Βαράτε τα σκυλλιά και μουρτάτες²⁰⁶ είνε. Βαράτε τους. Ένα πυρ ομαδόν ολοκλήρου της διμοιρίας μας στέλλει τον θάνατο εις τους εχθρούς. Ο Καπετάν Παπαμαλέκος ενθουσιάζεται και διατάσσει τους άνδρας του να επιτεθούν κραυγάζων: «Στα χέρια, στα χέρια». Μια σφαίρα του εχθρού κόβει την φράσιν του εις το μέσον και σωριάζει τον λεβέντη καπετάνιο επάνω σε κάτι θυμάρια.

²⁰⁵ Κάμα, δίκικοπο μαχαίρι.

²⁰⁶ Μουρτάτες, αλλόθρησκοι, βέβηλοι, εξωμότες.

-Α! τα σκυλλιά εφάγανε τον καπετάνιο μας, ακούονται τα μουγκρητά των παλληκαριών του, τα οποία ορμούν πλέον με τις κάμες εναντίον των αφρισμένων Τουρκαλβανών, οι οποίοι προ της λύσεως φεύγουν, πηδώντας τους αποτόμους βράχους του βουνού σαν κατσίκια. Τα πολυβόλα μας μαίνονται, τα κανόνια μας ουρλιάζουν και τα ταχεία πυρά των τριών ταγμάτων μας βρέχουν τον θάνατον εις τους φυγάδας.

Αρχίζει να σκοτεινιάζει και η βροχή δυναμώνει, είναι η σειρά (474) της τώρα, θα αναλάβη το έργον της. Πρέπει να καθαρίση τους λόγκους και τις χαράδρες από τα αίματα. Πρέπει να γεμίσουν οι χαράδρες νερό, να γίνουν ποτάμια και τα ποτάμια να πάρουν ό,τι βρουν μπροστά τους.

Η ομίχλη βαρεία ξαπλώνεται, δε βλέπουμε πέρα από πέντε μέτρα τίποτε. Ένα λευκό σεντόνι κρύβει τα πάντα. Και τι δεν σκεπάζει από τα μάτια μας. Είναι εκεί πάρα κάτω εκατοντάδες κορμιά βουτηγμένα στο αίμα. Ακούονται φωνές σπαρτακτικές και βογκητά που ραγίζουν την καρδιά. Δεν βλέπομεν όμως παρά μια άσπρη αυλαία· πίσω απ' αυτήν είναι η σκηνή της φρίκης. Η ομίχλη ξέρει τη δουλειά της καλά. Θα διαλυθή, όταν η βροχή θα έχη αποτελειώσει πια το σάρωμά της και θα καθαρίση το παν. Ενύκτωσε και όλα τα στρατεύματα τώρα περιμένουν άγρυπνα να ξημερώση. Δεν είνε δυνατόν να καταδιωχθή ο εχθρός. Το σκοτάδι, η ομίχλη, η βροχή συνεμάχησαν με τον Μπεκήρην και την εγλύτωσε φτηνά και σήμερα. Τώρα έχει τον λόγον η πείνα. Από το πρωί είμεθα νηστικοί. Τινάσσομεν τα σακκίδια μας, αλλά δεν υπάρχει ούτε ψίχουλο. Μισή ώρα αργότερα να ήρχετο ο άτιμος ο Μπεκήρ, θα είχαμε και ψωμί και κρέας. Μα τώρα τίποτε, θα ξημερωθούμε νηστικοί. Ε! δεν πειράζει, όταν μάχεται κανείς χορταίνει από αίμα....

Αρχισε να γλυκοχαράζει πεια. Πότε επέρασεν η νύχτα κανένας δεν εκατάλαβε. Όλοι είχαμε μια κρυφή χαρά, γιατί (475) επί τέλους θα αφήναμε τα βουνά της Σιατίστης και θα μπαίναμε στην πόλι να βρούμε ψωμάκι, να στεγνώσωμε τα ρούχα μας στη φωτιά και να'χουμε το κουράγιο να κυνηγήσωμε τον Μπεκήρ. Αν τον εγλύτωσε χθες η ασπρίλα της ομίχλης και η μαυρίλα της νύχτας, δεν θα τον εγλύτωνε σήμερα τίποτε.

Καμιά δεκαριά φαντάροι φορτωμένοι με φορεία ψάχνουν εκεί κοντά μας τις χαράδρες για κανένα τραυματία. Και βρίσκουν πολλούς ζωντανούς ακόμη, μα και πειο πολλούς πεθαμένους, που μπορούσαν να ζουν σήμερα, αν είχαμε στο απόσπασμά μας γιατρούς πρώτα και ύστερα νοσοκόμους. Από μπροστά μας περνά η πένθιμος συνοδεία και μεις τους χαιρετούμε με όλη την ευλάβεια που χρειάζεται σε τέτοια στιγμή. Περαιστικά σας παιδιά, περαιστικά σας. Ένα ευχαριστώ μόλις ακουόμενον εξέρχεται από τα χείλη των και μερικά δάκρυα κυλούν από τα μάτια μας. Σήμερα αυτοί, αύριο εμείς!! Η πένθιμος συνοδεία χάνεται μετ' ολίγον και μεις μελαγχολικοί παύουμε για λίγα λεπτά την κουβέντα».

Υπό τοιαύτας συνθήκας έκλεισεν η μάχη. Οι Τούρκοι δεν κατόρθωσαν να επιτύχουν το σκοπό τους και οι Έλληνες δεν επιχείρησαν να τους καταδιώξουν, εξαιτίας των εμποδίων που παρουσίαζεν ο καιρός και άλλων αιτίων, που θα έκαμναν δυσχερή την καταδίωξη. Ο Μεχμέτ πασάς επωφελούμενος από το

σκότος της νύχτας έφυγε με τα δεινά (476) αποδεκατισθέντα τάγματά του και, όταν περνούσεν από τη Λειψίστα, <Νεάπολη> ακούστηκε να λέγει στους μπηδες: «Οι γκιαουρήδες μας έφαγαν» και έφθασε φεύγοντας στη Χρούπιστα.²⁰⁷ Και από τη Χρούπιστα <Άργος Ορεστικό> εβάδισε στην Κορυτσά.

38. Πού οφείλεται η επακολουθήσασα μεγάλη φθορά σε έμψυχο υλικό κατά την μάχη

Η μάχη της Σιατίστης έληξεν, ως έχομεν αναφέρει, αλλ' οι απώλειες σε έμψυχο υλικό και των δυο αντιπάλων παρατάξεων υπήρξαν παρά προσδοκίαν αρκετά σοβαρές. Οι Τούρκοι εγκατέλειψαν στο πεδίο της μάχης περίπου [400 νεκρούς] και ανεξακρίβωτο αριθμό τραυματιών. Ημείς σημειώσαμε [περίπου 70] νεκρούς και 150 τραυματίας.

Πού δε οφείλεται η σημειωθείσα μεγάλη αυτή φθορά; κατά τη γνώμη εκείνων που ήσαν σε θέση να γνωρίζουν οφείλεται στις ακόλουθους αιτίας: 1^{ov}) Στο ότι η μάχη διεξήχθη άνευ σχεδίου, διότι δεν εδόθη καιρός να ετοιμασθεί σχέδιο, καθόσον δεν πιστεύονταν ότι θα τολμούσεν ο Μεχμέτ πασάς να ενεργήσει επιχείρησιν και επομένως η αντιμετώπισις έγινε εσπευσμένα. 2^{ov}) Στο ότι, ένεκα της σπουδής, δεν είχαν προορισθεί (*προκαθοριστεί*) οι τοποθεσίες που κάθε εμπόλεμη ομάδα έπρεπε να καταλάβει κατά την έναρξη της μάχης. 3^{ov}) Στο ότι η μάχη διεξήχθη χωρίς τάξη και πειθαρχία, αλλά με αταξία και ορμητικότητα (477). 4^{ov}) Στο ότι οι Γαριβαλδινοί έφθασαν κατά την έντασιν της μάχης και, ένεκα της πυκνής ομίχλης και της καταρρακτώδους βροχής, δεν μπορούσαν να διακρίνουν τους μαχομένους και έβαλλαν εναντίον των ημετέρων, οι οποίοι, επειδή δεν είχαν ουδέ ένα μανδύαν να υψώσουν αυτόν και να δείξουν έτσι στους Γαριβαλδινούς ότι δεν είναι εχθροί, δέχονταν σφαίρας και από μπρος και από πίσω, αλλά και μεταξύ των αντιμαχομένων παρατάξεων επηκολούθησε σύγχυσις, ένεκα της επικρατούσης ομίχλης και βροχής.²⁰⁸ 5^{ov}) Εις το ότι δεν υπήρχε ένας στρατιωτικός ιατρός, ο οποίος να προσφέρει στους τραυματίας τις πρώτες βοήθειες αμέσως²⁰⁹. <Αυτό> έχει επανυξήσει το μέγεθος της

²⁰⁷ Χρούπιστα, το Άργος Ορεστικό του Νομού Καστοριάς· υπάγεται στο Δήμο Ορεστίδος. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 55/1926).

²⁰⁸ Η άποψη αυτή έχει δημοσιευτεί και στο *Ημερολόγιο Λυτικής Μακεδονίας 1933*, σελ. 84, σε άρθρο με τίτλο: «1912-1913 Η Μάχη της Σιάτιστας, Αναμνήσεις και εντυπώσεις γραφείσαι δια το Η.Α.Μ. υπό του Κων. Λουρανδάκη».

²⁰⁹ Ιατρική βοήθεια στους τραυματισμένους προσφέρθηκε μετά τη μάχη στο κτίριο του Τραμπάντζιου Γυμνασίου από το λοχαγό γιατρό **Σκευό Ζερβό** και τους γιατρούς Μηνά Θεοδώρου, Σιατιστινό, Μαυροβίτη, Καστοριέα, και Στρακαλή, φαρμακοποιό Σιατιστας. Βλέπε Σταύρου Κελαϊδή, *Εθελοντικά Σώματα Κρητών εν Μακεδονία*, σελ. 144 και Ι. Αποστόλου, *Ιστορία Σιατίστης* σελ. 117. Ο **Σκευός Ζερβός** γεννήθηκε στην Κάλυμνο το 1875. Διδάκτωρ της Ιατρικής, παγκόσμια γνωστός. Στους Βαλκανικούς πολέμους υπηρέτησε εθελοντικά, ως λοχαγός διοικητής του 10^{ου} ορεινού χειρουργείου. Τεράστια υπήρξε η συνεισφορά του στην αναζήτηση των εθνικών κληροδοτημάτων και

φθοράς, διότι πολλοί από τους τραυματίες θα εσώζοντο, εάν δεν αφήνονταν τόσες ώρες άνευ νοσηλείας και 6^{ον}) εις το ανώμαλο και βραχώδες έδαφος.

39. Οι πεσόντες

Επεσεν ο γενναίος αρχηγός Καπετσίνης, ο οποίος είχε καταλάβει με το σώμα των νέων Κρητών το Καστράκι. Ο με εξαιρετικά προσόντα στολισμένος αυτός αξιωματικός, ενώ ορμούσε με το περίστροφο στο χέρι εναντίον του εχθρού και έδιδε θάρρος και παράδειγμα αφθάστου ηρωισμού στους οπλίτας του, δέχτηκε σφαίρα εχθρική (478) στο μέτωπο και έπεσεν ένδοξα²¹⁰.

Κοντά στον Καπετσίνη έπεσεν ο διδάσκαλος Εμμ. Φιωτάκης εκ Σελίνου της Κρήτης και τραυματίσθηκεν ο Σιατιστεύς Ηρακλής Γκιουλέκας. Έπεσε το καμάρι των Σφακίων της Κρήτης, ο νεαρός εύελπις Στ. Παπαδόπετρος. Επίσης, έπεσεν ο ενθουσιώδης καπετάνιος Λεων. Παπαμαλέκος. Επίσης, έπεσαν γενναίως μαχόμενοι και οι ακόλουθοι: Λεωνίδας Παπαδόκης, Στ. Μανουσάκης, Γ. Παωλογιώργης. Οι αδελφοί Περάκηδες Ευάγγελος και Αστρινός, Χ. Χριστοδουλάκης, Εμμ. Σφακιανάκης, Ν. Φανουργιάκης, Γ. Κογιαννάκης, Αθ. Λαδοβράκης, Ι. Ανδρουλάκης κ.λπ..

Λυπούμαι πάρα πολύ, διότι μου είναι αδύνατο φυσικά να αναγράψω εδώ ονοματωδώς (ονομαστικά) όλους τους πεσόντας, οι οποίοι βέβαια συμπεριλαμβάνονται στην περιεκτική έννοια που ενέχει η φράσις «άγνωστος στρατιώτης». Πρέπει όμως να σημειωθεί και να εξαρθεί κατά τρόπον έκδηλον, να βροντοφωνηθεί ότι όλοι, που έλαβαν μέρος στη μάχη, αξιωματούχοι και απλοί οπλίται, πολέμησαν με αυτοθυσίαν και ηρωισμόν, με αυταπάρνησιν και ακατάβλητον ψυχικόν θάρρος και με δυναμικότητα φλογεράς φιλοπατρίας και έτσι αναδείχθηκαν ικανοί να γράψουν μια ακόμη σελίδα δόξης και ηρωισμού, ομοίαν με τις τόσες τέτοιες <σελίδες> που είναι γεμάτη η ιστορία της ελληνικής φυλής, <να> καταταχθούν (479) στο εθνικό Πάνθεο των αρχαίων και νεοτέρων ενδόξων προγόνων τους και να αποκτήσουν δικαιώματα επί της υστεροφημίας των μεταγενεστέρων γενεών και, ιδιαίτερα, επί της βαθιάς ευγνωμοσύνης του λαού της Σιατίστης, του οποίου έσωσαν την τιμή, τη ζωή και την περιουσία.

Περί της δράσεως όλων που πήραν μέρος στη μάχη έχει τον λόγον ο Διοικητής του στρατού αντισυνταγματάρχης Ηπίτης Α., όστις στην αναφορά του στο Υπουργείο των Στρατιωτικών²¹¹ έκαμε εύφημη μνηία της συμμετοχής <της> Σιατίστης στη μάχη.

δωρεών. Με τη δημοσίευση των ευρημάτων του «αποκάλυψε» περιουσία δισεκατομμυρίων δραχμών, με την οποία το ελληνικό κράτος μπόρεσε να πραγματοποιήσει πλήθος έργων. Εξελέγη βουλευτής Αθηνών το 1923. Πέθανε στην Αθήνα το 1966. Βλέπε Εκδοτικής Αθηνών, **Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό** (τομ. 4, σελ. 11).

²¹⁰ Για τον ήρωα Καπετσίνη βλέπε Γιάννη Τόζη, **Αόρατες Αναλαμπές**, σελ. 111.

²¹¹ Ημερησία Διαταγή ονομάζουν το κείμενο αυτό του Α. Ηπίτου οι: Ι. Αποστόλου (**Ιστορία Σιατίστης**, σελ. 116), Σταύρος Κελαϊδής (**Εθελοντικά Σώματα Κρητών εν**

«Λαβών υπ' όψιν μου αφ' ενός μεν την μέχρι τούδε δράσιν και αυτοθυσίαν, ην κατά τας δυσχερείς ταύτας της πατρίδος περιστάσεις τα υπό τον Λοχαγόν Κατεχάκην εθελοντικά σώματα επεδείξαντο, αφ' ετέρου δε την υπό πάντων των Κρητών επιδειχθείσαν γενναιότητα κατά την μάχην Σιατίστης, επαινώ ανεξαιρέτως πάντας τους υπό τας διαταγάς μου τεθέντας Κρήτας συγχαίρων αυτούς δια τα γενναία και φιλοπάτριδα αισθήματα, άτινα οδηγούσιν εις τον κοινόν τούτον υπέρ της Πατρίδος αγώνα, πεποιθώς ότι και εις το μέλλον την αυτήν θέλουσιν επιδείξει γενναιότητα και πειθαρχίαν όντες βέβαιοι ότι ουδεμίαν ποιούμαι διάκρισιν μεταξύ αυτών και των λοιπών υπό τας διαταγάς μου ανδρών.

Έχων, επίσης, υπ' όψιν μου την επιδειχθείσαν υφ' ολοκλήρου (480) του υπολοίπου στρατεύματος γενναιότητα και αυτοθυσίαν κατά την μάχην της Σιατίστης, συγχαίρω τους αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και στρατιώτας δια τούτο, με την πεποίθησιν ότι και εις το μέλλον μετά της αυτής αυτοθυσίας και γενναιότητος θέλουσιν ατενίσει πάντα κίνδυνον, όστις ήθελε παρουσιασθή κατά την εκτέλεσιν της ανατεθείσης ημίν υπό της πατρίδος εντολής, ης η δόξα και το μεγαλείον αποτελεί τον τελικόν μας σκοπόν.

Αντισυνταγματάρχης
Α.Ηπίτης».

40. Πώς φέρθηκαν οι Σιατιστείς κατά την μάχην

Ός αφορά την συμπεριφορά των Σιατιστέων στη μάχη της Σιατίστης, το λόγο έχει ο διοικητής της πυροβολαρχίας Ν. Κλαδάς, ο οποίος στην πραγματεία του «Η Σιάτιστα» γράφει τα ακόλουθα:

«Οι Σιατιστείς δεν προσήλθον εις την μάχην ως ερασιτέχναι, θεώμενοι εκ του μακρόθεν τα γινόμενα· οι Σιατιστείς προσήλθον και κατετάχθησαν ως πραγματικοί μαχηταί υπό τας διαταγάς του λοχαγού Κατεχάκη Γεωργίου, Διοικητού των Κρητικών Σωμάτων. Απόδειξις δε της ενεργού συμμετοχής των είναι ότι έχυσαν το τίμιόν των αίμα ανά τας ορεινάς (481) φάραγγας και τας δυσπροσίτους κορυφάς του πεδίου της μάχης της Σιατίστης κατά την 4^η Νοεμβρίου 1912. Ο Ηρακλής Ι. Γκιουλέκας, ο θαρραλέος νεανίας, ο τραυματισθείς σοβαρώς υπό βολίδος κατά τον καρπόν της δεξιάς χειρός, ου τραυματισμού ένεκα παρέστη επιτακτική ανάγκη ακρωτηριασμού ολόκληρου του βραχίονος. Ο Αθανάσιος Χατζήζησης βληθείς δια θραύσματος οβίδος και αποθανών μετά μακράν άκαρπον νοσηλείαν, ο Γεώργιος Τσίπου (Πατσιαδάς) φονευθείς επί τόπου υπό οβίδος, ο Λάζαρος Κατσανίκου, πληγωθείς εις την χείρα ελαφρώς, αποτελούσιν αυταπόδεικτα δείγματα του τι προσέφεραν οι Σιατιστείς κατά την μάχην ταύτην²¹²».

Μακεδονία, σελ. 143), Κ. Λουρανδάκης («1912-1913 Η Μάχη της Σιάτιστας, Αναμνήσεις και εντοπώσεις γραφείσαι δια το Η.Α.Μ.» ΗΑΜ 1933, σελ. 87).

²¹² Ολόκληρο το άρθρο του Νικ. Κλαδά, στρατηγού, με τίτλο *Η ΣΙΑΤΙΣΤΑ* αναδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, φύλλο 652 της 4/11/1962. Πρώτη

Αλλά και πλείστοι άλλοι Σιατιστεῖς των μετόπισθεν συνέβαλαν στη μάχη, προσφέροντας υπηρεσίας κατά τινα τρόπον, που συνετέλεσε στην επιτυχία του σκοπού και στη διευκόλυνση του έργου των ενόπλων δυνάμεων. Σε όλους οφείλονται έπαινος και εκδηλώσεις ευγνωμοσύνης, όπως και στους Σιατιστεῖς που έλαβαν ενεργόν μέρος στη μάχη, τους οποίους δεν αναφέρομεν εδώ ονομαστί και ζητούμεν συγγνώμην δια τούτο. (482)

41. Η επομένη της μάχης

Η επομένη ημέρα ύστερα από τη μάχη ανέτειλεν. Οι Σιατιστεῖς άνδρες και γυναῖκες, μικροί και μεγάλοι, με την πένθιμη κρούση των κωδώνων των εκκλησιών σπεύδουν στο Τραμπάντζειο Γυμνάσιο και στο ναό των Αγίων Αποστόλων, όπου είχαν μεταφερθεί οι πεσόντες στη μάχη, για να εκτελέσουν επιβαλλόμενον ιερόν καθήκον προς τους νεκρούς σωτήρας τους. Σπεύδουν, για να συνοδεύσουν τους τιμημένους νεκρούς στην τελευταία τους κατοικία. Σπεύδουν, για να θάψουν τα άγια λείψανα των προμάχων της σωτηρίας της Σιατίστης, να τους εκφράσουν τη βαθιά τους ευγνωμοσύνη και να τους βεβαιώσουν ότι όχι μονάχα αυτοί, εφ' όσον θα βρίσκονται στη ζωή θα τους ευγνωμονούν, αλλά και αποθνήσκοντες θα απαιτήσουν από τους διαδόχους τους να δώσουν ένορκη υπόσχεση ότι όχι μονάχα θα τους ενθυμούνται ευγνώμονα, αλλά και ότι θα μιμηθούν το παράδειγμά τους, σπεύδοντας εκεί όπου η προστασία των αδελφών που κινδυνεύουν τους καλεί, για να κατεργασθούν (*σμιλεύσουν*) με το χύσιμο του αίματός τους τη δόξα και το μεγαλείο της μεγάλης πατρίδος Ελλάδος. Σπεύδουν, όπως θερμάνουν με ένα θερμό δάκρυ τα ψυχρά και δαφνοστεφή μέτωπα των νεκρών και αντικαταστήσουν τους οικείους τους, και μάλιστα τις (483) δόλιες Μάνες τους, μακράν των οποίων βρήκαν τον ένδοξο θάνατο.

Ήταν συγκινητικό και σπαραξικάρδιο θέαμα να βλέπει κανείς τα λεβεντόπαιδα εκείνα της Ελλάδος, που χθες πηδούσαν τους βράχους του βουνού της Σιατίστης σαν άλλα ζαρκάδια, σήμερα να βρίσκονται μπροστά μας άφωνα, ακίνητα, ωχρά και μαραμένα, έτοιμα να καλυφθούν από την ψυχρή του τάφου πλάκα.

Η εκπλήρωση δε του καθήκοντος αυτού, εάν υπάρχει κάποια αίσθηση στους αποθανόντας, θα έχει ευχαριστήσει πολύ τις ψυχές των νεκρών μας, διότι είδαν ότι δεν έχυσαν το τίμιο αίμα τους για ένα αχάριστο λαό, αλλά για ένα ευγνώμονα λαό, που του άξιζε να γίνουν ολοκαύτωμα, για να <του> σώσουν την τιμή, τη ζωή και την περιουσία του.

Η κηδεία των πεσόντων έγινε πάνδημη, με την προσήκουσα τιμή. Την παρακολούθησαν οι αρχές του τόπου, ο κλήρος και τα σχολεία. Κατετέθησαν πολλοί στέφανοι και ο οπλαρχηγός και ποιητής Κ. Διγενάκης τούς απεχαιρέτισε με μια συγκινητικότατη αποχαιρετιστήρια προσφώνηση. Ρίψαμε επάνω στα

λείψανά τους ολίγο χώμα, ευχόμενοι να έχουν ελαφρά τη γαία, υψώσαμε κοινή φωνή κράζοντας το «αιωνία τους η μνήμη» και γυρίσαμε στα σπίτια μας με την καρδιά σφιγμένη από συγκίνηση (484) και με ένα σπουδαιότατο και εθνοσωτήριο δίδαγμα, ότι η εθνική αλληλεγγύη απαιτεί να [σπεύδομεν πρόθυμα] εκεί όπου μας καλεί η πατρίς, χωρίς να λογαριάζομεν την οικογένεια, τις τιμές, τις απολαύσεις που θα χάσομε και χωρίς να λυπούμεθα τη ζωή μας, εις ένα δε μόνο να αποβλέπομε, πώς θα μπορέσομε να φέρομε σε αίσιο πέρας το έργο, του οποίου την εκτέλεση μας εμπιστεύεται η Πατρίς.

42. Η αναχώρηση των στρατευμάτων και η προπομπή

Αφού οι στρατιωτικές δυνάμεις εξετέλεσαν το τελευταίο καθήκον στους συναδέλφους τους, που τους <απο>χωρίστηκαν δια παντός, ήρχισαν να ετοιμάζονται δια την περαιτέρω νικηφόρο πορεία στη ΒΔ. Μακεδονία.

Την επομένη, λοιπόν, ημέρα, προπεμπόμενοι από όλους τους Σιατιστείς, ανεχώρησαν με ψυχική συντριβή βαδίζοντας στη (προς τη) Λειψίστη <Νεάπολη>:

*«Άπαντες οι Σιατιστείς, (γράφει ο συγγραφεύς των εθελοντικών Σωμάτων), είχαν εξέλθει προς προπομπήν. Άπασαι αι ευγενείς Σιατιστιναί, με δάκρυα εις τους οφθαλμούς και μη ευρίσκουσαι λέξεις καταλλήλους δια να εκφράσωσιν τας εαυτών ευχαριστίας προς τους σωτήρας των, εξήρχοντο εκ των οικιών αυτών προθυμοποιούμεναι να προσφέρωσιν αυτοίς αναψυκτικόν τι».*²¹³ (485)

43. Απόφασις των Σιατιστινών σε ένδειξη ευγνωμοσύνης

Υστερα από την αναχώρηση των στρατιωτικών δυνάμεων και αφού οι Σιατιστείς συνήλθαν από την ψυχική συντριβή και τις εξαιρετικές συγκινήσεις, συνήλθαν οι πρόκριτοι σε γενική συνέλευση και προέβησαν σε απόφαση, η ημέρα της μάχης της 4^{ης} Νοεμβρίου [όπως] καθιερωθεί ως ημέρα αργίας· <να> τελεΐται κατ' αυτήν μνημόσυνο στο ναό των Αγίων Αποστόλων, <να> εκφωνείται επιμνημόσυνος λόγος και <να> καταβληθεί προσπάθεια για την ανέγερση Ηρώου υπέρ των πεσόντων κατά τον Μακεδονικόν αγώνα και κατά τους απελευθερωτικούς αγώνες 1912, 1913 και κατά τον Ευρωπαϊκόν πόλεμο του 1914-18²¹⁴.

Το Ηρώο δε δεν εβράδυνε να ανεγερθεί, χάρις στη μεγαθυμία του ευεργετικού ζεύγους Μιχαήλ Κουκουλίδου και Αλεξάνδρας Μ. Κουκουλίδου, το γένος Κώτσιου Πάντου, και έκτοτε, τακτικά και ευλαβικά μετά το ετήσιο μνημόσυνο μεταβαίνουν εκεί οι μαθηταί όλων των σχολείων και καταθέτουν στεφάνους.

²¹³ Σταύρου Κελαϊδή, *Εθελοντικά σώματα Κρητών εν Μακεδονία*, σελ. 151.

²¹⁴ Η αναφορά στο 1914 λογικά δεν μπορεί να είναι απόφαση εκείνης της χρονικής στιγμής, αμέσως μετά την 4^η Νοεμβρίου 1912.

Ο εθνικός μας ποιητής Σπύρος Ματσούκας²¹⁵ και ο Σιατιστεύς Ιωάννης Αργ. Τόζιου έγραλαν τα κλέα²¹⁶ των ανδρών με ποιήματά τους ως ακολούθως.

<1> **Στη Σιάτιστα.**

Εγώ 'μαι κι ο τραγουδιστής, εγώ 'μαι κι ο δικός σου
 εγώ 'μαι που σας γνώρισα, σας πόνεσα ο καημένος.
 Και τώρα φεύγω μακριά απ' τ'όμορφο χωριό σας (486)
 βαρύγγνωμος και ξάγρυπνος, θλιμμένος, δακρυσμένος.

Τα κάλλη σου λιμπήστηκα, Σιάτιστα, και δική μου,
 που'σαι καλή, που'σαι χρυσή, που'σαι χαριτωμένη.
 Για σένα εγώ τραγούδησα και πήρες τη φωνή μου
 και τώρα σας αφήνω γεια με την καρδιά σφιγμένη.

Το κάθε σπίτι που θωρώ, που μπήκα στην αυλή του
 μου φαίνεται πως χαιρετώ, σαν να 'τανε δικό μου.
 Κληματαριές μου ισκιερές, αυλές μου, προκοπή τους
 σας χαιρετώ για σπίτι μου, για μόνον θησαυρό μου.

Καντήλια, εικονοστάσια, θυμιατικό λιβάνι
 χορταριασμένες σκάλες μου, κήποι μου μυρωμένοι,
 νοικοκυριό μου Ελληνικό, που δάφνες πάντα βγάνει,
 όλα σας αποχαιρετώ, τόποι μου βλογημένοι.

Μα πριν χαθώ απ' τον τόπο σας, για ζωγραφιά μου αφήνω
 το Σπύρο σας γονατιστό στα μνήματα εκεί επάνω.
 Για τον Παπαμαλέκο μου το δάκρυ μου θα χύνω.
 Και για τον Παπαδόπετρο μνημόσυνα θα κάμνω.

Γεια σας, χαρά σας, βρε παιδιά και Κρητικά αστέρια,
 σύντροφοι της ελευθερίας, που με τον Καπετσίνη

²¹⁵ **Ματσούκας, Σπύρος** λαϊκός ποιητής και αγωνιστής (Υπάτη 1870-1928). Επισκέφθηκε τη Σιάτιστα τον Ιούλιο του 1918, οπότε έγραψε και το ποίημα <1>. (Ι. Αποστόλου, **Ιστορία της Σιατίστης**, σελ. 118.)

Ιωάννης Αργ. Τόζιου, είναι ο Τόζης Γιάννης του Αργυρίου ο οποίος γεννήθηκε στη Σιάτιστα γύρω στα 1898 και πέθανε στις ΗΠΑ το 1962. Διακρίθηκε ως Λογοτέχνης και Ερευνητής της Ιστορίας της μικρής και μεγάλης του πατρίδας, της Σιατίστης και της Ελλάδας. Παιδί φτωχής οικογένειας αναγκάστηκε να διακόψει τις σπουδές του στο Τραμπάντζιο Γυμνάσιο, για να πάει στα 15 του χρόνια μετανάστης στις ΗΠΑ. Από το Δημοτικό σχολείο ακόμα είχε διαφανεί η καλλιτεχνική του φύση. Το 1918 στη Νέα Υόρκη εξέδωσε τις "**Αόρατες Αναλαμπές**", βιβλίο με ποιήματα και λίγα πεζά.

²¹⁶ **Κλέα**, κατορθώματα

βρήκατε μνήματα καρδιές Σιατιστινές, ξεφτέρια
και μοιρολόγια αθάνατα γεμάτα καλοσύνη.

Σιατιστινά μου αδέλφια μου, εσείς γλυκοκοιμάστε
κι εγώ σας γλυκοτραγουδώ με χωρισμού τραγούδια,
βγαλμένα απ' την καρδούλα μου και για να με θυμάστε
σας τα σκορπώ δαφνόκλαδα κι αγάπης μου λουλούδια. (487)

Ψυχοπονάρα Σιάτιστα, ευγενική κι ωραία
τα μνήματά μου τ' ακριβά να χαιρετάς για μένα.
Εγώ γι' αυτά ξεδίπλωσα τη γαλανή Σημαία
και γιόρτασα στη Σιάτιστα καινούργιο Εικοσιένα.
Σπύρος Ματσούκας

<2> **Στο Ηρώον Σιατίστης**
(στον δωρητή του κ. Μιχαήλ Κουκουλίδη).

Μπροστά σου κλίνουμε το γόνα ευλαβικά,
ω καλλιμάμαρον Ηρώον Σιατίστης.
Τα κάλλη σου μας θέλγουνε τα θρυλικά,
ο Γλύπτης που σου χάρισε κι ο Χτίστης.

Σε προσκυνούμε, Ηρώον μας, στ' αληθινά
που τον καθένα μας εμπνέεις και μαγεύεις.
Μα πειο πολύ χτυπά η καρδιά μας και πονά
τους ιερούς νεκρούς που αντιπροσωπεύεις!

Στον κάθε ευγενικό αγώνα και τραχύ,
που αγωνίζεται η Φυλή μας ολοένα,
δεν καθυστέρησε κι η Σιάτιστα η φτωχή,
που ο ποιητής τη βάφτισε «λεβεντογέννα»!

Γι' αυτό κι εμείς σου ομνύουμε στ' αληθινά
της Χώρας και Γεράνειας όλη η νεολαία
εν όσω ζούμε θα δουλεύουμε παντοτεινά
του Έθνους μας τα Ιδανικά τα ωραία!

Νέα Υόρκη Γιάννης Αργυρ. Τόζης/ (Σιατιστεύς)
(εκ του **Ημερολογίου Βορείου Ελλάδος**, 1934). (488)

44. Η σημασία της μάχης από γενικής απόψεως

Από γενικής απόψεως η μάχη της Σιατίστης ενέχει μεγίστην σπουδαιότητα.
Πρώτα πρώτα ανεπτέρωσε το ηθικό του στρατού μας και εξασφάλισε τα

νώτα αυτού. Έπειτα έδωκε θάρρος στους ομογενείς των προς βορράν κωμοπόλεων και χωρίων και ματαίωσε τους σκοπούς του Μεχμέτ πασά, ο οποίος εσκόπευε, σε περίπτωση ήττας μας στη Σιάτιστα, να προελάσει μέχρι Θεσσαλίας. Η νίκη μας δε πανικόβαλε τους Τούρκους σε τέτοιον βαθμό, που θεώρησαν την επίθεσή τους στη Σιάτιστα ως την τελευταία τους προσπάθεια για τη Μακεδονία, την οποία πλέον κατεκύρωναν στην Ελλάδα. Οι κάτοικοι των τουρκικών χωρίων τόσο πολύ πανικοβλήθησαν, ώστε οι κάτοικοι Βρογκίστης <Καλονερίου>, Λειψίστης <Νεάπολης> και οι στρατιώται, που υπό την αρχηγίαν του Μπεκήρ αγά είχαν καταλάβει τα Γρεβενά, έφυγαν την ίδια νύχτα και άφησαν απείραχτα τα καταστήματα, γεμάτα εμπορεύματα, και μάλιστα πολλά τα άφησαν ανοιχτά, και τα σπίτια γεμάτα με οικιακά πράγματα και με τα τραπέζια με μισοφαγωμένα φαγητά. Σε πολλά σπίτια άφησαν τα φαγητά στις κατσαρόλες να βράζουν. (489)

45. Τα επέτεια μνημόσυνα

Συμπληρούνται τώρα 35 χρόνια από τη μάχη της Σιατίστης και έκτοτε, κάθε χρόνο την ημέρα αυτή, συγκεντρωνόμαστε στο ναό των Αγίων Αποστόλων, όπου είναι το Νεκροταφείο, και αναπολούμε οι γεροντότεροι την πρωτοφανή αγωνία για τον καθένα μας και την πρωτοπαθή συγκίνηση για τα θύματα που είχαμε τη μέρα εκείνη. Την αγωνία, λέγω, που είχαμε για τα αποτελέσματα που θα είχε η μάχη της ημέρας εκείνης και την ψυχική συντριβή για τα θύματα που φέρνονταν στην πόλη, νεκρούς και πληγωμένους. Ναι, κάθε χρόνο την μέρα αυτή συγκεντρωνόμαστε στο μέρος που είναι των θυμάτων οι τάφοι, που πάντοτε για μας τους Σιατιστείς θα είναι νωποί, για να προσφέρομε τα δάκρυά μας σαν μια σπονδή ευγνωμοσύνης.

Κάποιοι είπεν ότι είναι ωραία και συμπαθητική η παρηγοριά των επετείων. Και είχε δίκαιο. Η σκιά του παρελθόντος υψώνεται και πάλιν ενώπιόν μας και μας φέρνει μπροστά στα μάτια μας τους θυσιάσαντας τη ζωή τους για την ευτυχία μας. Αλλ' εκείνοι δεν ζουν στην ψυχήν μας τις ολίγες μονάχα ώρες της επετείου <της> θείας θυσίας τους. Είναι ακατάλυτοι, είναι αλησμόνητοι και θα μείνουν αλησμόνητοι και στη μνήμη των (490) επερχομένων γενεών. Μας αφήκαν υποδείγματα αρετής, υποδείγματα αγάπης προς την πατρίδα με το θάνατό τους. Έζησαν με το ίνδαλμα της αγάπης προς την πατρίδα και με το ίνδαλμα αυτό αντίκρισαν το θάνατο. Το βήμα μας το ωθεί στο μνήμα τους όχι μονάχα η επιθυμία να προσευχηθούμε για την ανάπαυση των ψυχών τους, αλλά και για να πάρουμε από τους τάφους τους διδάγματα για τη ζωή μας. Διότι, όταν ένας λαός ολισθήσει, όπως ημείς σήμερα, μονάχα από τους τάφους μπορεί να πάρει διδάγματα για την ανύψωσή του.

Σ.<ημείωμα> Σ.<υγγραφέα> Ας μου επιτραπεί μια παρατήρηση εδώ για την πλήρωση κάποιου κενού. Έπρεπε, κατά την ταπεινή μου γνώμη, η Σιάτιστα, εκτός της αποφάσεως που έλαβε για την 4^η Νοεμβρίου [όπως προβεί] και σε

κάποια απόφαση προκειμένου για την 13 Οκτωβρίου 1912, που είναι η ημέρα της απελευθερώσεως αυτής. Η 13^η Οκτωβρίου είναι η ημέρα που η Σιάτιστα με επανάσταση έκοψε τα δεσμά της πικρής και μαύρης δουλειάς της και ανεκήρυξε εαυτήν ελεύθερη. Έπρεπε, λοιπόν, να αποφασισθεί και η ημέρα αυτή [όπως καθιερωθεί] ως ημέρα αργίας και πανηγύρεως, να τελείται πανηγυρική δοξολογία, να ακολουθούν (491) παρελάσεις μαθητών, δημόσιοι εθνικοί χοροί, απαγγελίες ποιημάτων πατριωτικού περιεχομένου, παραστάσεις θεατρικές ανάλογες, λόγοι πανηγυρικοί και ό,τι άλλο επιβάλλεται σε παρομοίας φύσεως εορτές. Η 4^η Νοεμβρίου είναι για τη Σιάτιστα ημέρα πένθιμη. Η 13^η Οκτωβρίου όμως είναι ημέρα χαράς και αγαλλιάσεως, ημέρα υπερηφανείας και ευθυμίας(492).

46. Σιατιστείς στο Δοξάτο ²¹⁷

Κατά τον 18ο και 19^ο αιώνα από τη Σιάτιστα μετώκησαν πολλοί στην Ευρωπαϊκή και Ασιατική Τουρκία. Την εποχή εκείνη μετώκησαν και μέλη τινά (κάποια μέλη) της οικογενείας Παπάζογλου, τα οποία εγκατεστάθησαν στην Κοινότητα Δοξάτου, πλησίον της Δράμας, και ήσαν δύο αδελφοί Γεώργιος και Ιωάννης και μια ψυχοκόρη, αδελφή του Σιατιστέως Κουκουλιάτα. Αυτήν η οικογένεια Παπάζογλου <την> είχεν υιοθετήσει, όταν βρίσκονταν στη Σιάτιστα. Πώς αυτή εγκατεστάθηκε στο Δοξάτο μού είναι άγνωστο. Ό,τι έχω εξακριβώσει είναι το ότι σήμερα ζει στο Δοξάτο ένας γόνος της οικογενείας, ονόματι Στέφανος, και η γραία πλέον ψυχοκόρη. Ο Στέφανος ομολογεί ότι είναι υιός του Γεωργίου Παπάζογλου, ότι ο πάππος του ήτο αυλικός της Ρωσίας, ο δε πατέρας του ήτο καπνέμπορος, ότι ελέγετο Γεώργιος και είχε θείον ονομαζόμενον Ιωάννην, ο οποίος είχε δύο υιούς ονομαζομένους Χρήστος και Δημήτριος. Ούτοι (αυτοί) την 14 Σεπτεμβρίου 1941 εσφάγησαν από τους Βουλγάρους. Ο θείος του Στεφάνου ήτο, όπως και ο πατέρας του, καπνέμπορος στο Δοξάτο.²¹⁸ (493)

²¹⁷ **Δοξάτο**, κωμόπολη του Νομού Δράμας. Η Ιστορία του σημαδεύτηκε από την αγριότητα του πολέμου κατά τις βουλγαρικές κατοχές του: 1912-13, 1916-18, 1941-42. Για τη σφαγή του Δοξάτου το 1913 βλέπε (1) ΙΕΕ τόμος ΙΔ΄ σελ 346 και (2) Το 1998 με το Προεδρικό Διάταγμα 399, ΦΕΚ Α 277/16-12-1998, το Δοξάτο χαρακτηρίστηκε «Μαρτυρική Πόλη».

²¹⁸ Ο Γεώργιος Παπαζώλης ή Παπάζογλου στην αυλή του Τσάρου μόνο μακρινός πρόγονος του Στεφάνου μπορεί να θεωρηθεί, αφού ο Στέφανος (που ζει στα χρόνια του Φ.Ζ.) **χρονολογικά ανήκει στην 6^η ή 7^η γενιά μετά τον γνωστό από τα Ορλωφικά Γεώργιο Παπάζογλου (που γεννήθηκε το 1725).**

47. Ένα παράδειγμα πατριωτισμού μιας οικογενείας κουτσοβλαχικής, που διέμενε στη Σιάτιστα και εκείθεν εγκατεστάθη στο Δοξάτο.

Προς πίστωση (προς απόδειξη) της ελληνοπρεπούς διαγωγής και των θυσιών εις αίμα και εις χρήμα και των μεγάλων προσπαθειών, που οι Κουτσοβλαχοί εκάστοτε κατέβαλλον, για να καταρτισθεί ο Κουτσοβλαχικός λαός θρησκευτικώς και εκπαιδευτικώς, περί των οποίων έχομε γράψει αλλαχού στο παρόν έργον, θα κάμωμε μνείαν εδώ της θυσίας, που υπέρ των βωμών της ιεράς πατρίδος υπέστη μια οικογένεια Σιατιστινή στο Δοξάτο, γνωστή υπό το όνομα «Μπούσινα Κοτρώτση»²¹⁹ (βλέπε **Παράρτημα**, εικ. 13).

47.01. Ιωάννης Κοτρώτση

Ο Ιωάννης Κοτρώτση, γέννημα θρέμμα της Σιατίστης, αφού ήκουσε τα εγκύκλια μαθήματα στα σχολεία της πατρίδος του, απεδήμησε στην Αμερική για μια καλύτερη και φιλελεύθερη ζωή. Εις την Αμερικήν όμως ευρισκόμενος άκουσε τις εθνικές κινήσεις των συμπολιτών του, τις γνωστές ως δράσιν του Μακεδονικού Αγώνος, και έσπευσε να επιστρέψει εις την Ελλάδα, για να προσφέρει τη ζωή του στον Μακεδονικό αγώνα. Την εποχή εκείνη η οικογένειά του ευρίσκετο συγκεντρωμένη στο Δοξάτο και δια τούτο ο Ιωάννης μετέβη εκεί. (494)

Όταν ο Ι. Κοτρώτσης έφθασε στο Δοξάτο, στην περιφέρεια της Δράμας έδρα (δρούσε) το υπό την αρχηγίαν του οπλαρχηγού Μητρούση²²⁰ σώμα των

²¹⁹ (1) Μαρτυρία κ. Νίνας Νικολάου Δάρδα, ιατρού, Σιάτιστα 2008: «Η Μπουζιάνα, σύζυγος Δημητρίου Κοτρώτση, ήταν θεία μου. Η μεγάλη αδελφή του πατέρα μου παπα-Νικόλα Δάρδα. Η Μπουζιάνα, το γένος Γεωργίου Δάρδα, παντρεύτηκε το Δημητρώ Κοτρώτση, γιο της Σούλτως Κοτρώτση, της Μπούσαινας Κοτρώτση που λέγαμε στη Σιάτιστα. Ο πεθερός της Μπουζιάνας -άντρας της Σούλτως- καταγόταν από την Αβδέλλα Γρεβενών». (2) Στο Μακεδονικόν Ημερολόγιον (Επετηρίς των Μακεδόνων) έτους 1909 στον πίνακα II με τίτλο **ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΕΧΝΙΑΙ ΕΝ ΤΩ ΝΟΜΩ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**, στη σελίδα 317, αναγράφεται: ...ΙΕ <εν>Δοξάτω (Δράμας) Αδελφότης «Ομόνοια» Πρόεδρος: Δημήτριος Κοτρώτσης, Γραμματεύς: Ι.Δ.Μπέτσος. (3) Από τον Εκλογικό κατάλογο της Υποδιοικήσεως Ανασελίτσης του 1915 σημειώνουμε: Κοτρώτσης Γεώργιος του Χαραλάμπους, έτος γεν. 1884
Κοτρώτσης Βασίλειος του Χαραλάμπους, έτος γεν. 1886
Κοτρώτσης Ιωάννης του Χαραλάμπους, έτος γεν. 1889

(4) Σχετική με τα όσα υποστηρίζει ο Φ.Ζ. για τους Κουτσοβλάχους είναι η διδακτορική διατριβή του Αντώνη Μιχ. Κολτσίδα με θέμα: **Ιδεολογική συγκρότηση και Εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο Βαλκανικό χώρο (1850-1913)**, Θεσσαλονίκη 1994.

²²⁰ **Γκογκολάκης Δημήτριος** (Μητρούσης) κατάγεται από το χωριό **Χομόνδος**, ΔΙΣ, σελ. 271. [**Χομόνδος**, το χωριό Μητρούσης του Νομού Σερρών· υπάγεται στο Δήμο Μητρούσιου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 306/1927)].

Μακεδονομάχων. Στο σώμα του καπετάν Μητρούση ενετάχθη ο Ιωάννης προσφέρον τις υπηρεσίες του. Κατά τον χρόνον που μεταξύ των οπλιτών του Μητρούση συγκαταλέγονταν και <ο> Κοτρώτσης, το σώμα αυτό προέβη στην εξόντωση των Βουλγάρων φοιτητών, οι οποίοι είχαν επισκεφθεί την περιφέρεια της Δράμας, δια να γνωρίσουν αυτήν, (την οποίαν οι Βούλγαροι χαρακτήριζαν ως βουλγαρικήν Μακεδονίαν) και προπαγανδίζοντας να εξεγείρουν τα πνεύματα των κατοίκων εναντίον παντός ελληνικού. Αυτή η εξόντωση δεν άρεσε, βεβαίως, στους φιλοβουλγάρους της περιφέρειας και τους διέθεσε δυσμενώς κατά του Μητρούση και ζητούσαν ευκαιρίαν, για να προδώσουν το σώμα του στις τούρκικες αρχές. Η ευκαιρία εδόθη και η προδοσία έγινε. Η σύλληψη του σώματος επετεύχθη και οι συλληφθέντες οδηγήθησαν πρώτα στις φυλακές του Εφταπυργίου στη Θεσσαλονίκη και απ' εκεί, ύστερα από ολίγον χρόνον, μεταφέρθηκαν στις φυλακές της νήσου Ρόδου, επειδή οι φυλακές εκείνες ήσαν μεγαλύτερες και διότι οι μεταφερθέντες θα βρίσκονταν μακράν του τόπου της δράσεώς των και επομένως δεν θα είχαν τις περιποιήσεις εκ μέρους των γνωστών τους. (495)

Στη Ρόδο τους εν λόγω οπλίτας του σώματος Μητρούση και μετ' αυτών και τον Ιωάννην Κοτρώτσην βρήκε το ανακηρυχθέν τουρκικό Σύνταγμα, το Χουριέτ, το οποίο έδωκεν αμνηστία στους φυλακισμένους και απέλυσεν αυτούς. Χάρης στην αμνηστία ο Ιωάννης Κοτρώτσης ελεύθερος πλέον ήλθε στο Βόλο και, άμα κηρύχθηκεν ο Βαλκανοτουρκικός πόλεμος, ο Ιωάννης ενετάχθη ως εθελοντής και εστάλη στο Μπιζάνι της Ηπείρου, όπου έλαβε μέρος εις τας εκεί μάχας του ενδόξου ελληνικού στρατού. Πλην, δυστυχώς, δεν αξιώθηκε να ιδεί ύστερα από τόσο διακαή πόθο την απελευθέρωση της γλυκιάς του πατρίδος. Στο Μπιζάνι πολεμών έπαθεν (αρρώστησεν) από πνευμονίαν, εστάλη στη Σιάτιστα και εκεί απέθανε.

47.02. Τα υπόλοιπα μέλη της οικογενείας Κοτρώτση.

Ο Ιωάννης είχε και πέντε αδελφούς και μια αδελφή παντρεμένη στο Δοξάτο και ονομαζομένην Σταμάτω.

Από τους πέντε αδελφούς ο Νικόλαος, ο Δημήτριος και ο Απόστολος εσφάγησαν από τους Βουλγάρους την 30 Ιουνίου 1913 στο Δοξάτο. Η αδελφή αυτών Σταμάτω δεν είχε καλύτερη τύχη. Ένας έφιππος Βούλγαρος επιτίθεται εναντίον του συζύγου της, έτοιμος να καταφέρει την σπάθην του κατ' εκείνου. (496)

Η Σταμάτω, βλέπouσα τον σύζυγόν της προ βεβαίου θανάτου, ορμά επάνω στο Βούλγαρο, προσπαθούσα να εμποδίσει αυτόν να καταφέρει το θανατηφόρο χτύπημα κατά του συζύγου της. Δυστυχώς, το αιμοδιψές εκείνο βουλγαρικό τέρας δεν συγκινείται το παράπαν (καθόλου) από τη συζυγική εκείνη αφοσίωση, αλλ' επεκτείνει την ωμότητά του και κατά της Σταμάτως. Καταφέρει το κτύπημα κατά του συζύγου της και σπεύδει όπως καταφέρει αυτό και κατά της

Σταμάτως. Φονεύει αμφοτέρους· και έτσι η Σταμάτω τίμησε τον θάνατο του συζύγου της με τον ένδοξο δικό της θάνατο. Πίπτει στην αγκάλη του συζύγου της. Και η οικογένεια Κοτρώτση, μεταξύ αμετρήτων άλλων ελληνικών οικογενειών που πρόσφεραν θυσίας σε αίμα υπέρ των ιερών βωμών της αθανάτου Ελλάδος, πρόσφερε και αυτή έξι εν όλω μέλη της. Και είναι δίκαιο να παραδοθεί στην εθνική ευγνωμοσύνη των νεότερων γενεών και να καταλάβει την ανήκουσαν σ' αυτήν θέσιν στο πάνθεο των αγωνισθέντων και παθόντων υπέρ της σωτηρίας της πατρίδος, την οποίαν προδοτικά αυτής τέκνα, κινούμενα από φιλοδόξους τάσεις, δεν αισχύνονται να προσπαθούν με κάθε απαίσιο μέσο να παραδώσουν αυτήν στην (497) υποδούλωση, παραχαράττοντας την εθνικήν συνείδησιν των κατοίκων της και πνίγοντας τα εθνικά αυτών αισθήματα²²¹.

47.03. Βασίλειος Κοτρώτσης

Και άλλος αδελφός, ο Βασίλειος Κοτρώτσης, έδειξε μεγάλον πατριωτισμό και υπέστη αρκετά για την πατρίδα μαρτύρια. Ο Βασίλειος από το έτος 1903 ήταν εντεταγμένος στην εθνική υπηρεσία ως μέλος της Εθνικής Οργανώσεως Καβάλας, η οποία υφίστατο υπό την προστασίαν του Έλληνος προξένου και ναυάρχου Μαυρομιχάλη²²². Σκοπός της εν λόγω οργανώσεως ήταν η εξουδετέρωσις των προσπαθειών που κατέβαλλον οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι της περιφέρειας Καβάλας εργαζόμενοι αντιδραστικά στα ελληνικά σχέδια. Ο Βασίλειος προσέφερε πρόθυμα τις υπηρεσίες του προς πραγματοποίησιν των σχεδίων της οργανώσεως, πολλάκις δε, όσες φορές προέβαινε σε δράση, αναγκάζονταν να αποδρά στο Βόλο, βοηθούμενος από ημετέρους (δικούς μας) πράκτορας και να ξεφεύγει τη σύλληψή του. Όταν όμως στα 1913 οι Βούλγαροι κατέλαβον την Ανατολικήν Μακεδονίαν, συνέλαβον τον Βασίλειον και τον υπέβαλον σε πρωτοφανείς κυρώσεις και μαρτύρια. (498) Τον εβασάνισαν, τον πε-

²²¹ Ασαφής ο υπαινιγμός του. Λόγος σχοινοτενής, συναισθηματικά φορτισμένος.

²²² «...Ο ανεφοδιασμός της Ανατολικής Μακεδονίας σε όπλα και πυρομαχικά γινόταν από το λιμάνι της Καβάλας. Στο ελληνικό Προξενείο της πόλης είχε εγκατασταθεί και συντόνιζε την εθνική άμυνα, από το Νοέμβριο του 1905, ο σημαιοφόρος Στυλιανός Μαυρομιχάλης. Ο αξιωματικός αυτός, σε στενή συνεργασία με το Μητροπολίτη Δράμας Χρυσόστομο, οργάνωσε τις περιοχές Καβάλας, Ελευθερούπολης, Δράμας και Πρωσοτσάνης με βάση τους ελληνικούς αθλητικούς συλλόγους των πόλεων και συγκρότησε, επίσης, σε όλα τα σημαντικά χωριά των περιοχών ένοπλες πολιτοφυλακές. Με τον τρόπο αυτό αντιμετωπίστηκε η βουλγαρική προπαγάνδα....». (Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα. Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, ΔΙΣ, 1998, σελ. 251, 252). «Κατά το τέλος του Απριλίου 1906.....σ' αυτά τα δύο σύντομα ταξίδια συναντήθηκα.... Στο προξενείο Καβάλας είδα τον τότε πρόξενο και τώρα μόνιμο υφυπουργό των Εξωτερικών Νικ. Μαυρουδή και τον τώρα απόστρατο υποναύαρχο Στ. Μαυρομιχάλη, που υπηρετούσε τον Αγώνα ως υπάλληλος του προξενείου με το ψευδώνυμο Μαυρομάτης...». (ΙΜΧΑ, Ο Μακεδονικός αγώνας: Απομνημονεύματα Α. Σουλιώτη-Νικολαΐδη.....σελ. 331).

τάλωσαν και τον έρριψαν στις φυλακές των Σερρών. Όταν δε έφθασεν ο ελληνικός στρατός, οι Βούλγαροι φεύγοντες επεχείρησαν να τον φονεύσουν και τον επιδρομήσαν, αλλ' άνευ αποτελέσματος. Ελεύθερος τότε ο Βασίλειος απεφάσισε να λάβει εκδίκησιν της σφαγής των αδελφών του, επιβάλλων αντίποινα στους ενόχους. Ενεδύθη τότε την στολήν του Έλληνο στρατιώτου και ως τοιούτος προέβη εις εκδίκησιν φονεύσας, ή άλλως πως τιμωρήσας, εκείνους οι οποίοι διέπραξαν ή συνέπραξαν με τους Βουλγάρους και επήλθεν η σφαγή του Δοξάτου και, βεβαίως, και των αδελφών του.

Ερευνώντες στις διάφορες περιφέρειες της Μακεδονίας, θα ίδομεν ότι υπήρξαν πολλοί οι Σιατιστείς που έδρασαν εθνικώς σε <από>μακρυσμένες από τη Σιάτιστα περιφέρειες, όπου η φωνή της πατρίδος τους εκάλεσε. Ο θάνατος των αδελφών Παπαπαύλου και του Γεωργίου Σφήκα, οι οποίοι επότισαν τα εδάφη των Σερρών και του Μελενίκου με το πολύτιμο αίμα <τους>, βροντοφωνούν περί τούτου. Ο ανεψιός του Γ. Σφήκα Νικόλαος Κ. Σφήκας²²³, ο οποίος ενετάχθη στο σώμα του καπετάν Άγρα και με υποδειγματικήν αφοσίωσιν προσέφερε (499) τις υπηρεσίες του, για να ευαρεστήσει την ψυχήν του θείου του, έρχεται εις επίρρωσιν των ισχυρισμών μου.

²²³ Ο Νικόλαος Κ. Σφήκας, έλαβε μέρος στο Μακεδονικό Αγώνα και εντάχθηκε στα ένοπλα Ανταρτικά σώματα της περιοχής Σιατίστης, βλέπε Άγγελος Κ. Ανεστόπουλος, **Μακεδονικός Αγών 1903-1908**, σελ. 533.

